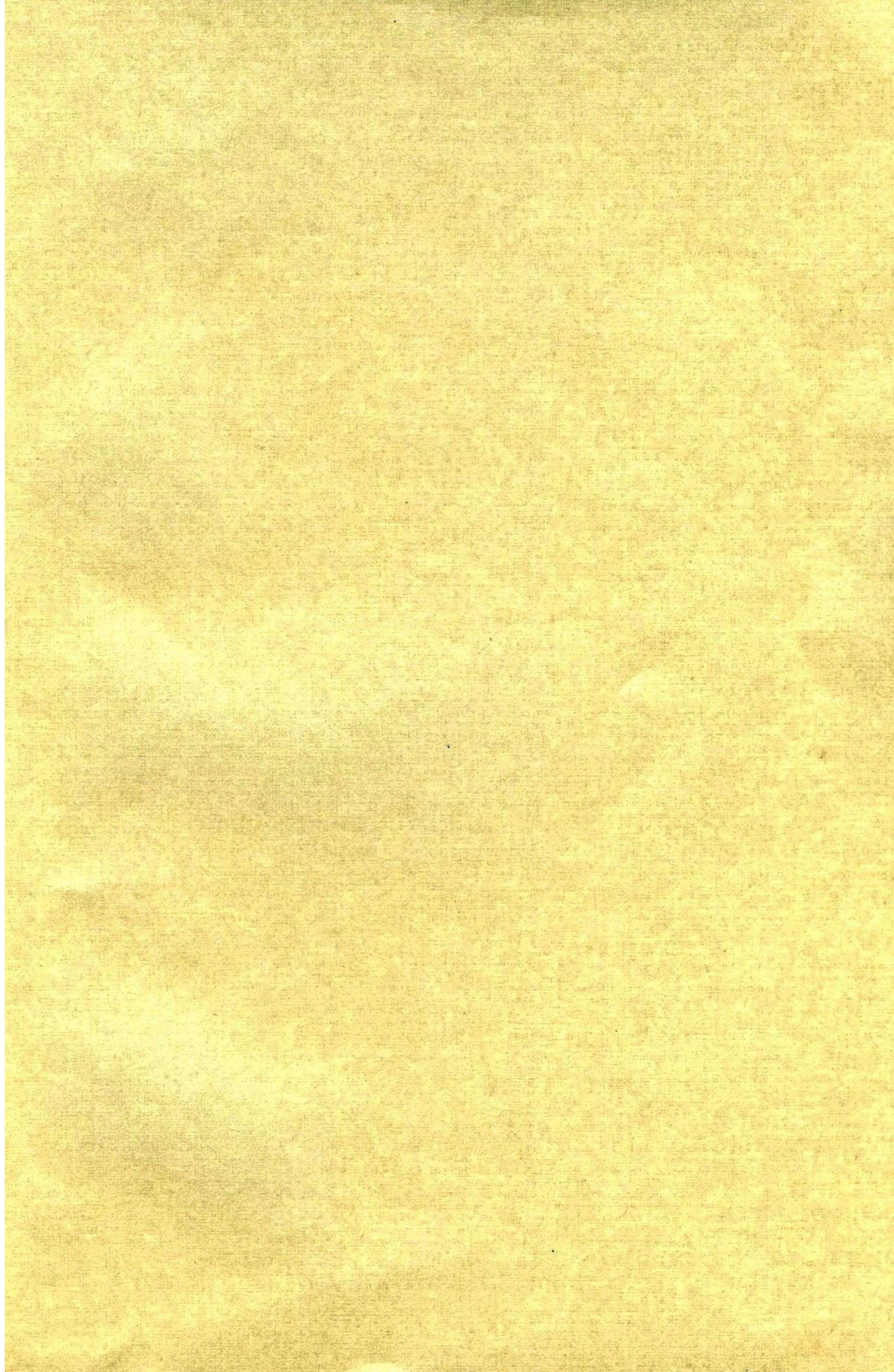

ZPRÁVY
VLASTIVĚDNÉHO MUZEA
V OLOMOUCI

SPOLEČENSKÉ VĚDY

288
2004

ZPRÁVY

VLASTIVĚDNÉHO MUZEA
V OLOMOUCI

288
2004

Digitalizace rukopisů Sbírkové knihovny VMO

Jana Habustová, Vlastivědné muzeum v Olomouci

Úvod

Kulturní poklady našich muzeí zůstávají většinou dobře skryty v jejich zdech, odkud se jen občas vyberou, opráší a vystaví na veřejnosti. Stejný osud provází i knihy, které se od počátku vzniku českých a moravských muzeí, většinou v 2. polovině 19. století, stávaly součástí sbírkového fondu. Jedním z prvních sbírkových fondů Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci, zakladatele současného Vlastivědného muzea v Olomouci, byla i knihovna, která obsahovala nejen odbornou literaturu, ale také bohatou sbírku rukopisů, inkunábulí a starých tisků. Sbírková knihovna Vlastivědného muzea obsahuje 126 rukopisů z těchto oborů: gastronomie, hagiografie, historie, hospodářství, kroniky, lékařství, liturgie, militaria, muzikalia, náboženství, právo, přírodní vědy a správa. Největší část rukopisného bohatství tvoří modlitební knížky z konce 18. a první poloviny 19. století, zpěvníky s náboženskou tematikou a řada dalších rukopisů převážně z 19. století. Největšími poklady jsou však středověké kodexy, jimž je vlastně věnována tato práce.

Jazyky převládajícími v rukopisech jsou latina, němčina a čeština, výjimkou není hebrejština a jeden rukopis z 18. století je arabský.

Nejstarším rukopisem je latinský iluminovaný *Missale*, přibližně z poloviny 13. století. Ze začátku 14. století pochází *Psalterium feriatum Breviarii*. Konec 14. století reprezentuje latinská *Postilla de sanctis* a iluminovaný *Antiphonarium*.

Počet starých tisků z let 1500 – 1800 uložených ve Sbírkové knihovně Vlastivědného muzea v Olomouci lze odhadnout na dva tisíce exemplářů.

Tato knihovna je nyní mezi olomouckými knihovnami Popelkou umístěním a vybavením, princeznou původem a bohatstvím. Záměrem článku je ukázat jednu z možností přístupu k záchraně alespoň zlomku z bohatství knihovny VMO.

1. Digitalizace – moderní technologie ochrany fondu

Skladování knih v nevhodných podmínkách a také prosté stárnutí materiálu, ať už se jedná o papír, pergamen nebo psací látky, způsobuje nevratné a nevyčíslitelné škody na historickém fondu. Cesta restaurování knih je časově a hlavně finančně velice náročná. Ideální podmínky pro uskladnění knih, a tím zajištění potřebné prevence, jsou v našich knihovnách zcela ojedinělé, proto stále více knihoven využívá nejnovější metody prevence nadměrného poškozování knih alespoň v procesu jejich využívání.

Pryč jsou doby, kdy zapsané informace mohly být čitelné po mnohá staletí (případně do příštího požáru) a kdy jediným používaným snímačem těchto informací byl náš zrak. Audio a video záznamy na páskách a kazetách, diskety, veškerá magnetická, magnetoop-

Olmützer Losbuch,
K-14 905, FS.

tická a optická media, CD ROM, čipy dovolují dříve ne-
 tušené možnosti záznamu informací. Stejná technika jako
 pro záznam je ale zapotřebí i k tomu, aby bylo možno za-
 znamenané informace znovu nabídnout našim smyslům.
 Pouze je-li zajištěna reprodukce zaznamenaných informací,
 má pro nás zaznamenaná informace význam. Při denním
 používání těchto medií je nevýznamná doba, která uply-
 ne od záznamu informace k jejímu přečtení. Krátkodobá
 spolehlivost je obvykle dostatečná a pomalý pokles kvality
 záznamu v čase nemusí být znatelný. Začneme-li uvažo-
 vat v horizontu více let, musíme se zabývat novými pro-
 blémy. Významná může být například životnost prvních
 CD audio, která se nyní pravděpodobně blíží ke svému
 konci. Významná je i morální životnost – všimněme si,
 jak dlouho byly aktuální první diskety 8 palců, jak brzo
 zmizely diskety 5 palců. Hledíme-li nyní shovívavě na
 staré diskety, situace se jistě bude opakovat i s dnešními
 medii. Běžná technika je vyvíjena především pro okamžité
 upotřebení, v krátkém období, které rozhodně nepřesa-
 huje desetiletí. Taková je plánovaná i skutečná životnost
 záznamových a snímacích zařízení. Jediné medium, které
 bylo optimalizováno s ohledem na delší použitelnost, je
 mikrofilm. Toto medium však neumožňuje zachovat vše
 hodné zachování a chybí mu mnohé žádoucí vlastnosti
 moderních nosičů digitálních dat. Je jisté, že drtivá větši-
 na informací produkovaných naší současnou společností
 bude v digitální formě. Archivaci digitálních dat se tedy
 nelze vyhnout.

Digitální technologie přinesla z tohoto hlediska do
 mysli knihovníka na první pohled zmatek a bezútěšnost.
 Přinesla však i určitou naději, a tou je nezávislost informa-
 ce na nosiči. Na jakém nosiči je informace uložena, není
 důležité. Informaci je možné bez ztráty jediného bitu ko-
 pírovat, zasílat a archivovat na libovolném mediu, sdílet
 tyto informace po sítích. Vynořuje se nová problematika –
 otázky dlouhodobé použitelnosti samotných dat, morál-
 ní životnosti systémů a formátů, tedy jednoduše řečeno –
 problémů se závislostí dat na programech.

Z tohoto hlediska je nutno přehodnotit i vztah k infor-
 macím o životnosti medií. Fakt, že životnost může být de-
 klarována 100 let, je nedůležitá bez zajištění migrace dat na
 nová media. Při nevhodně zvolených formátech dat může
 být mnohem dříve stejně závažná i migrace do nových for-
 mátů a systémů, nebo snaha o jejich zachování.

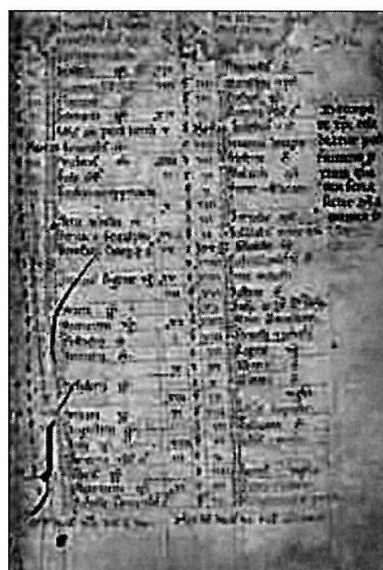
Na konci 80. let začaly první pokusy s převáděním
 ohrožených dokumentů na nové, trvanlivější nosiče.
 Národní knihovna přistoupila k mikrofilmování fondů ve
 společném projektu NK ČR, MZK Brno, SVK Olomouc

Olmützer Losbuch,
K-14 905, 2R.

Olmützer Losbuch,
K-14 905, 20R.

Misál,
R 59, 2R.

a SVK Plzeň pod názvem *Kramerius*,¹ který má zajistit ochranu novinových fondů. Kromě Národní knihovny byla mikrofilmovací technikou v rámci projektu *Kramerius* vybavena i další pracoviště, např. Vědecká knihovna v Olomouci, ale středem zájmu zůstávají pouze noviny. Mikrofilmování vzácných fondů se uskutečňuje jen jednotlivě a zřídka dodavatelsky u specializovaných firem. Kromě základního vybavení mikrofilmovací kamerou je třeba i další čtecí zařízení. Dalším omezením je černobílé provedení, jehož nevýhodu nepřekonává ani relativně levné pořízení snímků.

Cenově náročnější, ale stále více užívanější metodou převodu vzácných historických knižních fondů na jiné nosiče, se stala digitalizace, elektronický převod dokumentu na nové médium CD-ROM disk za použití výpočetní techniky.

CD-ROM disk je nové paměťové médium, co do použitelnosti rovnocenné papíru, pergamenu i filmu. Výhody jeho použití a výhrady komentuje ve své bakalářské práci M. Mátlová² takto:

- 1) překonání časoprostorových omezení;
rychlý přístup k uloženým informacím;
přenos po počítačové síti;
- 2) věrná napodobenina s dokonalým barevným rozlišením;
- 3) větší možnosti studia;
vícehlediskové vyhledávání (fulltextové, hyper-textové);
transkripce;
zobrazení detailů;
„položení stran“ vedle sebe;
doprovodný poznámkový aparát;
- 4) snadné pořízení kopie;
- 5) ruší se dosavadní těsná svázanost informace a nosiče.

Pochybnosti, které se při digitalizaci objevily, se týkají trvanlivosti nosiče a zachování dat a dále raketového vývoje počítačové a telekomunikační techniky, způsobující rychlé zastarávání hardwaru, softwaru i použitých médií. Bohužel, digitální prostředí je velmi mladé. „Kulturních oblastí“ určujících formu digitálních dokumentů je velmi mnoho, navíc rychle vznikají a zase zanikají, „jiná doba“ znamená nejvýše tři roky, nabízí se různé standardy, možnosti a chválí se (mnohdy oprávněně) vybrané přednosti. Digitalizace historických dokumentů by ale neměla být práce na „chvilku“ z hlediska historie. Kterou z mnoha možností zvolit?

Této otázce musí předcházet otázky závažnější. Co je cílem a co musí zvolený způsob nového digitálního vydání splňovat ?

Jsou-li cíle krátkodobé a předpokládaná životnost produktu jen několik málo let, je rozhodnutí snadné - rozhoduje modernost, efektivita, minimální náklady a požadavek, aby předmět digitalizaci bez úhony přežil.

Je-li ale cílem dlouhodobě nahradit originál (resp. zpřístupnit informace v něm obsažené) digitální reedicí, je nutno myslet na relativně velmi rychlé změny v počítačovém prostředí, na nízkou kompatibilitu nejen mezi různými současnými platformami, ale i na krátkou zpětnou kompatibilitu programů v čase. Je dobré si uvědomit, co z produktů vytvořených před deseti léty nyní ještě používáme.

Stěžejní otázkou zůstává proto zachování uložených dat. „Každý seriózní projekt digitalizace, aby měl vůbec smysl, proto musí zahrnout do plánu své realizace způsob pozdější konverze s cílem dosáhnout vyššího stupně standardizace.“³

Disky samozřejmě neobsahují jen obrázky. Další data postavená na základě principů používaných na Internetu (HTML) nabízejí bibliografický popis rukopisu, rozpis jeho obsahu a dovolují přímo z tohoto popisu odskočit na konkrétní stránku. V rukopisu lze i prostě listovat nebo využít galerie rukopisu (alba malých orientačních obrázků stránek) k lepší orientaci. Veškerá data obsažená v dokumentu jsou ve formě, která dovoluje zobrazení libovolným WWW prohlížečem. Obsahuje však i data, která prohlížeč zobrazí, ale nemůže rozpoznat jejich významy jako je signatura, iluminace, atd. Tato data jsou však v dokumentu rozlišena, což dovoluje jejich případné využití v jiných systémech.

Výzkumu a hledání odpovědí na otázky, jak zpřístupňovat (tedy především digitalizovat) významné historické dokumenty, bylo věnováno mnoho času a energie. Cesta vedla od přijímání již existujících doporučení přes rozvíjení přijatých principů až vytvoření metody umožňující vytváření digitálních dokumentů, která byla přijata v roce 1999 jako mezinárodní doporučení tohoto projektu. Výsledky tohoto výzkumu byly zveřejněny na WWW stránkách Národní knihovny České republiky dostupné z (<http://www.digit.nkp.cz>) a byly tak poskytnuty k volnému využití. Základním principem je využití standardizovaných prostředků na základě SGML. Tento standard vznikl primárně pro účely definic digitálních dokumentů a široce se prakticky využívá.

Vlastní vývoj byl přednostně zaměřen na trvalou nezávislost na konkrétních programech či technických prostředcích. Dokumenty vzniklé na těchto principech jsou stejně použitelné na počítačích PC i MAC, pod různými programy, ale nejsou na nich nijak závislé.

Technicky řečeno, zdigitalizovaný rukopis tvoří SGML dokument, jehož vlastnosti tvoří přejaté vlastnosti HTML a přidané vlastnosti DOBM. Díky tomu, že tyto dokumenty přijaly jako podmnožinu svých vlastností definici HTML, je možné využívání všech prostředků určených a vyvíjených pro Internet a rukopis je možno prohlížet libovolným WWW prohlížečem. Protože však množina vlastností je promyšleně definována výhradně na neměnných základech, je jisté, že dokumenty budou použitelné nejméně tak dlouho, dokud Internet nezmění tyto své základní principy. Díky rozšíření definice těchto SGML dokumentů o odborné potřeby z oblasti rukopisů a starých tisků (DOBM), může dokument poskytnout libovolnému nadřazenému (třeba databázovému) systému podrobně strukturované informace o sobě, a tak se může stát součástí moderního informačního prostředí.

Dokumenty samy mohou být, jak z předchozího vyplývá, přímo zpřístupněny na Internetu a lze na ně nahlédnout například na WWW stránkách Národní knihovny⁴ nebo ještě lépe přímo v databázi *Manuscriptorium*.⁵

Postilla,
K-14 891, R001.

Antifonář,
K-14 982, 21R.

2. Projekty digitalizace v ČR

2.1 *Memoriae Mundi Series Bohemica*

Největším projektem digitalizace se stal v roce 1992 program vyhlášený UNESCEM pod názvem „Memory of the World“, který si klade za úkol zachování významných dokumentů mapujících historii lidstva a do kterého se ve stejném roce přihlásila Národní knihovna v Praze.⁶ Získala tak grant ve výši 25 tisíc dolarů jako podporu realizace první etapy programu a vydání pilotního CD-ROMU ve spolupráci s firmou Albertina icome, s.r.o.⁷

Prvním digitalizovaným titulem se stal Sedlecký antifonář (signatura MS XIII A 6), objemný pergamenový rukopis o 266 foliích rozměrů 44 x 32 cm, patřící svými iluminacemi k nejvýznamnějším památkám pozdně románské knižní malby v Čechách.⁸

Tento první CD-ROM odstartoval druhou etapu digitalizace historického jádra fondu Národní knihovny pod názvem „Memoriae Mundi Series Bohemica“ edice „Memory of the World“, která se rozšířila i na vzácné historické fondy dalších knihoven. V současnosti je naskenováno přes 1.400 významných rukopisů a starých tisků.⁹

Špičkové zařízení, které je provozováno v Národní knihovně firmou Albertina icome, s.r.o., zajišťuje maximální šetrnost vůči dokumentům i špičkovou kvalitu a výkon. Výsledkem jsou CD-R disky, zpřístupňující kompletní podobu rukopisů. Disky jsou k dispozici ve dvou verzích. První, uživatelská, poskytuje obrazy v kvalitě dovolující pohodlnou práci s dokumentem a studium nebo tisk jeho obsahu. Kromě toho je zde ještě k dispozici kvalita určená pro Internet nebo pro rychlé zobrazení a základní náhled. Druhá, archivní, nabízí obrazy v nejvyšší kvalitě, dovolující i prohlížení jemných detailů iluminací, případně velmi kvalitní výtisk na tiskárně. Tyto disky posloužily i k výtisku celého rukopisu, který je také k dispozici badatelům, na rozdíl od originálu ho však lze kdykoli snadno vytisknout znovu.

Ministerstvo kultury ČR zaštitilo tento projekt nejen podporou dosavadních i plánovaných činností, ale i podporou šíření těchto principů do dalších knihoven a archivů.¹⁰

2.2 *Clavis Monumentorum Litterarum*

Ve stejném roce jako mezinárodní program „Memory of the World“, tj. v roce 1992, vznikl na půdě Akademie věd ČR obdobný projekt „Clavis Monumentorum Litterarum“ (CML), který si kladl za cíl digitalizaci bohemikální produkce – Repertorium písemnictví v českých zemích do roku 1800. Za finanční pomoci grantové agentury vytvořil kolektiv Ústavu pro klasická studia pod vedením dr. Kroupy rozsáhlou síť externích spolupracovníků z institucí spravujících či vlastnících historické a vzácné knižní fondy. Ti měli doplnit, opravit a upřesnit bibliografická data svých bohemikálních tisků přímo do databáze, která by jim byla podle programu CML dodána. Pro tuto databázi byla použita bibliografická data nejdůležitějších zdrojů bohemikálních starých tisků:

- a) Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století, na jehož zpracování se v minulosti podíleli mj. dr. Emma Urbánková, doc. dr. Zdeněk Václav Tobolka. Jako dvoudílné dodatky vyšel v roce 1994.
- b) Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě od konce 15. do začátku 17. století; pětídílná, redigovaná dr. Josefem Hejnicem a dr. Janem Martínkem.
- c) Repertorium auctorum Bohemorum propectum idearum post universitatem Pragensem condit am illustrans; publikované za redakce prof. dr. Pavla Spunara, CSc.

- d) Škarkova kartotéka.
- e) Soupis starých tisků uložených ve fondech SVK Olomouc; zpracováno PhDr. Václavem Pumprou.
- f) Soupis rukopisů uložených v Národním muzeu; zpracováno Františkem Bartošem.¹¹

V roce 1997 jsme byli pozváni na schůzku s představiteli tohoto projektu, kde nám byl prezentován záměr sloučení informací z terénu s textově-obrazovou databází českých tisků vycházejících z Knihopisu. Po představení již realizovaných digitalizovaných faksimilií např. Evangeliáře zábrdovického (SVK Olomouc) nám bylo přislíbeno, po podepsání smlouvy o partnerství, poskytnutí digitalizovaného Knihopisu. Bohužel, zřejmě nedostatek financí způsobil pozastavení projektu. V současné době probíhají jednání obou institucí, snažících se o spolupráci při digitalizaci vzácných a historických knižních fondů. V čele projektu CML vystřídal PhDr. Jiřího Kroupu PhDr. Václav Pumpřla, který v práci na digitalizaci Knihopisu úspěšně pokračuje a s výsledkem práce jeho kolektivu se můžeme seznámit přímo na www.knihopis.com.¹²

I když se mi tehdy nepodařilo získat databázi Knihopisu, konkurenční boj mezi oběma organizacemi – Albertinou icome a Ústavem pro klasická studia AV ČR měl pro knihovnu VMO příjemný výsledek. PhDr. Kroupa (CML) a ing. Psohlavec (Albertina icome) se snažili nabídnout co nejlepší podmínky pro digitalizaci rukopisů muzejním knihovnám. Oběma byl přestaven rukopis Olmützer Losbuch a ing. Psohlavec nabídl digitalizaci zdarma z reklamních důvodů. Digitalizace proběhla v roce 1999 v SVK Olomouc, kam bylo za účelem digitalizace Boskovické bible a dalších rukopisů SVK přemístěno mobilní digitalizační pracoviště Albertiny icome. Tímto způsobem získala knihovna Vlastivědného muzea v Olomouci svůj první digitalizovaný rukopis.

2.3 Program VISK

V roce 2000 vyhlásilo Ministerstvo kultury ČR poprvé program VISK 6 – Národní program digitálního zpřístupnění vzácných dokumentů *Memoriae Mundi Series Bohemica*, jako podprogram programu Státní informační politiky s názvem Veřejné informační služby knihoven.¹³

Cílem podprogramu VISK 6 je digitální zpřístupnění a ochrana kulturního dědictví obsaženého v dokumentech dochovaných na teritoriu České republiky.

V současné době je v digitální podobě zpracováno více než 1500 rukopisů a dalších produktů. Odrážejí vzácné fondy nejen Národní knihovny ČR, ale i dalších vybraných knihoven a archivů. Digitální dokumenty jsou přístupné na CD a od konce roku 2002 na Internetu.¹⁴ Program zabezpečuje a finančně podporuje Ministerstvo kultury ČR, které tak vytváří podmínky pro co nejširší účast knihoven a dalších institucí vlastnících vzácné fondy v souladu se zásadami programu UNESCO Paměť světa. Dosažením tohoto cíle Česká republika zásadním způsobem zkvalitnila svou účast v programu UNESCO Paměť světa, v programu států G7 Bibliotheca Universalis a zároveň realizovat jednu z nosných aktivit 5. rámcového programu EU v oblasti digitální ochrany a zpřístupnění kulturního dědictví. Převodem vzácných dokumentů do digitální podoby se nejen zkvalitňuje jejich ochrana, ale zároveň jsou k dispozici badatelům na celém světě, čímž se stává tento podprogram důležitým faktorem demokratizace přístupu k cenným informačním zdrojům.

V Národní knihovně ČR bylo vybudováno digitalizační pracoviště, jehož provoz byl zabezpečen nákupem specializovaných zařízení a služeb z vnějších zdrojů. Toto pracoviště patří v současné době firmě Albertina icome, které veškeré digitalizační práce provádí.

Pro plné využití existujících kapacit a jejich údržbu je podprogram financován z centrálních zdrojů formou účelově vázané dotací jednotlivým žadatelům na základě veřejného konkurzního řízení vyhlašovaného Ministerstvem kultury ČR.

Cena za digitalizaci dle platného ceníku dodávaných služeb byla v roce 2002 při běžné digitalizaci v Klementinu za 1 stranu 70,56 Kč vč. 5 % DPH (v tom zahrnuto: pořízení obrazu 49,10 Kč/1 strana, popisy dokumentu 14,- Kč/1 strana, technický servis 4,10 Kč/1 strana).¹⁵ Při nebarevné digitalizaci (pouze šedá škála) byla cena za pořízení obrazu poloviční. Cena je určena pro dokumenty s více než 30 listy (60 stránek), přičemž je digitalizována celá kniha včetně desek a přídeští. Cenu lze snížit tím, že žadatel o digitalizaci zpracuje popisy vlastními silami, pokud k tomu má příslušnou kapacitu, kvalifikaci, resp. technické možnosti. Toto pak může započítat do své spoluúčasti na projektu, která činí 30 % všech nákladů. Výstupem je kompletně zpracovaný digitální dokument. Cena za jednu stranu se vztahuje k úplnému zpracování jednoho digitalizovaného obrazu stránky (desky, přídeští) a zahrnuje v sobě vlastní digitalizaci a veškeré další práce spojené s řádným zařazením do finálního digitálního dokumentu a zhotovení 4 sad kopií, a to dvou v uživatelské kvalitě a dvou v kvalitě archivní. Takto vytvořený produkt je SGML dokumentem, jehož vlastnosti respektují definici HTML a navíc také doporučení UNESCO pro projekt „*Paměť světa*“ (DOBM).

Realizace programu VISK 6 umožňuje zajistit ochranu nenahraditelného a finančně nevyčísitelného národního a světového kulturního bohatství. Vzácné dokumenty dochované na teritoriu naší republiky nemusí být vystaveny kontaktu s uživateli a s tím související akcelerací degradačních změn v materiálech, z nichž byly zhotoveny. Některé z nich jsou v důsledku dlouholetého používání ve velmi špatném stavu, proto je jejich digitalizace často i jediným možným způsobem zpřístupnění. Zabezpečením digitálního přístupu k nim je možno jejich stav zakonzervovat a fyzicky je stabilizovat. Zároveň se dramaticky zvýší okruh jejich možných uživatelů a tyto dokumenty se skutečně stávají dostupnými komukoli na světě. Tím dochází v případě vzácných dokumentů cizí provenience i k jejich neintegraci do původních kulturních oblastí, kde vznikly, což je velmi vysoce oceňováno v našem programu i dnes ze strany UNESCO.

Program současně umožňuje výraznější prosazení české kultury v mezinárodním prostředí. *Memoriae Mundi Series Bohemica* prostřednictvím databáze *Manuscriptorium* zpřístupňuje vzácné dokumenty uložené na teritoriu České republiky bez ohledu na místo, kde byly zhotoveny.

Podmínkou účasti je souhlas institucí se zpřístupněním digitálních dokumentů veřejnosti, jejich archivací v digitálním archivu Národní knihovny ČR a zpřístupněním v digitální knihovně.

Výběr účastníků provádí odborná komise Ministerstva kultury ČR, která posuzuje návrhy/projekty jednotlivých institucí. Projekty jsou předkládány na základě a podle pravidel veřejného konkurzu vyhlášeného Ministerstvem kultury ČR pro program *Memoriae Mundi Series Bohemica*.

Fyzický stav vybraných knih do projektu je kontrolován restaurátorem a podle předem definovaných položek je vytvořen bibliografický popis rukopisu. Hotová česká verze popisu v prostém textovém souboru je přeložena do angličtiny v souladu s propozicemi programu „*Paměť světa*“. Poté následuje nasnímání jednotlivých stránek knihy v kvalitě Excellent, z níž jsou vytvořeny další čtyři úrovně velikostí obrázků: Gallery, Preview, Inet, Normal. Z každé digitální kopie jsou vypáleny disky uživatelské (User Quality s obrázky Gallery, Preview, Inet a Normal) a archivní (Excellent Quality s obrázky Excellent a Gallery), tj. dvě sady digitálních kopií, jedna pro běžné užití a druhá záložní.

Následuje předání jednoho paré Národní knihovně a druhého zadavateli.¹⁶

3. Digitalizace rukopisů Vlastivědného muzea

V roce 2000 se VMO podařilo získat z předcházejícího programu Ministerstva kultury ČR RISK (Rozvoj informačních služeb knihoven) 80.000,- Kč na projekt: *Zpřístupnění knihovních fondů knihovny Vlastivědného muzea v Olomouci prostřednictvím převodu jejich katalogů do elektronické podoby*. Za poskytnutou dotaci byl zakoupen AKS KP-WIN I.O, který byl nainstalován do nového počítače, a nyní je v něm uloženo přes 9.000 nových katalogizačních záznamů.

Po této dobré zkušenosti byla v roce 2001 opět zvolena cesta získání finančních prostředků pro ochranu nejvzácnějších rukopisů Vlastivědného muzea prostřednictvím projektu: *Digitalizace rukopisů knihovny Vlastivědného muzea v Olomouci*. Náklady na projekt byly vypočítány na částku 117 tisíc Kč, z které měla dotace Ministerstva kultury činit 82 tisíc Kč. V následujícím roce byl projekt schválen a Vlastivědnému muzeu byla přidělena státní dotace v požadované výši 82.000,- Kč, což činilo 69% celkových nákladů. Zbytek nákladů tj. 36.841,- Kč byl zajištěn z vlastních zdrojů VMO.

Největší položku vlastních zdrojů tvořily náklady na popis dokumentů, jehož provedením ušetřilo Vlastivědné muzeum částku 17.133,- Kč.

Bibliografické popisy rukopisů se staly součástí formulářů, které AiP Beroun vypracovala podle Zásad popisu rukopisů a v této struktuře je vystavila online ve své databázi *Manuscriptorium*,¹⁷ ke které má Vlastivědné muzeum v Olomouci jako účastník projektu plný přístup zdarma.

3.1 Digitalizované rukopisy z fondu VMO

» **Olmützer Losbuch – Kniha věšteb**

Signatura: K-14905

Latinský rukopis psaný na pergamentu z počátku XV. století.

» **Misál**

Signatura: R 59

Latinský rukopis psaný na pergamentu z druhé čtvrtiny XIII. století

» **Postilla**

Signatura: K 14891

Hlavní název [Legendarium ordinis fratrum minorum]. Latinský rukopis psaný na pergamentu, zhotoven 1496.

» **Antifonář**

Signatura: K 14892

Latinský rukopis psaný na pergamentu, zhotoven v 80. letech XIV. století

Naše veřejnost ani kurátoři výstav ještě nejsou zvyklí užívat místo výstavních exponátů počítač s naskenovanou podobou historicky vzácné knihy a vystavává zde otázka: „Vystavovat za každou cenu originály s možností jejich nenávratného poškození s tím, že původní podoba knihy zůstane zachována již pouze na CD ROMU?“ Argumentuje se zde právem daňových poplatníků vidět, event. dotýkat se přímo originálů. Neupřednostňujeme zájem instituce na uchování originálů v trezorech před vystavováním, ale považujeme za dostatečné pro běžnou veřejnost vystavení digitalizovaného rukopisu event. jeho faksimile, které lze z CD ROM snadno vyrobit.

Poznámky:

- ¹ VISK Veřejné informační služby knihoven: VISK 7: Národní program mikrofilmování a digitálního zpřístupňování dokumentů ohrožených degradací kyselého papíru Kramerius [online]. c 17. 12. 2002 [cit. 26. 2. 2003]. Průběžně aktualizováno. Dostupné z WWW: <http://www.nkp.cz/o_knihovnach/konsorcia/VISK/VISK7.htm>.
- ² M á t l o v á, M.: *Význam a problémy digitalizace vzácných historických knižních fondů*. [Diplomová práce.] Opava: Slezská univerzita, 1997. S. 10.
- ³ V o j t á š e k, F.: *Digitalizace faksimile dokumentů z historických fondů jako prostředek jejich ochrany a širokého zpřístupnění* [Diplomová práce.]. Praha: Vyšší škola informačních služeb, 1996. S. 17.
- ⁴ *Memoriae Mundi Series Bohemica*: Národní program digitálního zpřístupnění vzácných dokumentů [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 1996 [cit.2003-03-23]. Last Updated 21.02.2003. Dostupné z WWW: <<http://digit.nkp.cz>>.
- ⁵ Dostupné z WWW: <www.memoria.cz>
- ⁶ Další informace na www stránce:
Memoriae Mundi Series Bohemica: Národní program digitálního zpřístupnění vzácných dokumentů [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 1996 [cit.2003-03-23]. Last Updated 21.02.2003. Dostupné z WWW: <<http://digit.nkp.cz>>.
- ⁷ Další informace na www stránce: *Digitalizace: úvodní informace* [online]. Beroun: AiP, 2002 [cit.2003-03-10]. Průběžně aktualizováno. Dostupné z WWW: <http://www.aipberoun.cz/content/dig_A01.htm>.
- ⁸ B o l d a n, K.: *Sedlecký antifonář*. Čtenář, 1990, č.3. S.92-93.
- ⁹ Viz údaj na WWW stránce: *Memoriae Mundi Series Bohemica* [online]. Beroun: AiP, 2002 [cit.2004-30-11]. Průběžně aktualizováno. Dostupné z WWW: <http://www.memoria.cz/site_cz/index.asp>
- ¹⁰ Zájemce o tuto oblast odkazují na velmi zajímavé WWW stránky Národní knihovny ČR: *VISK – Veřejné informační služby knihoven*: Cíle programu VISK [online].c24.3.2003 [cit.2003-03-25]. Průběžně aktualizováno. Dostupné z WWW: <http://nkp.cz/o_knihovnach/konsorcia/VISK/VISKindex.htm#nah>.
- ¹¹ B a r t o š, F.: *Soupis rukopisů Národního musea v Praze*. Praha, 1927.
- ¹² PhDr. V. Pumpřla se stal vedoucím Týmu dokumentace výzkumu kulturního dědictví v českých zemích do r. 1800. Informace je na WWW stránkách: *Ústav pro klasická studia Akademie věd ČR* [online]. Praha: Ústav pro klasická studia AV ČR [2002?][cit.2003-03-10]. Průběžně aktualizováno. Dostupné z WWW: <<http://www.clavmon.cz>>.
- ¹³ Informace na WWW stránkách: *VISK Veřejné informační služby knihoven*: Cíle programu VISK [online]. c 24.3.2003 [cit.2003-03-25]. Průběžně aktualizováno. Dostupné z WWW: <http://nkp.cz/o_knihovnach/konsorcia/VISK/VISKindex.htm#nah>.
- ¹⁴ Viz údaj na WWW stránce: *Memoriae Mundi Series Bohemica* [online]. Beroun: AiP Beroun, 2002 [cit.2003-03-10]. Průběžně aktualizováno. Dostupné z WWW: <<http://database.aipberoun.cz/memoria/index.htm>>.
- ¹⁵ Podle ceníku Aip Beroun, s.r.o, z r. 2002.
- ¹⁶ Srov. podstatné informace o projektu MMSB, které podávají WWW stránky: *Memoriae Mundi Series Bohemica*: Národní program digitálního zpřístupnění vzácných dokumentů [online]. c 30.7.1996 [cit.2003-03-23]. Last Updated 21.02.2003. Dostupné z WWW: <<http://digit.nkp.cz>>.
Digitalizace: úvodní informace [online]. Beroun: AiP, 2002 [cit.2003-03-10]. Průběžně aktualizováno. Dostupné z WWW: <http://www.aipberoun.cz/content/dig_A01.htm>.
- ¹⁷ *Memoriae Mundi Series Bohemica* [online]. Beroun: AiP Beroun, 2003 [cit.2004-30-11]. Průběžně aktualizováno. Dostupné z WWW: <http://www.memoria.cz/site_cz/index.asp>.

Prameny a literatura:

- C e j p e k, J., H l a v á č e k, I., K n e i d l, P.: *Dějiny knihoven a knihovnictví v českých zemích a vybrané kapitoly z obecných dějin*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 1996. 192 s. ISBN 80-7184-163.3.
- Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci. 1884 – 1950, č.1 – 218, roč. 1 – 59. Olomouc: Vlastenecký spolek muzejní, 1884 – 1950.
- Česká kniha v proměnách staletí. 1. vyd. Praha: Panorama, 1990. 622 s.
- D i t r i c h o v á, K.: *Vznik a vývoj české muzejní knihovny v Olomouci*. Z knihovnické praxe, 1970, seš. 28, s. 6 – 7.
- D i t r i c h o v á, K.: *Příspěvek k dějinám knihovny Vlastivědného ústavu v Olomouci*. Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 1973, č. 162, s. 24-27.
- H e r o u t, J.: *Staletí kolem nás*. 4. dopl. vyd. Praha: Panorama, 1981. 393 s.
- H o r á k, F.: *Pravidla jmenné katalogizace starých tisků, prvotisků a rukopisů*. 1. vyd. Praha, 1971
- M á t l o v á, M.: *Význam a problémy digitalizace vzácných historických knižních fondů*. [Diplomová práce.] Opava: Slezská univerzita, 1997. 34 s.
- P í s k o v á, M.: *Vlastenecký spolek muzejní – předchůdce VSMO*. 1. vyd. Olomouc: VSMO, 1993. 18 s.
- Olomoucká muzea, archivy a knihovny* [sborník vydaný k mezinárodnímu dni muzeí, 18.5.2000]. Olomouc: Město Olomouc, 2000. 45 s.

Resümee

Digitalisierung der Manuskripte aus der Sammelbibliothek des Heimatkundemuseums in Olmütz

Jana Habustová, *Das Heimatkundemuseum in Olmütz*

Die reichliche Sammelbibliothek des Heimatkundemuseums in Olmütz enthält außer fast zwei tausend alten Drucken auch 126 Manuskripte aus unterschiedlichen Wissenschaftsgebieten. Das älteste Manuskript ist das lateinische illuminierte *Missale*, das ungefähr aus der Hälfte des 13. Jahrhunderts stammt. Das *Psalterium feriatum breviarii* stammt aus dem Beginn des 14. Jahrhunderts. Das Ende des 14. Jahrhunderts wird durch die lateinische *Postille de sanctis* und durch das illuminierte *Antiphonarium* repräsentiert. Das lateinische illuminierte Manuskript *Olmützer Losbuch*, das wahrscheinlich zu Beginn des 15. Jahrhunderts gefertigt wurde, gehört nach der Meinung der Forscher zu den wertvollsten Manuskripten des Bestandes der behandelten Sammelbibliothek.

Da das Olmützer Museum ideale Bedingungen zur Unterbringung dieser kostbaren Manuskripte in einer klimatisierten Räumlichkeit nicht sichern kann, so wurde die modernste Methode zur Erhaltung der historischen Dokumente angewendet – die Digitalisierung. Diese moderne Technologie zur Rettung kostbarer Dokumente machte sich in den Büchereien dank dem Grantprojekt des Kulturministeriums der Tschechischen Republik nützlich. Das Kulturministerium schreibt alljährlich den Wettbewerb VISK6 aus – Das nationale Programm der digitalen Veröffentlichung wertvoller Dokumente „Memoriae Mundi Series Bohemica“ – als ein Teilprogramm des Programms der staatlichen Informationspolitik unter dem Titel Öffentliche Informationsdienste der Büchereien. Das Resultat stellt das Projekt Memoria dar, das gegenwärtig mittels im Internet zugänglicher Datenbasis Manuscriptorium präsentiert wird, welche einen lizenzierten virtuellen Forscherzugriff zum Abholen von fast 1400 kostbarsten böhmischen Manuskripten erlaubt. Die Bibliothek des Heimatkundemuseums in Olmütz hat eine staatliche Zuwendung zur digitalen Verarbeitung der oben erwähnten Manuskripte im Jahr 2002 erhalten. Alle vier Manuskripte sind jetzt in der Datenbasis Manuscriptorium zugänglich, zu welcher das Heimatkundemuseum in Olmütz einen kostenlosen Zugriff als Teilnehmer des Projektes hat.

Übersetzt von Miroslav Papoušek

Drobné památky Olomouce. II. část. Paměť míst zachovaná v krajině olomouckých předměstí.

„Bílý muž přechodně držící moc si myslí, že už je snad bohem, kterému patří země.“

Náčelník Seattle v roce 1855

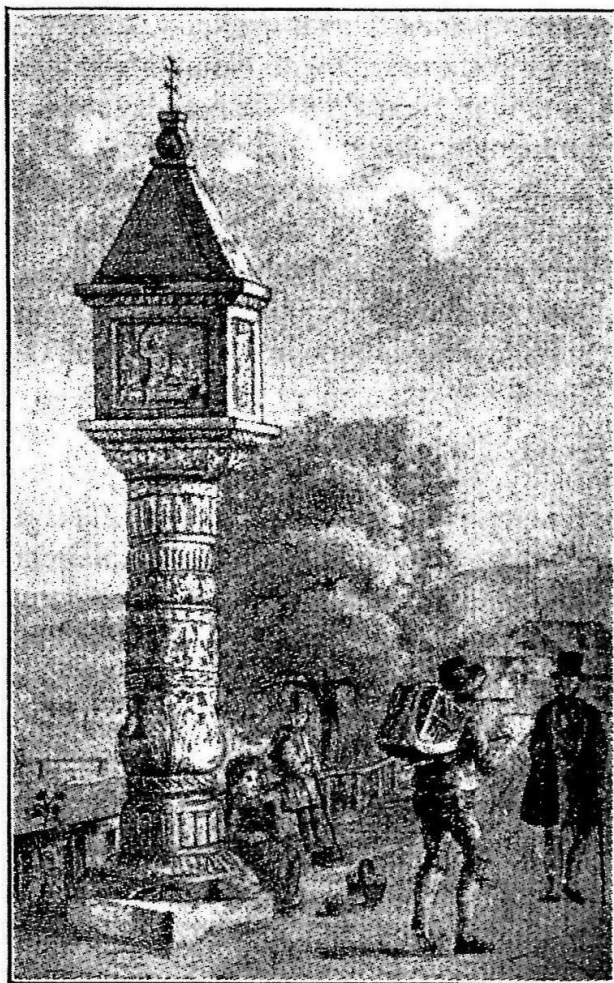
Ján Kadlec, předseda sekce Historická Olomouc VSMO

Úvod

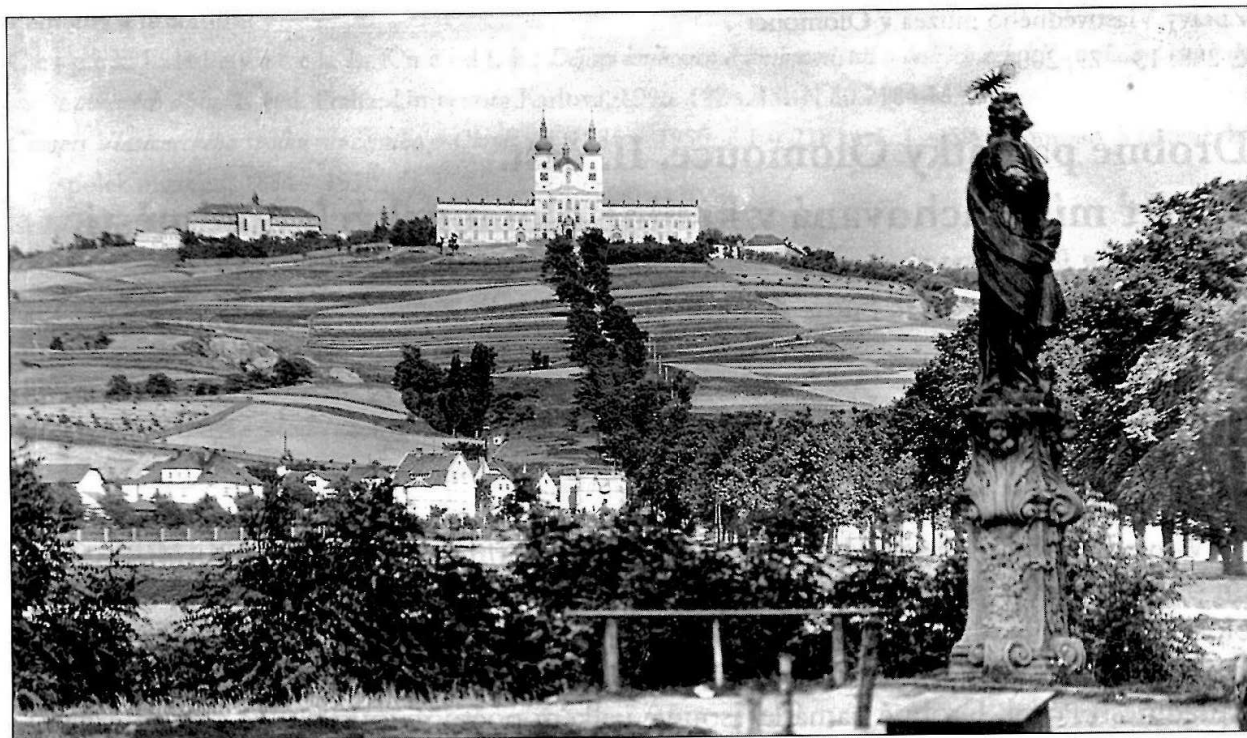
V úvodní části v prvním dílu jsme se seznámili s přírodním rámcem, historií a některými příběhy drobných památek. Ve druhé části je popsána zbývající východní část území olomouckých předměstí převážně na levém břehu řeky Moravy, od Klášterního Hradiska ke Svatému Kopečku, k Radíkovu a Lošovu a zpět přes Hodolany, Holici, Nové Sady až k předměstí Povel. Drobné památky jsou ve velkém počtu rozmístěny ve všech předměstských obcích. Výjimečnost a barokní nádheru krajině dodávají Národní kulturní památky areálu kláštera Hradisko a poutního chrámu Navštívení Panny Marie na Svatém Kopečku. K těmto památkám se také vztahují barokní úpravy krajiny a dlouhá tradice poutí věřících. Proto je jim věnovaná další část článku. Během poznávání drobných památek došlo také k několika změnám k lepšímu stavu, hlavně zásluhou Magistrátu města Olomouce.

Poutní tradice

Počátky poutního místa na Svatém Kopečku sahají do období třicetileté války. Zakladatelem poutního místa je olomoucký obchodník s vínem Jan Andryšek. Ten dostal povolení k postavení poutní kaple, která byla posvěcena 3. dubna 1632. V roce 1677 byl na jejím místě vystavěn chrám podle projektu Giovanniho Pietra Tencally. Poutní kaple i nový chrám se stávaly cílem tisíců poutníků z celé rakouské monarchie. V letech 1712 – 1719 byly postaveny boční residence a ambit s kaplemi pro poutníky. Cílem poutí byl zázračný obraz Panny Marie umístěný na oltáři. Uctíváný obraz je vyroben z opuky a v roce 1732 byl za velké slávy korunován zlatou římskou korunkou. Od jara do podzimu, ale hlavně na svátek 15. srpna přicházely ze všech směrů do chrámu tisíce

Rytina renesančního sloupu Klementa Slavonínského z r. 1542. Reprofoto autor.

Pohled na Svatý Kopeček, dobová pohlednice 1937. Reprofoto autor.

ce věřících. Jejich cestu lemovaly kříže, Boží muky, poutní kaple a sochy svatých. Od města vedla hlavní poutní cesta lipovou alejí, která je v současnosti obnovována. Poutníci přicházeli v průvodech vedených tzv. staršími bratry, často také doprovázení hudbou. Zpívaly se písně oslavující ctnosti Panny Marie a poutní místo. Největší věhlas zažilo poutní místo v období baroka v 18. století. V roce 1784 byl premonstrátský klášter Hradisko zrušen a poutě byly zakázány. Protože obliba poutního místa u věřících neustávala, došlo v r. 1831 k jejich oficiálnímu obnovení. V roce 1846 došlo k slavnostnímu návratu premonstrátů a poutníci přicházeli uctít Matku Boží svatokopeckou – Královnu Moravy. Farní chrám Navštívení Panny Marie byl také cílem procesí věřících z okolních obcí. V roce 1995 byl chrám při návštěvě papeže povýšen na basiliku minor. Svatý Kopeček patří k místům, kde je tradice poutí udržována i v současnosti a jeho obliba neustále roste.

Barokní úpravy krajiny

Na vyvýšeném místě, které sloužilo od pravěku k ochraně brodu přes řeku Moravu, se nachází barokní komplex staveb kláštera Hradisko. Klášter byl duchovním i hospodářským centrem, které spravoval řád premonstrátů. Výnosy z rozsáhlého klášterního panství umožnily opatům rozvinout v 18. století stavební činnost, která byla završena uměleckou výzdobou kláštera a úpravami okolní krajiny. Projekt kláštera postaveného v letech 1686 – 1739 vypracoval vídeňský dvorní architekt Giovanni Pietro Tencalla, který později doplnil Domenico Martinelli. Vlastní objekty kláštera jsou postaveny na obdélníkovém půdorysu s nárožními věžemi. Uvnitř stál kostel s vysokou věží, na níž byly po třech stranách sluneční hodiny. Z objektu na východ vystupuje kaple sv. Štěpána. Průčelí kláštera bylo na římse se sochami zakladatelů. Klášter obklopovaly rybníky, od Hradské cesty k němu vedla lipovými alejemi cesta vyzdobená barokními sochami svatých. Již v roce 1694 je doložena konventní zahrada, kudy procházelo procesí; konaly se zde hostiny a divadelní představení. V polovině 18. století klášter zažíval největší slávu ve své historii. Tehdy vznikly také okrasné a užitkové klášterní zahrady s letohrádkem, skleníky, oranžériemi

a schodišti s kamennou sochařskou výzdobou. V zahradách byly domácí i exotické dřeviny, ovocné stromy, skleníky s jižním ovocem a solárium. Cesty byly lemovány alejemi, od Hanáckých kasáren vedl k městu tzv. špitálský chodník, který byl již od roku 1846 osvětlen. Na nádvoří kláštera stála barokní Saturnova kašna se sousoším, menší kašny se nacházely v okrasných zahradách. Velký hospodářský dvůr byl doplněn stáji pro andaluské bělouše. Z původní sochařské výzdoby před vchodem se ze souboru soch zachovalo jen sousoší sv. Jana Nepomuckého od Josefa Winterhaldera z roku 1737. Naproti stojícího sousoší, vlevo před vchodem, stávala socha sv. Libora od sochaře Ondřeje Zahnera z roku 1736. Po zrušení kláštera byla přestěhována na prostranství před kostelem v Penčicích, kde ji můžeme najít spolu s dalšími sochami sv. Josefa z r. 1733 od Davida Zürna a sv.

Sousoší s. Jana Nepomuckého od Josefa Winterhaldera z r. 1737 před vchodem do kláštera Hradisko.
Foto autor.

Jáchyma z r. 1709 od neznámého sochaře. V bývalé aleji kolem cesty k městu stály proti sobě dvě řady soch, z nichž některé se zachovaly v obcích kolem Olomouce. Mimo Penčice to jsou sochy sv. Norberta v Tážalech, socha Panny Marie v Náměšti na Hané, sv. Linhart stojí v Blatci u silnice nad úvozem. Další socha se ocitla v Císařově u Přerova, kde najdeme sv. Annu Samotřetí z roku 1739. Také některé ze soch u kaple v Povlu pocházejí z výzdoby kláštera. Barokní doba dávala práci umělcům a ti vytvářeli v přírodě velkolepé divadlo. Církevní památky a symboly se tak staly součástí velkého chrámu přírody, v němž se odehrával běžný život i velké množství slavností. Areál kláštera, který je místem sídla Vojenské nemocnice, se po roce 1990 dočkal postupné opravy a rekonstrukce. Do své původní podoby byla vystavěna věž, došlo k obnově kašny na nádvoří, i když již bez sochařské výzdoby. Jsou prováděny také úpravy a renovace interiéru. Na své využití a obnovu čeká objekt hospodářského dvora, letní refektář, opatská i konventní zahrada. Celý areál je chráněn jako Národní kulturní památka a dokončení oprav by mělo být prioritou současnosti. Nádherný barokní skvost stál nad vodami v době ničivé povodně a dává nám důvod k zamyšlení nad důmyslem a uměním našich předků. Měla by být zvažena i možnost budoucí rekonstrukce okolní krajiny, včetně starých alejí.

Kříž v krajině

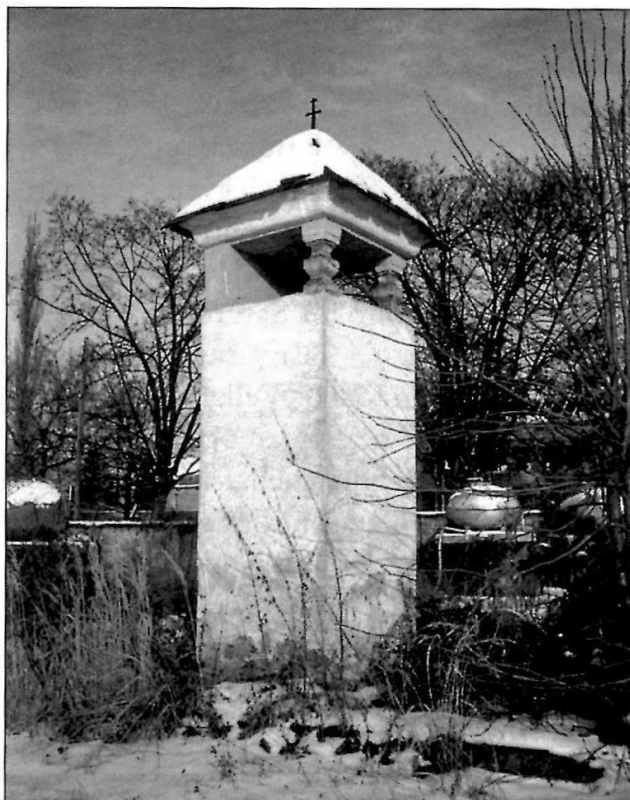
Východně od kláštera Hradisko byla v roce 1752 vystavěna přímá cesta na Svatý Kopeček. Byla osázena lípami a dovršovala přímé spojení obou dominant v krajině. Poutní alej pokračovala průsekem v lese, na úbočí kopce od Samotišek ke chrámu. Ta byla později zdůrazněna vysázením lipové aleje o šířce 24 metrů, jež spolu s věžemi chrámu a bočními křídly vytvořila symbolický kříž v krajině.

Architekt Martinelli nechal z důvodu zvětšení optického vjemu kříže dokonce snížit kostelní věže o 20 metrů. Jedinečná památka evropského kulturního dědictví o délce

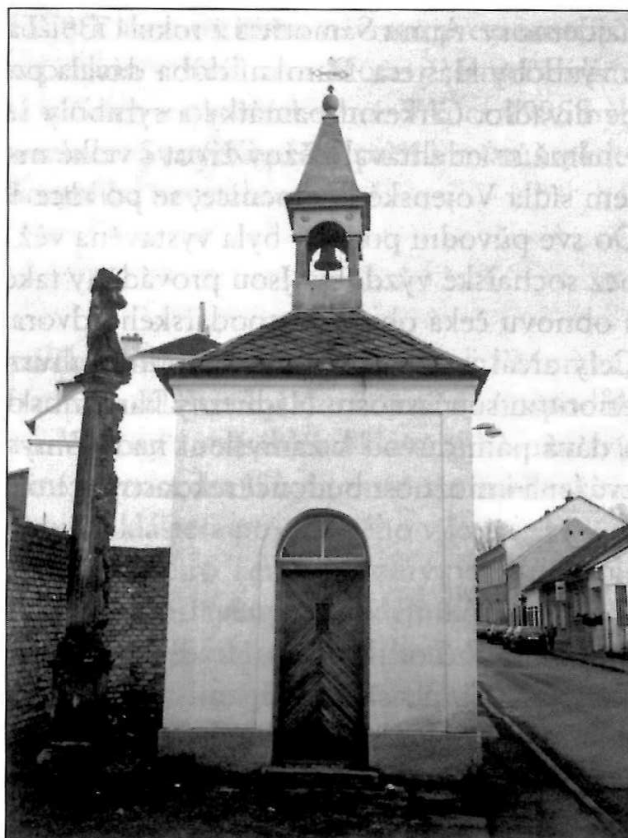
několika kilometrů je zachycena ještě na pohledech z první poloviny 20. století. Nadčasový smysl a ideový symbol kříže byl vyjádřením vítězství evropské křesťanské civilizace nad Turky. Symbol kříže vytvořeného v krajině představoval poselství ochrany, které naše generace může vnímat jako stále aktuální nebo jej také může postupně zničit.

Rituály, příběhy, lidová zbožnost, příklady zasvěcení

Drobné památky olomouckých předměstských obcí v sobě uchovávají rituály a příběhy jejich obyvatel, z nichž mnohé se zachovaly do současnosti. Jsou to ve velké většině výtvořky lidové zbožnosti, které vznikaly z popudu věřících. V Týnečku se u kaple Neposkvrněného početí Panny Marie dodnes scházejí na Zelený čtvrtek večer před velikonoce místní kluci, kteří si zvolí svého velitele – kaprála. Potom obcházejí všechny domy ve vesnici a hlučným klapáním oznamují všem, že zvony odletěly do Říma. Tento obřad opakují v pátek ráno a v poledne. V 15. hodin s hlasitým klapáním obejdou kapličku a klapání opakují ještě v pátek večer a v sobotu ráno. Ve Chválkovicích stojí u odbočky do ulice Pastoušky socha Panny Marie Lourdské. Socha na podstavci z kamenných kvádrů je připomínkou vraždy Vincence Švestky, ke které došlo 28. července 1908 v nedalekém statku. Pacholek posilněný alkoholem bil na dvoře koně. Když mu hospodář domlouval, došlo k potyčce, při níž byl sedlák probodnut vidlemi. Vesničané z Chválkovic, Týnečka a Bělidel vykonávali na jaře na svátek sv. Marka prosebná procesí do polí. Po mši v kostele sv. Barbory ve Chválkovicích se odebíraly průvody farníků s ozdobeným křížem v čele ke křížům a Božím mukám u svých polí. U křížů stával malý stolek s oltářem, kde farář světil chleba a obilí. V obcích Droždín, Radíkov a Lošov bývala procesí do chrámu na Svatém Kopečku ve dny svátku patrona obce. Vydáme li se z Radíkova starou polní cestou na východ k Posluchovu, najdeme vedle hlubokého

Boží muka z 19. století ve dvoře octárny v Pavlovičkách. Foto autor.

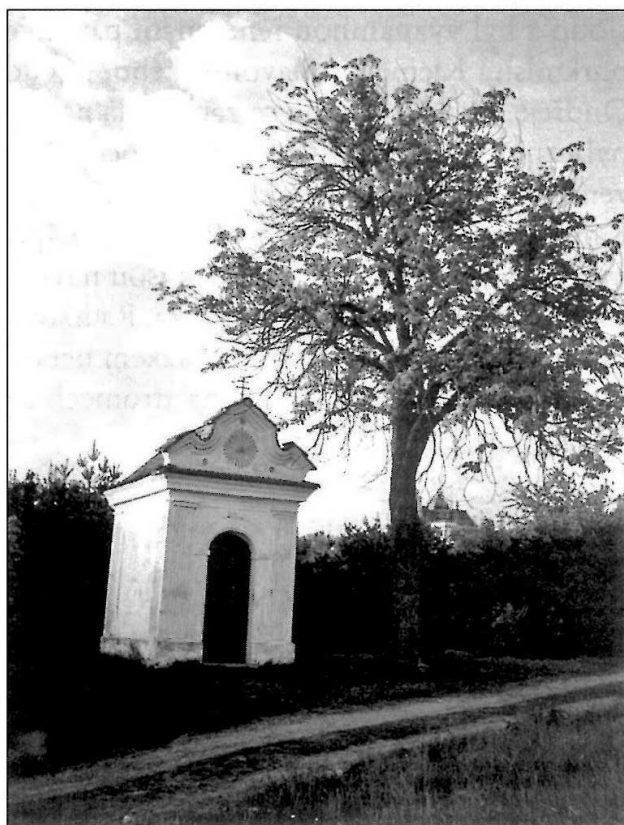

Sloup Panny Marie se zvonící v Libušině ulici na Bělidlech. Foto autor.

úvozu kamenný kříž. Byl postaven v roce 1937 na památku tragické smrti učně Leo Theimera. Osmnáctiletý mládenec si přivydělával svážením dřeva z lesa. V prudkém kopci se plně naložený vůz převrátil a přimáčkl jej ke stěně úvozu. Přivolaní muži jej vyprostili, ale hoch na následky zranění zemřel. Nebyla to asi jediná nehoda, která se zde stala, neboť zde již dříve stával starý dřevěný kříž. Z Lošova dříve vedla přímá polní cesta na Svatý Kopeček. V polovině staré cesty stávala v poli dřevěná Boží muka s obrázkem Panny Marie. Byla zničena v padesátých letech minulého století při kolektivizaci. Vysoký dřevěný sloup byl zakrytý plechovou stříškou a zpevněný pláty železa. Sloup byl traktorem vytržen ze země a odtažen do lesa. Hospodář Johanes, jemuž patřila pole u Boží muky zachránil obrázek Panny Marie a nechal jej zazdít ve vchodu svého domu ve Svolinského ulici č. 30. V dřevěném rámu je plechový obrázek s nápisem „Matinko boží pros za nás“. Před hájenkou na samotě Zdiměř byl před osmi lety postaven dřevěný kříž se soškou ukřižovaného Krista. Dřevo pochází z trámů staré stodoly a kříž byl postaven současnými majiteli hájenky na památku rodiny revírníka Johna. Na škole v Hálkově ulici v Nových Hodolanech se na pamětní desce z roku 1996 pod šesticípou hvězdou připomíná, že škola sloužila ke soustřeďování židovských obyvatel Olomouce před jejich deportací do koncentračních táborů. V pěti transportech bylo z města odvečeno 3499 osob, z nichž 3211 zahynulo a jen 288 našich bývalých spoluobčanů přežilo. Další tragické události nemají připomínku v Hodolanech, ale na hřbitově na Nové Ulici. Zde stojí pomník s pamětní deskou, který připomíná, že na území Hodolan ve sběrném táboře v letech 1945 – 46 přišlo o život 544 občanů německé národnosti. Před jejich odsunem byli soustřeďováni do zdejšího tábora, odkud odcházeli za prací a mnozí zde našli svoji smrt. O založení kostela v Holici se zachovala místní pověst, podle které našla dívka při sekání trávy na návsi sošku svatého Urbana, k jehož počtě byla na

Pomník obětem světových válek z r. 1925 v Droždíně. Foto autor.

Barokní kaplička sv. Anny u polní cesty z Droždína na Svatý Kopeček. Foto autor.

místě nálezu postavená malá kaple, později přestavěná na kostel. Ke kamenným křížům za obcí v Holici chodili holičtí občané v tzv. Křížové dny, které trvaly tři dny. Lidé chodili prosit za dobrou úrodu tři dny po sobě. První den šli k Týneckému kříži v polích, druhý den za humna, ke kříži na Přerovské ulici a třetí den ke křížům na Sladkovského ulici a u pivovaru. Dnešní doba přináší výrazný úpadek rituálů týkajících se rodiny i posledních věcí člověka. Přesto se některé udržují a dochází i k obnově zvyků v obcích, které autor prošel.

Umístění a změny

Východní předměstí Olomouce prošlo změnami osídlení výstavbou pevnosti v polovině 18. století. Zmizely významné památky, jako byl špitál s gotickým kostelem sv. Markéty na Ostrovech. Ostrovy stály mezi ramenem Moravy před Hradskou bránou a mostem přes řeku Moravu, v místech od Komenského ulice po rosarium v Bezručových sadech. Za mostem v dnešní Pasteurově ulici u rozcestí hlavních cest do Slezska a Polska stával pět metrů vysoký kamenný sloup. Říkalo se mu Švédský sloup a byl významnou renesanční památkou. Byl to kamenný náhrobek olomouckého purkmistra Klementa Slavonínského, pochovaného na nedalekém hřbitově u špitálu sv. Ondřeje. Podoba sloupu se zachovala na rytině z roku 1820. Vzácná renesanční památka byla zničena bleskem za bouře v noci z 21. na 22. června v roce 1839 a nebyla již obnovena. Na Ostrovech zanikl také špitál s kaplí sv. Ondřeje v poli a hřbitov na předměstí. Kamenný kříž z bývalého hřbitova Na špici byl přestěhován na hřbitov u Dřevěného zvonu. Místem mnoha památek jsou návsi v obci Chválkovice a Holice. V horském prostředí Droždína, Svatého Kopečka, Radíkova a Lošova jsou soukromé objekty na několika místech vyzdobeny svatým obrázkem nebo soškou svatého. Zachovalo se také povědomí o místech v lese, kde bývaly na stromech svaté obrázky upomínající na neštěstí člověka. Některé drobné památky tvoří významné krajinné dominanty a orientační body, jako je poutní kaple sv. Anny a Boží muka u cesty v Droždíně. Na hranicích katastrů obcí jsou na několika místech zachovány hraniční kameny, například v lese na hranici mezi Droždínem a Lošovem. V Radíkově nad Dolanskou ulicí roste na okraji pole osamělý starý strom. Místní jej nazývají „Křížkův dóbek“. Podle zápisů v obecní kronice již třikrát hořel po zásahu blesku a jednou jeho dutinu zapálily děti. Dub letní byl zásluhou zdejších občanů vyhlášen památným stromem a jeho věk se odhaduje na 250 let. Mnoho drobných památek bylo zničeno nebo poškozeno v druhé polovině 20. století, která těmto církevním památkám nepřála. Při úpravách cest a nové výstavbě zmizely Boží muka ve Chválkovicích v ulici Na zákopě, poškozeny byly kamenné kříže ve Chválkovicích, Holici a v Povlu. Zmizely nenávratně kaple v Rolsberku a kříž u kaple na Novém Světě. Na východní straně bývalého panského dvora v Radíkově stávala až do roku 1942 malá

Kamenný kříž a kaple sv. Barbory z r. 1718 na hřbitově na Svatém Kopečku. Foto autor.

obdélníková kaple postavená jezuiti v 17. století. Nad jejím průčelím byl umístěn pískovcový jezuitský erb. V posledním období dochází také k opačnému trendu. Jsou opravovány kříže a Boží muka, dochází k renovacím kaplí a kostelů. Tak byly opraveny Boží muka v Topolanech, nově byl osazen kamenný kříž v Neředíně, probíhá oprava kaple na Novém Světě a kostela v Holici. Že bude ještě potřeba hodně práce, dosvědčuje areál kaple Neposkvrněného početí Panny Marie na Povlu. Kaple sice byla opravena, ale soubor soch okolo ní je v dezolátním stavu.

Smrt v krajině

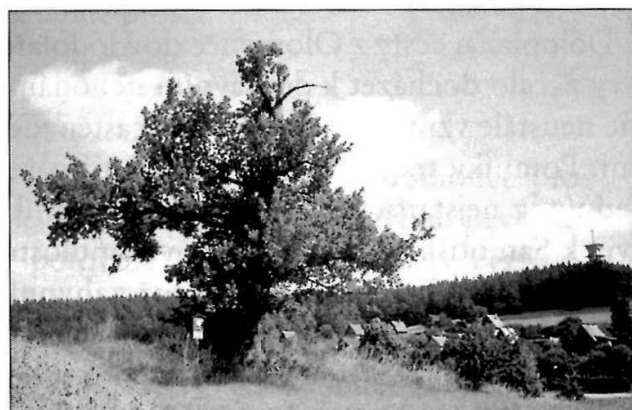
Vzpomínku na smrt v krajině uchovávají četné kříže, Boží muka a pomníky u silnic. Pomníky na tragickou smrt se stavěly od nepaměti. Pokud k ní došlo na poli, stavěl se kříž u blízké polní cesty nebo na křižovatce. V lese se umísťovaly křížky a obrázky svatých na stromech u cesty. V Olomouci je nejstarší památkou renesanční Boží muka na místě vraždy šlechtice Adama Štolbašského z Doloplatz u cesty z Olomouce do Hodolan v roce 1527. Po rozvoji automobilové dopravy začalo docházet k dopravním nehodám s tragickým koncem. Pomníčky a kříže u silnic neustále vznikají a zanikají. Nejčastěji jde o drobné připomínky zhotovené příbuznými. Pomníky tragických nehod lemují naše silnice, železniční přejezdy i okraje dálnic. Jedním z nejstarších v Olomouci je pomník kapitána Rybky v zatáčce silnice z Chválkovic k Samotiškám. Silnice byla v minulosti svědkem mnoha dopravních tragédií. Jednou z prvních byla nehoda, při níž zahynul kapitán dělostřelectva Arnošt Rybka. 1. dubna 1924 v devět hodin večer se vracel na motocyklu s přívěsným vozíkem ze Svatého Kopečku, kde hledal ubytování pro sebe a novomanželku. Při jízdě domů uhýbal zamilovanému párku na silnici, přitom narazil

Anděl na schodišti před chrámem na Svatém Kopečku. Foto autor.

Zarostlý úvoz a kamenný křížek z r. 1937 na místě smrti Leo Theimera u Radíkova. Foto autor.

Památný strom „Křížkův dóbek“ v Radíkově. Foto autor.

Zvonice sv. Floriána se slavnostním věncem na návsi v Lošově. Foto autor.

do stromu a na místě zahynul. Pomník, který připomíná tuto nehodu má tvar velkého kamene se zasazenou deskou. Leží povalený v příkopě, v zatáčce silnice, která byla slavnému legionáři osudnou. Pomník tragické smrti učně Boříka Krobota z roku 1965 se vzpomínkou rodičů můžeme vidět v lese u silnice ze Svatého Kopečka do Lošova. Mladý hoch zahynul pod koly nákladního auta 29. června 1965 v 6. hodin ráno cestou na závěrečné učňovské zkoušky. U stejné silnice je od roku 1955 také malý kamenný pomník věnovaný malíři Jindřichu Lenhartovi, který zde tiše skončil 14. listopadu 1955. Přetrval také kamenný pomník u silnice do Lipníka v Hodolanech. Jiřímu Svejkovskému jej postavili rodina a spoluzaměstnanci Kovošrotu Praha v roce 1971. Z nedávné doby pochází dřevěný křížek se štítkem u jednoho ze stromů lipové aleje za Chálkovicemi. Připomíná, že zde tragicky zemřel 18. prosince 2002 Petr Veselský ve věku 26 let. Jeden z nejnovějších pomníčků jsou čtyři dřevěné křížky u křižovatky v Samotiškách. Když autor hledal a dokumentoval kříže a pomníky u silnice, byla neděle odpoledne. V pondělí 19. ledna 2004 ráno bylo ve zprávách oznámeno, že na křižovatce v Samotiškách zahynuli při dopravní nehodě čtyři mladí lidé. Dnes tam stojí čtyři dřevěné křížky obložené květinami a svíčkami. Pátá oběť nehody dodnes leží v komatu v nemocnici. Media nezajímaly oběti, ale podnikatel z Bruntálu, který tragickou nehodu zavinil. Pomníčky u silnice nám připomínají smrt konkrétního člověka, většinou zbytečnou. Měly by být také varováním těm, kteří přijíždějí k místu nehody. Není to osud, ani náhoda, ale nezodpovědnost člověka, která je příčinou neštěstí. Připomínky tragických nehod jsou většinou skromné dřevěné křížky na stromech nebo na zemi, někdy i na sloupech a svodidlech. Přechájej většinou jen jednu generaci. Bývá to vzpomínka rodičů na

syna, také rodiny na otce, výjimečně vzpomínají učitelé a spolužáci s rodinou nebo spolupracovníci. Při výročí nehody bývají zdobeny květinami, věnci a svíčkami. Vyjadřují potřebu rituálů u některých lidí, přičemž obecný trend je opačný. Smrt v krajině je stále přítomná. Připomíná, že všichni jsme smrtelní, máme však právo zvolit si rychlost našeho pohybu a ovlivnit tak život svůj i jiných. Bojíme se připomínky smrti, ale stále jsme jí fascinováni v televizi a filmu.

Bůh v krajině

Přítomnost boha v krajině můžeme sledovat od dávného pravěku. Kdysi sídlil bůh ve všem v přírodě. Byl v zemi, na nebi, v řekách i ve stromech. Potom se objevovali a zase odcházeli konkrétní bohové keltští, germánští i bohové Slovanů. Mezi tím se zde na chvíli zaskvěl i sluneční římský bůh Apollon. Od dob říše Velkomoravské postupně vítězila jediný a trojjediný Bůh Otec, Syn a Duch svatý. V renesanci se do Olomouce vrátili římské bohové v čele s nejvyšším Jupiterem. V krajině olomouckých předměstí je nejvíce uctíván Bůh Syn – Ježíš Kristus a jeho matka Marie. Boha Otce můžeme vidět na předměstí Povel u kaple Neposkvrněného početí Panny Marie. Na oblacích sedící Bůh původně žehnal pravou rukou a v levé držel zeměkouli s křížem. Nad hlavou měl zlaté paprsky. Dnes se na nás dívá smutná postava bez rukou a bez zeměkoule. Jak ztrácel moc nad lidmi, ti si dovolili vztáhnout na něj ruku. V Černovíře je k vidění opravený a zlatem svítící sloup svaté Trojice. Matka Boží Marie Svatokopecká se dívá z průčelí chrámu na město a hanáckou rovinu posetou drobnými památkami, jež vytvářejí síť pevných bodů v krajině. Z velké části to jsou místa lidové zbožnosti rozvíjené nejvíce od dob baroka. Minulá staletí nám zachovala místa s pamětí, která mohou mít svoji moc. Jestli je to tak, to musíme zkusit sami.

Budoucnost

Každá památka vyžaduje občasnou kontrolu a dohled. Pokud jsou to místa církevních obřadů a rituálů, jsou pečlivě udržovaná a zdobená. Běžná údržba, opravy a rekonstrukce by měla pokračovat, i když jde o náročný úkol. Obrovský soubor památek většinou církevního charakteru by měl být chráněn před poškozováním, ničením a krádežemi. Jde o hodnotný soubor a doklad lidové zbožnosti. Stěhování památek z důvodů nové výstavby by mělo být až krajním řešením. Zachování dědictví našich předků je úkolem všech občanů města, jejich dotváření a obnova jsou povinností majitelů, což je většinou město Olomouc. Jeho představitelé by neměli činit nezvratné kroky, které by zabránily nastupujícím generacím rozvinout pozitivní symboly v budoucnu. Nejde jen o využití jedinečného

Detail kopie renesanční Boží muky s pamětním nápisem v Hodolanech. Foto autor.

Torzo kamenného kříže z r. 1848 se sochami Panny Marie a sv. Josefa na křižovatce v Holici. Foto autor.

Boží muka za hřbitovní zdi s náhrobkem J. Lahody v Holici. Foto autor.

fenoménu v turistice. Rekonstrukce areálu Národní kulturní památky Klášterní Hradisko a udržení kříže v krajině, současně se zvelebováním ostatních památek nám může pomoci ve zvýšení kulturního povědomí a sounáležitosti ve středoevropském prostoru. Význam drobných památek je také v zakotvenosti člověka v krajině a čase, v obnovování a rozvíjení tradic a rituálů. Budou stále námětem pro fotografy, malíře a básníky a město je jistě využije ke své propagaci.

Katalog

Klášterní Hradisko, klášter Hradisko s vnější barokní výzdobou nad průčelím, sousoší sv. Jana Nepomuckého od Josefa Winterhaldera z r. 1737 před vchodem, bývalá barokní výzdoba přístupové cesty, kamenný kříž u kaple z roku 1848, lipová alej, busta Jana Rudolfa Demela před budovou zemědělské školy, brod přes řeku Moravu

Pavlovičky, bývalá obecní zvonice, socha Panny Marie z roku 1712, čtyřhranná Boží muka z 19. století v areálu octárny, erb kláštera Hradisko s reliéfem beránka, pamětní deska Josefu Petřkovi, vše na Pavlovické ulici, bývalý renesanční „Švédský sloup“

Bělidla, kaple se zvonicí z první poloviny 19. století, sloup se sochou Panny Marie z poloviny 18. století v Libušině ulici, kamenný kříž z roku 1877 v ulici Táboritů
Chválkovice, kostel sv. Barbory z roku 1677, kamenný kříž u kostela z roku 1856, socha sv. Jana Nepomuckého z roku 1756, socha Panny Marie Lurdské na podstavci z kamenů z roku 1908, barokní poutní kaple z 18. století, sousoší poutníka s andělem z první poloviny 18. století, vše na ulici Švabinského, kamenný kříž z roku 1828 u Domova důchodců, trojúhelníková Boží muka u hřbitova z 19. století, kamenný kříž na hřbitově z roku 1826, dva náhrobky z roku 1838 a 1853 ve zdi hřbitova, podstavec Zeleného kříže

na křižovatce polních cest jihovýchodně od hřbitova, bývalá Boží muka v ulici Na Zákopě, bývalý kříž u mostu přes Bystřici, pomník obětem válek z roku 1921 s reliéfem T. G. Masaryka, svaté obrázky, poutní lipová alej, povalený pomník kapitána Rybky u silnice k Samotiškám, pomník Rudé armádě z roku 1951, reliéf Sokola na budově sokolovny z roku 1924

Týneček, kaple Neposkvrněného početí Panny Marie z roku 1888, kamenný kříž z roku 1908 ve Šternberské ulici, Boží muka u silnice k Hlušovicím ze začátku 19. století, bývalý sloup sv. Trojice, pomník obětem války z roku 1936 a lípa svobody na Blodkově náměstí

Droždín, barokní poutní kaple sv. Anny z druhé poloviny 18. století u polní cesty ke Svatému Kopečku, kamenný kříž u školy z roku 1870, kamenný kříž z roku 1920 u silnice k Samotiškám, kamenný kříž z roku 1895 u silnice k Bukovanům, sloupková Boží muka z počátku 19. století na hranici katastru s Bystrovany, kamenný kříž z roku 1901 v lese Na Ovčačce, pomník obětem války z roku 1925 u školy, pomník Sovětské armádě z roku 1921, pamětní deska manželům Zatloukalovým z roku 1948 na domě č. 7 v Gagarinově ulici, pomník sochaři Lenhartovi z roku 1955 u silnice ze Sv. Kopečka do Lošova, svatý obrázek sv. Floriána a svatý obrázek Ježíše s beránkem v Gagarinově ulici, bývalý kříž u cesty ke Svatému Kopečku, hraniční kameny, pomník tragické smrti učně Boříka Krobota z roku 1965 u silnice do Lošova

Svatý Kopeček, sochařská barokní výzdoba průčelí poutního chrámu Navštívení Panny Marie, kamenný kříž z roku 1900 před vchodem, sochy sv. Cyrila a Metoděje z roku 1909 před chrámem, ambit s oválnou kaplí Jména Panny Marie, sousoší sv. Jana Nepomuckého z roku 1745, sousoší sv. Norberta v ambitu, pohřební kaple sv. Barbory z roku 1718, kamenný kříž z roku 1768 na starém hřbitově, kamenný kříž z roku 1879 na novém hřbitově, dřevěný kříž u vjezdu do obce, pomník obětem války z roku 1930, pomník obětem válek z roku 1948 v ambitu, pamětní deska a busta Jiřího Wolкера z roku 1935, svatý obrázek Panny Marie Svatokopecké na domě č. 6 v Radíkovské ulici, bývalý kříž u ZOO, bývalý kříž u lesní cesty za ZOO, symbol kříže v krajině vytvořený lipovou alejí a budovou baziliky

Radíkov, zvonice sv. Jiří z roku 1932, zvonice církve Československé z roku 1932, kamenný kříž v obci z 19. století, kamenný kříž z roku 1937 nad úvozem, čtyřhranná Boží muka z 19. století u lesní cesty do Posluchova, pamětní deska Vladimíru Zedníkovi v Zedníkově ulici, bývalý svatý obrázek na stromě v lese, chráněný dub, lípa svobody, bývalá jezuitská kaple ze 17. století ve dvoře

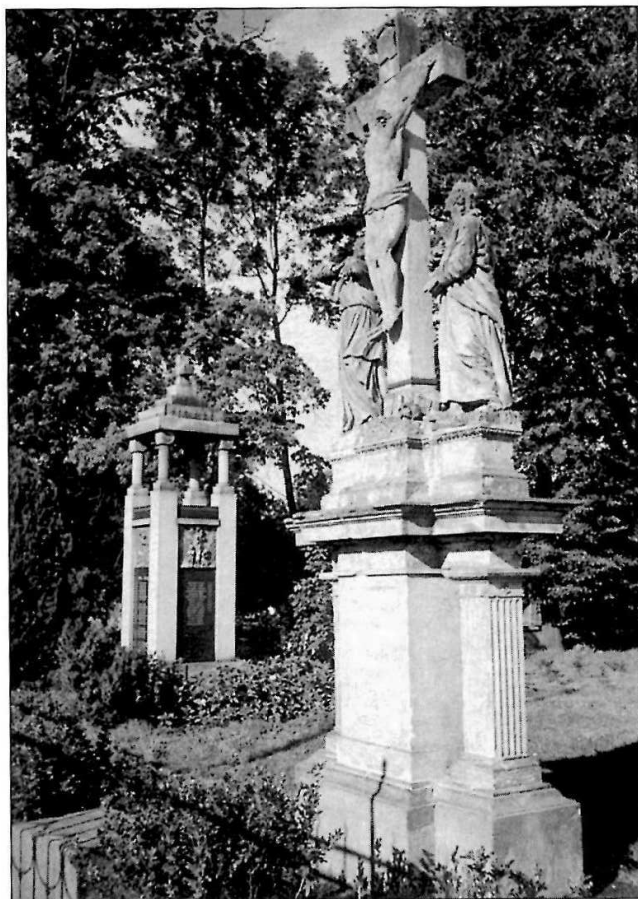
Lošov, kaple sv. Floriána se zvonicí, kamenný kříž z roku 1865 u vjezdu

Kaple sv. Jana Nepomuckého na Novém Světě před opravou. Foto autor.

Socha Panny Marie z r. 1758 u žel. přejezdu na Nových Sadech. Foto autor.

Kamenný kříž z r. 1834 a pomník obětem války u kostela na Nových Sadech. Foto autor.

do obce, pomník obětem války z roku 1928 v ulici Svolinského, dřevěný kříž u myslivny na Zdiměři, jubilejní pomník Lichtenštejnů z let 1898 a 1913 nad myslivnou ve Zdiměři, pomník na zakoupení lesů městem Olomoucí z roku 1936 u lesní cesty východně od obce, bývalá dřevěná sloupková Boží muka u polní cesty ke Svatému Kopečku, svaté sošky Panny Marie a sv. Floriána na domech ve Svolinského ulici, bývalý svatý obrázek na dubu ke sv. Kopečku, dva bývalé svaté obrázky na stromech v lese u silnice k Velké Bystřici, bývalá kaplička u lesní cesty Na kopaninách, bývalý svatý obrázek u křižovatky lesních cest k Posluchovu a Zdiměři

Hodolany, kostel Panny Marie Pomocnice křesťanů z roku 1907 v Jiráskově ulici, kamenný kříž z roku 1841 u kostela, kamenný kříž z roku 1899 u mostu přes Bystřici, kaple z 19. století v ulici Elišky Krásnohorské, kamenný kříž z roku 1904 na hřbitově, kopie renesančních kamenných Božích muk z roku 1527 v Tovární ulici, pomník obětem války z roku 1925 u kostela, kostel Československé církve z roku 1927 v Hodolanské ulici, pamětní deska na kostele Čs. církve, pamětní deska obětem války na škole v Hodolanské ulici, pamětní deska z roku 1996 na škole v Hálkově ulici připomínající deportace židovských spoluobčanů, pamětní deska obětem okupace na hlavním nádraží, pomník Rudé armádě z roku 1951 u silnice na Lipenské ulici, pomník tragické nehody Jiřího Svejkovského z roku 1971 na Lipenské ulici

Rolsberk, bývalá kaple v ulici Rolsberské

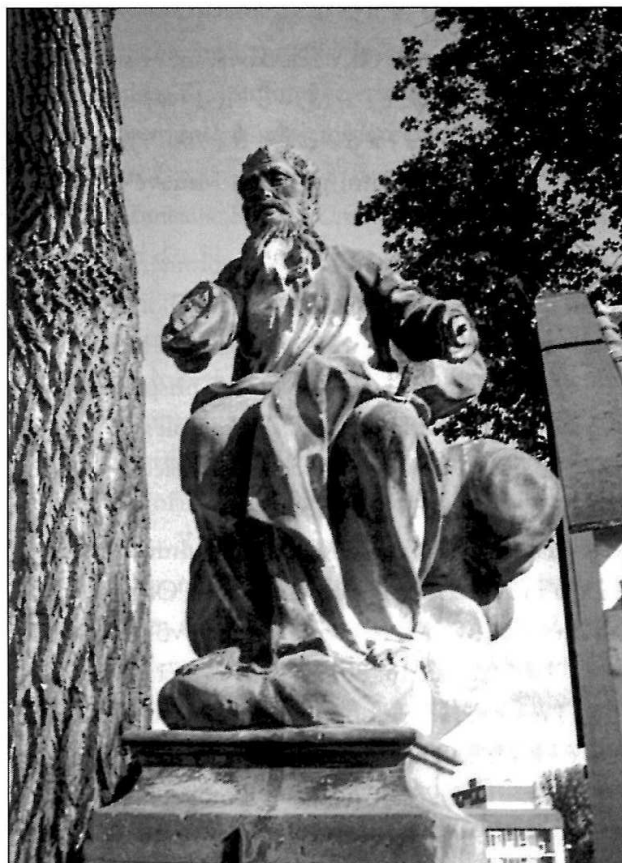
Holice, kostel sv. Urbana z roku 1888, sochy sv. Cyrila a Metoděje z roku 1888 před vchodem do kostela, kamenný kříž z roku 1877 na zadní zdi kostela, socha sv. Floriána na návsi z druhé poloviny 19. století, poškozený kamenný kříž z roku 1848 na křižovatce, kamenný kříž z roku 1844 na Přerovské ulici, kamenný kříž z roku 1843 v pivovaru, kamenný kříž z roku 1845 na hřbitově, náhrobek rodiny

Veikovy z roku 1845, náhrobek Josefa Lahody z roku 1865, čtyřhranná Boží muka z první poloviny 19. století ve hřbitovní zdi, podstavec kamenného kříže z roku 1883 ve Sladkovského ulici, podstavec kamenného kříže z roku 1843 u polní cesty k Velkému Týnci, pomník obětem válek se sochou Palackého z roku 1924, pomník obětem okupace z roku 1946 v Solných mlýnech, busta T. G. Masaryka z roku 1938 před školou

Nový Svět, kaple sv. Jana Nepomuckého z 19. století na křižovatce ulic Holické a Přichystalovy, kamenný kříž z roku 1820 v Sudově ulici, bývalý kamenný kříž u kaple, bývalý pomník rudoarmějci u školy, pamětní deska obětem okupace z roku 1955, bývalá socha císaře Františka Josefa I. před kasárnami na Holické ulici

Nové Sady, kostel sv. Filipa a Jakuba z roku 1770, kamenný kříž se sousoším Panny Marie a sv. Jana z roku 1834 u kostela, kamenný kříž z roku 1879 na hřbitově, poškozený kamenný kříž z roku 1878 u učiliště na Rooseveltově ulici, barokní socha Panny Marie z roku 1758 u železničního přejezdu, polní kaple z roku 1772, výklenková kaplička s Pietou z 18. století, obě v ulici U kapličky, pomník obětem první světové války z roku 1928, bývalý kostel sv. Trojice zbořený v roce 1758, bývalý kamenný kříž u polní cesty k Nemilanům, bývalá kaple z roku 1900 v sirotčinci

Povel, kaple Neposkvrněného početí Panny Marie z roku 1773, poškozená socha Boha Otce z roku 1751, podstavec kamenného kříže z roku 1832, socha sv. Šebestiána z roku 1720, poškozená socha sv. Jana Nepomuckého z roku 1728, socha sv. Judy Tadeáše z roku 1728, sochy byly v minulosti přemístovány od kláštera Hradisko na Nové Sady, nyní jsou umístěny v areálu u kaple, bývalý kříž na křižovatce ulic Teichmanovy a Slavonínské, bývalý kříž u cesty k Novým Sadům, bývalý kříž v zatáčce ulice Schweitzerovy a Zikovy, bývalý kříž na Polské ulici

Poškozená socha Boha Otce z r. 1751 u kaple na Povlu.
Foto autor.

Poznámka:

V posledním roce vyšlo několik nových knih, které se věnují historii předměstských obcí. Postupně vyšly paměti obcí Slavonín, Topolany, Týneček, Svatý Kopeček, Radíkov, Holice a Neředín. Jde o významný posun v poznávání městských částí, jejich minulosti i drobných památek. V městské části Radíkov a Holice je pravidelně vydáván zpravodaj, postupně vznikají vlastní internetové stránky městských částí.

Prameny:

Všechny památky i místa zmizelých památek autor navštívil. Informace získané od pamětníků a členů Komise místních částí Olomouce jsou uloženy v archívu autora. Články popisující drobné památky jednotlivých městských olomouckých částí vycházely v měsíčníku „Zelení a doba“ od ledna 2003 do prosince 2004.

Literatura:

- B e d n á ř, J.: Paměti obce Radíkova, in: Historie Radíkova, Olomouc 2002.
- B é m, M. – K o u d e l a, M. – Š i n d l á ř o v á, I.: Paměti obce Slavonína, Olomouc 2002.
- H o v a d í k, J. – H r a d e č n ý, R.: 750. výročí Černovíra, Olomouc 2000.
- H o š k o v á, M.: Poutní místa na Moravě a ve Slezsku ve světle lidové zbožnosti, in: Střední Morava č. 3, Olomouc 1996.
- K a u e r o v á, V.: Obec Týneček v proměnách času, Olomouc 2002.
- K o u d e l a, M.: Paměti obce Holice, Olomouc 2004.
- K u b e š a, P. – M a r k o v á, J.: Barokní kulturní krajina Klášterní Hradisko a Svatý Kopeček. In: Historické parky a kulturní krajina – sborník příspěvků, Olomouc 1999.
- K u č e r a, P.: Barokní krajinářský komplex na Svatém Kopečku. Brno 1995.
- M l č á k, L.: K ikonografii barokní umělecké výzdoby premonstrátské kanonie na Hradisku u Olomouce. In: Průzkumy památek, Praha 2002.
- M u s i l, J. V.: Olomouc Kopeček v kulturně historických souvislostech, Olomouc 1984.
- P a p a j í k, D.: Dějiny obce Topolany, Olomouc 2003.
- P e r u t k a, M.: K programu souborů volných soch u Kláštera Hradisko a kostela na Kopečku u Olomouce v době baroka. In: Sborník Historická Olomouc 10, Olomouc 1995.
- R u s í n s k ý, J.: Po stopách minulosti olomoucké městské části Neředín, Olomouc 2004.
- S m e j k a l, B.: Pohledy do historie Svatého Kopečka, Svatý Kopeček 2001.
- Z e m á n e k, A.: Pavlovičky u Olomouce, Olomouc 1959, strojopis uložený ve Státní vědecké knihovně v Olomouci.
- Z e m á n e k, A.: Pavlovičky in: Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci č. 100, Olomouc 1962.

Resümee

Kleindenkmäler der Stadt Olmütz, Teil II. Das Gedächtnis der Stellen, das in der Landschaft der Vorstädte erhalten blieb

Ján Kadlec, *Vorsitzender der VSMO – Sektion „Historische Stadt Olmütz“*

Der zweite Teil der Übersicht über die Kleindenkmäler der Stadt Olmütz befasst sich mit dem östlichen Bereich des Stadtgebietes, der sich überwiegend auf dem linken Ufer der March erstreckt, vom Kloster Hradisch zum Radikau und Loschau und zurück über Hodolein, Holitz, Neustift bis zur Vorstadt Powel. Eine große Anzahl der Kleindenkmäler ist auf dem Gebiet aller genannten Vorstadtgemeinden verteilt.

Die imposanten Bauten des Nationaldenkmals Kloster Hradisch und der Wallfahrtskirche Mariä Heimsuchung auf dem Heiligen Berg verleihen der Landschaft außergewöhnliche Monumentalität und barocke Pracht. Auf diese Denkmäler beziehen sich auch barocke Herrichtungen der Landschaft und langjährige Tradition der Wallfahrten. Das Entstehen des Wallfahrtsortes auf dem Heiligen Berg bezieht sich auf die Zeit des Dreißigjährigen Krieges. Der Gründer des hiesigen Wallfahrtsortes war Olmützer Weinhändler Johann Andrysek, der die Bewilligung zur Erbauung einer Wallfahrtskapelle erwarb, die am 3. April 1632 eingeweiht wurde. An ihrer Stelle wurde eine Kirche nach dem Projekt von Giovanni Pietro Tencalla im Jahr 1677 errichtet. Die Wallfahrtskapelle und die neue Kirche wurden nach und nach zum Ziel Tausenden von Wallfahrern aus der ganzen österreichischen Monarchie. Das Ziel der Wallfahrten war ein kleines Steinrelief Maria mit Kind auf dem Hochaltar. Das verehrte Gnadenbild war mit einer goldenen römischen Krone feierlich im Jahr 1732 ausgestattet. Vom Frühling bis zum Herbst, aber hauptsächlich am Festtag des 15. Augusts kamen Tausende von Gläubigen aus allen Himmelsrichtungen in die Kirche. Die Wallfahrer gingen an einer Anzahl von Kreuzen, Bildstöcken, Wallfahrtskapellen und Heiligenstandbildern vorbei. Von der Stadt aus führte der Hauptweg der Wallfahrer durch eine Lindenallee, welche heutzutage instand gesetzt wird. Im Jahr 1995 wurde die Wallfahrtskirche beim Besuch des Papstes zur Basilika minor erhoben. Der Heilige Berg gehört zu jenen Orten, an denen sich die Tradition der Wallfahrten auch in der Gegenwart erhielt, wobei seine Beliebtheit ständig wächst.

Auf einem erhöhten Platz, der die Furt über die March seit der Urzeit schützte, liegt der monumentale Barockbaukomplex des Klosters Hradisch. Das Kloster war ein geistliches und wirtschaftliches Zentrum, das dem Orden der Prämonstratenser angehörte. Die Erträge der umfangreichen Klosterdomäne ermöglichten den Äbten eine rege Bautätigkeit im 18. Jahrhundert zu entfalten, die ihren Höhenpunkt durch künstlerische Ausschmückung des Klosters und durch Herrichtung umliegender Landschaft erreichte. Das Projekt des in den Jahren 1686–1739 erbauten Klosters erarbeitete der Wiener Hofarchitekt Giovanni Pietro Tencalla. Spätere Umbauten führte Domenico Martinelli durch. Aus dem Objekt springt gegen Osten die Kapelle des hl. Stephan vor. Auf dem Gesims der Frontseite des Klosters befanden sich Statuen der Gründer. Das Kloster umgaben Teiche. Von der Stadt aus führte hierher ein Weg, der mit Linden und barocken Heiligenstandbildern geschmückt war. In der Hälfte der 18. Jahrhunderts erlebte das Kloster seine Glanzzeit. Damals entstanden auch Zier- und Nutzgartenanlagen mit einem Lusthaus, mit Glashäusern, Orangerien und Treppenaufgängen, die mit steinernen Bildwerken geschmückt waren. Die Wege säumten Alleen, von der Hannakischen Kaserne in Richtung Stadt führte der sog. Spitalsteig, der mit Beleuchtung schon seit dem Jahr 1846 versehen war. Auf dem Klosterhof stand der Saturnbrunnen mit schmückendem Beiwerk, kleinere Brunnen befanden sich in den Ziergartenanlagen. Vor dem Kloster blieb von der ursprünglichen Bildhaueraus schmückung nur die Statue des hl. Johannes von Nepomuk von Josef Winterhalder aus dem Jahr 1737 mit schmückendem Beiwerk erhalten. In der ehemaligen Allee an der Strasse, die zur Stadt führte, standen Statuen in zwei Reihen gegenüber, von denen einige in den Gemeinden rund um Olmütz erhalten blieben. Das Klosterareal, das als Militärkrankenhaus dient, wurde nach dem Jahr 1990 schrittweise instand gesetzt. Eine neue Nutzung sowie Instandsetzung verdienen weitere Objekte des Areals: das Wirtschaftshof, das Sommerrefektorium und der Abt- und Konventsgarten. Man sollte auch erwägen, ob eine Rekonstruktion der Landschaft samt alten Alleen in der Umgebung des Klosters in der Zukunft durchgeführt werden sollte. Östlich von dem Kloster Hradisch wurde ein direkter Weg auf den Heiligen Berg im Jahr 1752 errichtet. Er bildete eine direkte Verbindung beider Dominanten in der Landschaft, die mit Lindenbäumen versehen war. Der Wallfahrtsweg führte weiter entlang der Waldschneise von Samotischek zur Kirche auf dem Berggipfel. Die Bedeutung des Wallfahrtsweges wurde durch eine Lindenallee in einer Breite von 24 m hervorgehoben, die ein symbolisches Kreuz zusammen mit den Türmen und Seitenflügeln der Kirche in der Landschaft gestaltete. Der Architekt Martinelli ließ sogar die Kirchtürme zur besseren Wahrnehmung des Kreuzes um 20 Meter nieder machen. Das einzigartige Denkmal des europäischen Kulturerbes von einer Länge von einigen Kilometern erfassen noch Ansichten aus der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts. Der überzeitliche Sinn und das ideologische Symbol des Kreuzes stellte den Sieg der europäischen christlichen Zivilisation über die Türken dar. Das Symbol des in der Landschaft gestalteten Kreuzes bedeutete eine Schutzbotschaft, die unsere Generation als immer aktuell wahrnehmen kann.

Die Kleindenkmäler der Vorstadtgemeinden von Olmütz bewahren in sich selbst auch Rituale und Geschichten dortiger Einwohner, wobei manche bis zur Gegenwart erhalten blieben. In Teinitschek bei der Kapelle der Unbefleckten Empfängnis Mariens versammeln sich örtliche Jungen am Gründonnerstag gegen Abend vor Ostern und wählen sich ihren Befehlshaber, einen Korporal. Sie gehen dann von Haus zu Haus mit lärmendem Klappern und teilen mit, dass die Glocken nach Rom abgeflogen sind. In Chwalkowitz steht an der Abzweigung in die Pastoušky-Strasse die Statue der Jungfrau von Lourdes. Die Steinskulptur auf einem Sockel aus Quadersteinen erinnert an die Ermordung von Vincenc Švestka, die sich im nahe liegenden Bauernhof am 28. Juli 1908 ereignete. Ein betrunkenen Knecht schlug ein Pferd. Als der Hauswirt ihm ins Gewissen zugeredet hatte, kam es zum Streit, wobei der Landwirt mit einer Heugabel erstochen wurde. Die Dorfbewohner von Chwalkowitz, Teinitschek und Bleich gingen in Prozession in die Felder im Frühling zum Festtag des hl. Markus und beteten auf den Feldern für eine gute Ernte. Nach der Messe in der Kirche der hl. Barbara in Chwalkowitz zog feierlicher Umzug der Pfarrmitglieder in die Felder und ging von Kreuz zu Marterl. In den Dörfern Droždein, Radikau und Loschau fanden Prozessionen am Festtag des Dorfpatrons in die Kirche auf dem Heiligen Berg statt. Wenn wir den alten Feldweg von Radikau gegen Osten nach Posluchau nehmen, finden wir ein Kreuz an einem Hohlweg. Es wurde im Jahr 1937 zum Andenken des tragischen Todes Leo Theimers errichtet. Der achtzehn Jahre alte Lehrling verdiente sich mit Einfahren von Holz aus dem Wald hinzu. Der voll geladene Wagen kippte am steilen Abhang um und drückte ihn an eine Seite des Hohlweges. Die herbeigerufenen Männer machten den Jungen frei, der ist aber sei-

ner Verletzungen erlegen. Von Loschau aus führte früher ein direkter Feldweg auf den Heiligen Berg. Am halben Weg dorthin stand ein Marterl aus Holz mit einem Bild der hl. Jungfrau. Es wurde während der Kollektivierung in den 50er Jahren des vorigen Jahrhunderts vernichtet. Der hohe Holzpfeiler war mit Blechdach gedeckt und mit Flachstäben aus Eisen gefestigt. Der Pfeiler wurde mit Hilfe eines Traktors aus dem Boden gerissen und in den Wald weggeschleppt. Vor dem Hegerhaus in der Einsiedelei Zdiměř wurde ein neues hölzernes Feldkreuz mit einem Standbild der Kreuzigung Christi vor acht Jahren aufgestellt. Das Kreuz aus Balken einer alten Scheune errichteten heutige Besitzer des Hegerhauses zur Gedächtnis der Familie des Revierförstern John. An der Stirnwand des Grundschulgebäudes in der Hálkova-Strasse in Neu Hodolein wurde im Jahr 1996 eine Gedenktafel angebracht. Die Anschrift unter dem Davidstern erinnert daran, dass die Grundschule als Sammelplatz der jüdischen Einwohner von Olmütz und Umgebung vor ihren Deportationen in die Nazivernichtungslager diente. Mit fünf Transporten wurden insgesamt 3.499 Personen aus der Stadt verschickt, von denen 3.211 ums Leben kamen. An ein anderes tragisches Ereignis wird nicht in Hodolein erinnert, sondern am Friedhof in der Neugasse. Hier steht ein Denkmal mit einer Gedenktafel, welches in Erinnerung bringt, dass 544 Bürger deutscher Nationalität in einem Sammelager auf dem Gebiet von Hodolein in den Jahren 1945 – 1946 ums Leben kamen. Sie waren hier vor ihrer Zwangsaussiedlung gesammelt und wurden zur Arbeit eingesetzt, wobei manche hier ihren Tod fanden. Über die Gründung der Kirche in Holitz hat sich eine örtliche Sage erhalten, wonach ein Mädchen beim Grasmähen ein Standbild des hl. Urban auf dem Dorfplatz gefunden hat. Zu seiner Ehre wurde auf der Fundstelle eine kleine Kapelle errichtet, die später in eine Kirche umgebaut wurde. Die Dorfbewohner von Holitz gingen von Kreuz zu Marterl an sog. Kreuztagen, die drei Tage dauerten. Die Menschen gingen drei Tage nacheinander zu den Feldkreuzen und beteten für eine gute Ernte. Das Erscheinungsbild der östlichen Vorstadt von Olmütz wurde durch den Ausbau der Olmützer Festung in der Hälfte des 18. Jahrhunderts beeinflusst und ganz geändert. Bedeutende Denkmäler verschwanden wie z. B. das Spital mit der gotischen Kirche der hl. Margarethe in der Vorstadt Ostrový. Hinter der Brücke in der heutigen Pasteur-Strasse an der Kreuzung der Strassen nach Schlesien und Polen stand einst ein fünf Meter hoher Steinpfeiler. Man nannte ihn Schwedensäule und er war ein bedeutendes Renaissancedenkmal. Es handelte sich um das steinerne Grabmonument des Olmützer Bürgermeisters Klement von Schnobolin, der auf dem nahen Friedhof am Spital des hl. Andreas bestattet wurde. Das kostbare Renaissancedenkmal wurde durch einen Blitzschlag während des Gewitters in der Nacht vom 21. zum 22. Juni 1839 vernichtet und wurde nicht erneuert. In der Gebirgslandschaft der Dörfer Droždein, Heiliger Berg, Radikau und Loschau sind manche private Objekte an einigen Stellen mit einem Heiligenbild oder Heiligenstandbild verziert. Man kennt noch manche Orte in den Wäldern, wo auf Bäumen angebrachte Heiligenbilder an Verunglückte erinnern. Manche Kleindenkmäler bilden bedeutende Dominanten oder Orientierungspunkte in der Landschaft wie z. B. die Wallfahrtskapelle der hl. Anna und das Marterl an der Strasse nach Droždein. An den Grenzen der Dorfkataster blieben noch an einigen Stellen Grenzsteine erhalten wie z. B. im Wald an der Grenze zwischen den Dörfern Droždein und Loschau. In Radikau befindet sich ein einzeln stehender alter Baum am Rande des Feldes. Die Einheimischen nennen ihn „Křížek's Eiche“. Wie die örtliche Dorfchronik berichtet, wurde sie schon dreimal vom Blitz getroffen und fing an zu brennen. Und einmal stifteten Kinder einen Brand in ihren Hohlraum. Die breitblättrige Eiche wurde dank der hiesigen Einwohner für ein Naturdenkmal erklärt. Ihr Alter wird auf 250 Jahre geschätzt.

Manche Kleindenkmäler wurden in der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts vernichtet oder beschädigt, weil die Umstände den kirchlichen Denkmälern nicht förderlich waren. Auf Grund der Herrichtungen der Strassen und der neuen Bebauung verschwanden viele Denkmäler wie z. B. das Marterl in der Na zákopě-Strasse in Chwalkowitz. Beschädigt wurden Steinkreuze in Chwalkowitz, Holitz und Powel. Unwiederbringlich verschwand die Kapelle in Rolsberg und auch das Kreuz bei der Kapelle in Salzergut. An der Ostseite des ehemaligen herrschaftlichen Wirtschaftshofes in Radikau stand bis zum Jahr 1942 eine Kapelle, die von den Jesuiten im 17. Jahrhundert erbaut wurde. An der Stirnfassade befand sich das Wappen des Jesuitenordens aus Sandstein. In letzter Zeit werden Kreuze, Marterl, Kapellen und Kirchen wieder instand gesetzt. Das Marterl in Topolan wurde repariert, das Steinkreuz in Neretein wurde neu angebracht, die Kapelle in Salzergut und die Kirche in Holitz werden instand gesetzt. Zahlreiche Kreuze, Marterl und Mahnmale an Verkehrswegen erinnern an Tod eines Menschen in der Landschaft. Denkmale zur Erinnerung an tragischen Tod wurden seit undenklichen Zeiten errichtet. Wenn es zum Tod auf dem Feld

kam, so wurde ein Kreuz an nahem Feldweg oder an einer Kreuzung errichtet. In den Wäldern wurden Kreuze und Heiligenbilder auf Bäume entlang der Wege angebracht. Das älteste Olmützer Denkmal stellt das Renaissancemarterl aus dem Jahr 1527 an dem Weg aus Olmütz nach Hodolein dar, welches an ermordeten Adligen Adam von Doloplaz erinnert. Aufgrund des Aufschwungs des Automobilverkehrs kommt es immer häufiger zu Verkehrsunfällen mit tragischem Ende. Kleine Denkmale und Kreuze entlang der Strassen unaufhörlich entstehen und vergehen. Es handelt sich meistens um kleine Andachtsobjekte, die von nahen Verwandten errichtet werden. Mahnmahle tragischer Unfälle säumen unsere Verkehrsstrassen, Bahnübergänge und auch Ränder der Autobahnen. Das Mahnmal des Kapitäns Rybka in der Serpentine der Strasse aus Chwalkowitz nach Samotischek ist ein der ältesten in Olmütz. Diese Strasse war in der Vergangenheit Zeuge mancher Verkehrsunfälle. Ein der ersten war der Verkehrsunfall, bei welchem der Artilleriekapitän Arnošt Rybka ums Leben kam. Am 1. April 1924 um neun Uhr abends fuhr er Motorrad vom Heiligen Berg, wo er kurz vorher ein Quartier für sich selbst und seine Braut suchte. Während der Fahrt wollte er einem Liebespaar ausweichen, fuhr dabei an einen Baum und wurde an Ort und Stelle tot. Das Mahnmal des tragischen Todes des Lehrlings Bořk Krobots aus dem Jahr 1965 mit einer Erinnerungsanschrift seiner Eltern kann man im Wald an dem Weg vom Heiligen Berg nach Loschau sehen. Der Knabe ist unter den Rädern des Kraftwagens am 29. Juni 1965 um sechs Uhr morgens ums Leben gekommen, als er unterwegs zu seiner Abschlussprüfung war. Bei derselben Strasse steht auch ein Steinmahnmal seit dem Jahr 1955, das dem Maler Jindřich Lenhart gewidmet ist, der hier am 14. November 1955 sanft hingeschieden ist. Das Steinmahnmal des Jiří Svejkský an der Einfahrtstrasse nach Hodolein blieb auch erhalten. Seine Familie und seine Mitarbeiter aus der Firma Kovošrot Prag errichteten es im Jahr 1971. Die Mahnmale an den Verkehrswegen erinnern an meistens unnötigen Tod eines konkreten Menschen. Sie sollten auch eine Warnung für Menschen, die sich der Unfallstelle nähern. Es ist weder Schicksal noch Zufall sondern Unverantwortlichkeit eines Menschen. Die Mahnmale tragischer Verkehrsunfälle werden meistens in Form eines kleinen Holzkreuzes errichtet, das sich auf einem Baum oder auf dem Boden befindet, manchmal auch auf einer Säule oder an einer Leitplanke. Sie überstehen meistens nur eine Generation. Meistens handelt es sich um Erinnerung der Eltern an ihren Sohn, oder einer Familie an ihren Vater. Ausnahmsweise sind das Erinnerungen der Lehrer mit Mitschülern zusammen mit Familie oder der Mitarbeiter. Bei Jahrestag des Unfalls werden die Mahnmale mit Blumen, Kränzen und Lichtkerzen geschmückt. Sie drücken Bedürfnis eines Rituals bei manchen Menschen, wobei eine allgemeine Tendenz umgekehrt ist. Der Tod in der Landschaft ist immer anwesend. Er erinnert uns daran, dass wir alle sterblich sind. Wir besitzen aber das Recht, sich die Schnelligkeit unserer Bewegung zu wählen, und so unser Leben sowie der anderen beeinflussen.

Man kann die Anwesenheit der Götter in der Landschaft seit der Urzeit verfolgen. Einst lebten die Göttergestalten in jeder Erscheinung der Natur. Die Götter siedelten in der Erde wie in der Luft, in jedem Fluss und in jedem Baum. Sie erschienen und wieder verschwanden als konkrete Götter der Kelten, Germanen und auch Slawen. Unterdessen prangte hier für eine Weile auch der römische Gott des Lichtes Apollon. Seit der Zeit des Großmährischen Reiches siegte hier ein einziger Gott: die heilige Dreieinigkeit, Gott der Vater, Gott der Sohn und Gott der heilige Geist. In der Renaissancezeit kehrten die römischen Götter an der Spitze mit dem höchsten Gott Jupiter nach Olmütz wieder zurück. In der Gegend der Olmützer Vorstädte werden am meisten Gott der Sohn, Jesus Christus, und seine Mutter Maria verehrt. Jedes Denkmal sollte regelmäßig kontrolliert und gepflegt werden. Die Mehrheit dieser Denkmäler weist kirchlichen Charakter auf und es handelt sich um Belege der Volksreligiosität. Unser Denkmälerbestand in der Landschaft sollte vor Beschädigungen, Verheerungen und Diebstählen geschützt werden. Die Bewahrung des historischen Erbes nach unseren Vorfahren ist Aufgabe aller Bürger der Stadt. Die Besitzer sind verpflichtet, die Denkmäler instand zu setzen. In meisten Fällen ist der Besitzer die Kommune von Olmütz. Die Repräsentanten der Stadt sollten alles Mögliche unternehmen, um die Entfaltung der positiven Symbole in der Zukunft den neuen Generationen zu ermöglichen. Die Rekonstruktion des Areals des Nationalkulturdenkmals Kloster Hradisch und die Erhaltung der Kreuze in der Landschaft zusammen mit der Belebung anderer Denkmäler können uns bei der Stärkung der Kulturbewusstheit und der Zusammengehörigkeit im mitteleuropäischen Raum helfen. Die Bedeutung der Kleindenkmäler ist auch in der Verankerung des Menschen in der Landschaft und in der Zeit, in der Erneuerung und Entfaltung der Traditionen und Rituale.

Übersetzt von Miroslav Papoušek

Barokní fáze výstavby kostela Narození Panny Marie v Konici a její možné autorství

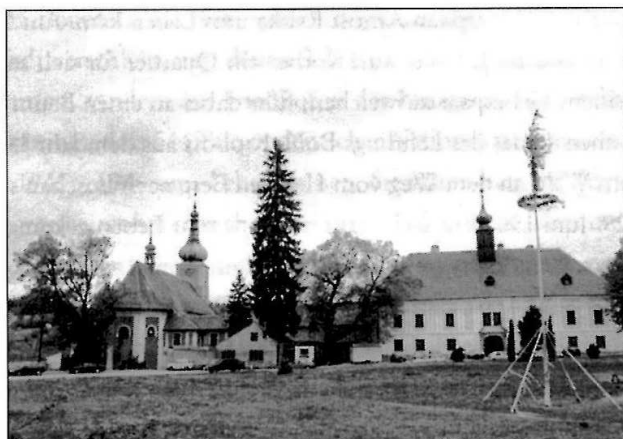
Zuzana Křenková, Katedra dějin umění FF UP v Olomouci

Kostel Narození Panny Marie byl součástí správního centra předlokačního osídlení v Konici situovaného jižně od středu pozdějšího lokačního města. Ze zmínky o patronátě z roku 1379 vyplývá, že původní kostel stál v místech objektu dnešního, v těsné blízkosti tvrze, později premonstrátské rezidence.¹ V místě středověkého chrámu byla v roce 1556 dokončena výstavba nového kostela. Informuje o tom nápis na desce zazděné v kněžišti nad vstupem do jižní sakristie.² Roku 1656 je v souvislosti se zprávou o opravě cetechovického kostela zmíněn kostel v Konici nacházející se k tomuto datu „im vöiligen Bau“.³ K obvodovým zdem objektu přibýly v roce 1688 a 1690 boční kaple. Vystavěny byly pro tehdejšího majitele konického panství Jana Jiřího Hoffmanna rytíře z Kochersbergu.⁴ Po Hoffmannově smrti panství zakoupil klášter Hradisko u Olomouce. Mezi léty 1702 až 1704 nechal hradiský opat Norbert Želecký z Počenic přestavět farní kostel a v roce 1705 byl na místě sousední tvrze vystavěn dle projektu olomouckého stavitele Lukáše Glöckela barokní zámek.⁵

V následujícím textu bude věnována pozornost především poslední jmenované úpravě budovy z počátku 18. století. Otázkou bude vývoj a charakter výstavby kostela v těchto letech, případně autorství jejího projektu. Barokní přestavba konického kostela nebyla do dnešní doby s nikým autorsky spojena.

Kostel Narození Panny Marie je položen v terénu svažujícím se k jihu, v těsné blízkosti barokního zámku, s nímž je na severní straně spojen krytou chodbou v úrovni prvního patra. Z východu se prostor kolem kostela otvírá do rozlehlého prostranství vysušeného rybníka, na jihu sousedí s farou, západní část kostelního prostoru je vymezena vysokou ohradní zdí. Kostel obklopoval hřbitov, na kterém se pohřbívalo ještě v roce 1770.⁶

Konický chrám je orientovanou jednolodní stavbou s trojboce uzavřeným presbytářem, k jehož stranám přiléhají objekty staré a nové sakristie. U severní a jižní zdi lodi stojí dvě čtyřboké kaple. V interiéru jsou kaple otevřeny do lodi širokými oblouky vytvářejícími dojem transeptu, křížového půdorysu kostela. V západním průčelí kostela je situována čtyřboká věž s bosovanými nárožími členěná pěti kordonovými římsami. Původní bosáž nároží byla výrazně plastičtější – její zbytky se částečně dochovaly na půdě lodi. V přízemí věže, které je v důsledku svažujícího se terénu výrazně pod úroveň podlahy kostela, se z jižní strany objevuje slepá arkatura. Z jihu je fasáda věže prolomena třemi malými ob-

Pohled na kostel a premonstrátskou rezidenci z východu. Foto autorka.

délnými okénky nad sebou, vsazenými do pravoúhlých výklenků. Ze západní a severní strany je vždy po jednom okénku. Zvonicové patro je na každé straně otevřeno jedním půlkruhově ukončeným oknem. Nad okny jsou kruhové hodinové ciferníky. Věž je zastřešena cibulí s polygonální lucernou s makovicí a dvouramenným křížem. V severozápadním koutě mezi věží a lodí je válec vřetenového schodiště vedoucího na půdu kostela. Situování věže v ose západního průčelí a její částečné pojetí do těla lodi nasvědčuje jejímu staršímu založení, nejpozději v polovině 16. století, kdy byl středověký kostel přestavován. Stání věže je možno odvodit i z interiéru kostela, kde se nalézá pravoúhlý vstupní portál do podvěží, rovněž odkazující k polovině 16. století. V podvěží jsou dvě částečně zazděná půlkruhově uzavřená okénka s rozevírajícími se špaletami. U západního okna je patrné druhotné obezdění věže cihlami a vytvoření nového „svrchního“ okenního otvoru.

Věž byla upravována v roce 1691 (v prvním patře v trezorové místnosti je portál s tímto datem) a znovu po získání panství premonstráty z Hradiska kolem roku 1702.⁷ V tomto období byla věž zvýšena a opatřena nárožními sruženými lizénami ve zvonicovém patře. Další úpravy proběhly v roce 1902,⁸ 1919⁹ a v roce 1956,¹⁰ kdy byly osazeny věžní hodiny a zamýšlena byla i segmentová úprava římsy.

Lod' kostela je ze severu i z jihu prolomena třemi nízkými termálními okny s jednoduchým štukovým ostěním. Členěna je lizénovými rámy. Nezápadnější dvojici tvoří lizény sružené. Podstřešní profilovaná římsa nese sedlovou střechu, nad kněžištěm valbovou.

Ze severu a jihu k lodi přiléhají kaple čtvercového půdorysu jejichž východní stěny končí v linii vítězného oblouku. Obě kaple člení masivní rámuující lizény. Jižní kaple, zaklenutá kupolí s lucernou, je osvětlována dvěma kruhovými okny se štukovým orámováním. Stěny severní, klenuté klenbou klášterní, jsou prolomeny oknem kruhovým a termálním a ze západu pravoúhlým vstupním portálem s nápisovou deskou s ušima a kapkou. Shodné je utváření východního portálu jižní kaple. Vznik kaplí, založených Janem Jiřím Hoffmannem z Kochersbergu, je bohatě archivně doložen.¹¹ V březnu roku 1686 požádal Hoffmann o stavbu jižní kaple Boží Trojice. Mělo jít o splnění slibu, který učinil, vyvázne-li z nebezpečí turecké výpravy. Tentýž měsíc arcibiskup Karel Liechtenstein sděluje konzistoři Hoffmannovu prosbu o povolení ke stavbě a žádá, aby úřad určil vhodné umístění kaple. Úkolem pověřený děkan Adalbert Winckler počátkem roku 1687 informuje konzistoř nejen o zvoleném místě u zdi farního kostela, ale i o plánovaném vzhledu kaple. Kaple má být dle Hoffmannova rozhodnutí kulatá s věžičkou a čtyřmi okny. Vchod měl být pořízen na způsob kaple blahoslaveného Jana Sarkandra u kostela Panny Marie v Olomouci (ad modum sacelli B. Sarcandri ad templum Beate Virginis Olomucii).¹² Hoffmann se dále zavazuje k vysokým dotacím pro kapli, k pořízení její bohaté výzdoby a ostatních potřeb. V listu pro konzistoř se dále dozvídáme, že stávající kostel již o nedělích a svátcích nedostačuje množství lidí, což je okolnost objevující se i v dokumentech týkajících se přestavby kostela hradiskými premonstráty o 15 let později.¹³ V listinách se bohužel nedozvídáme nic o architektovi či staviteli kaple, ani o umělcích, kteří v ní vytvořili oltář a nástěnné malby.¹⁴ 18. března 1687 vydal Karel Liechtenstein povolení ke stavbě kaple a roku 1688, jak se dočítáme z chronogramu nápisu ve vlysu vstupního portálu, byla kaple dokončena.¹⁵ Protějšková kaple Bolestné

Pohled na kostel z jihu. Foto autorka.

Panny Marie byla vystavěna dva roky nato, o čemž opět informuje nápisová deska vstupního portálu.¹⁶

S kaplí Nejsvětější Trojice na východě sousedí tzv. nová sakristie s novodobým pravouhlym vstupním portálem napodobujícím portály zmiňované výše. Nad portálem je umístěn znak kláštera Hradisko a jeho opata Norberta Želeckého. Nová sakristie byla vystavěna v průběhu druhé třetiny 19. století.¹⁷

K východní stěně kaple Bolestné Panny Marie přiléhá objekt staré sakristie s oratoří v patře, na který navazuje chodba spojující oratoř se zámekem. V přízemí i v patře jsou přístavky členěny lizénami. V případě sakristie a oratoře jde o lizény sdružené. Jednotlivá patra jsou od sebe oddělena římsou. Okna všech částí přístavku jsou pravouhlá s kamenným profilovaným ostěním, s ušima s kapkou a parapetní římsou. Okna oratoře jsou doplněna o obdélnou parapetní výplň s vpadlinou. Pod chodbou se nalézá průchod a kaple sv. Anny. Oba prostory jsou zaklenuty křížovou klenbou s hřebínky.

Tříboký presbytář, stejně jako loď členěný lizénovými rámy, je prolomen pěti termálními okny. V závěru kněžiště je přibližně ve výšce dvou metrů umístěna konzola s andělem, na křídlech datovaná rokem 1721.¹⁸

Presbytář, klenutí lodi a severní sakristie se spojovací chodbou jsou výsledkem rozsáhlé přestavby kostela, provedené pro hradiské premonstráty. Listem ze 4. května 1702 vyslovila konzistoř souhlas se stavbou kostela a sakristie a 17. září 1704 s jeho vysvěcením.¹⁹ K objednavatelům přestavby, klášteru Hradisko a opatu Norbertovi Želeckému z Počenic, odkazují nejen erby nad protilehlými pravouhlymi portály do lodi a nové sakristie, ale také nápisová deska nad portálem v severní stěně presbytáře. Deska, jejíž chronogram uvádí letopočet 1703, tvrdí, že kostel byl vystavěn od základů z prostředků hradiských premonstrátů (*ecclasia haec a fundamentis monasterii sumptibus...aedificata est*). S výstavbou „od základů“ můžeme ale počítat pouze v případě presbytáře a jeho severních přístavků. Loď, limitovaná ze západu situováním věže a ze severu a jihu čerstvě vystavěnými kaplemi, nebylo možno nijak výrazně dispozičně měnit. Došlo pouze k jejímu zvýšení a novému zaklenutí, zvýšena byla i věž. Součástí přestavby bylo také přefasádování celého objektu. Na přestavbu kostela navazovala výstavba sousední premonstrátské rezidence provedená Lukášem Glöckelem po roce 1705.²⁰

Interiér kostela byl jednotně podřízen premonstrátské přestavbě. Loď chrámu byla, jak již bylo řečeno, výrazně zvýšena – výška původního štítu je patrná na půdě lodi. Zaklenuta byla valenou klenbou s lunetovými výsečemi mezi pasy, dělicími klenbu na čtyři pole. Pasy jsou dekorovány štukovými reliéfy – kosočtverci, kruhy, liliemi. Nejvýchodnější klenební pas je i s ornamenty z půlky překryt vítězným obloukem.

Pohled na kostel ze severozápadu. Foto autorka.

Pohled na starou sakristii z východu. Foto autorka.

Klenutí lodi dosedá na mohutné přízdní pilíře překryté pilastry s kompozitními hlavicemi a završené římsovým kladím. V západní části lodi je varhanní kruchta spočívající na široce rozkročeném stlačeném oblouku. Ve vrcholu oblouku je zdůrazněn hlavní klenák, po jeho stranách jsou pilastry s vpadlými dřívky. Kruchta je podklenuta valenou klenbou se styčnými výsečemi.

Kněžiště je zaklenuto valenou klenbou a konchou s lunetovými výsečemi. Paty klenob dosedají na pilastry s výrazně vystupujícími římsovými hlavicemi. V trojbokém závěru jsou pilastry vertikálně zalomeny do koutů. Na severu presbytáře se otvírá velké půlkruhové okno do sakristie. Na protější straně byl identický otvor částečně dozděn a v dolní části probourán. Vstupuje se jím do jižní sakristie. V úrovni prvního patra je severní stěna kněžiště prolomena dvěma půlkruhově zakončenými okny do oratoře. Pod okny je štukové iluzivní balustrové zábradlí, po stranách zakončené sloupky s vpadlým dřívkem. Půlkruhově zaklenutý vítězný oblouk dosedá na dvojici pilířů s bohatě profilovanými (vrstvenými) římsovými hlavicemi. Severní portál v presbytáři vede do staré sakristie klenuté valenou klenbou s lunetami. Ze sakristie stoupá dvouramenné vřetenové schodiště ústící na konci spojovací chodby se zámek. Schodiště umožňuje přístup na neklenutou panskou oratoř. Jak již z předchozího textu vyplynulo, stará sakristie s oratoří v patře a spojovací chodba jsou výsledkem premonstrátské přestavby kostela.²¹

V otázce autorství projektu přestavby kostela se nemůžeme obrátit k archivním pramenům. Ty, stejně jako v případě Hoffmannových kaplí, neuvádějí jméno žádného umělce.²² Je tedy třeba vycházet z okolností objednávky stavby, z osoby objednavatele a ze stylové kritiky.

Při hledání autorské osobnosti tvořící na konci 17. a počátkem 18. století pro hradiské premonstráty se setkáváme se jménem severoitalského architekta a inženýra Giovanniho Pietra Tencally. S premonstráty byl Tencalla ve styku od roku 1679²³ zhruba do roku 1701, kdy dodává projekt pro rezidenci opata kláštera ve Vřesovicích.²⁴ Pro premonstráty pracoval nejen na výstavbě samotného kláštera Hradisko, ale také na poutním chrámu na Svatém Kopečku a rezidenci v Šebetově. Po stylové stránce mu ale konický kostel nelze připsat. Ačkolí se na jeho fasádě setkáváme s lizénovými rámy, pro Tencallu tolik příznačnými, jejich provedení je zjednodušené a rustikalizované. Hlavice pilířů a pilastrů nemají nic z Tencallové elegance, působí spíše atektonicky, předimenzované. Presbytář a loď konického kostela spolu vytvářejí jednotný prostor, nenacházíme zde tencallovské řetězení izolovaných prostorových buněk. Jediné možné srovnání nám v rámci Tencallové tvorby přináší kostel Nanebevzetí Panny Marie v Lomnici u Tišnova. Konickému kostelu je blízký prostorovým utvářením – jde o jednolodí s mírně odsazeným půlkruhově ukončeným presbytářem – a také užitím masivního římsového kladí. V lomnickém kostele ovšem toto kladí dosedá

Pohled do lodi. Foto autorka.

Přízdní pilíř v lodi. Foto autorka.

na svazkové pilastry a v lodi pokračuje do mělkých oltářních výklenků v síle zdi, čímž se vytváří poměrně dynamický efekt, který bychom v Konici marně hledali. Konický kostel jako celek je dílem spíše průměrných kvalit, prozrazující autorovu bezradnost zejména v proporčních a kompozičních problémech.

Přestavba konického zámku nás dovádí k dalšímu architektovi, Lukáši Glöckelovi. Norbertem Želeckým byl pro výstavbu rezidence angažován smlouvou z 23. dubna 1705.²⁵ V Konici je ale Glöckel doložen už v roce 1694 při úpravách staršího rezidenčního objektu, o nichž se zároveň s Glöckelovými pracemi na rezidenci v Šebetově zmiňuje smlouva mezi ním a klášterem ze 14. dubna 1694.²⁶ Ve styku s premonstráty byl tedy Glöckel již před polovinou devadesátých let 17. století a nic nám nebrání uvažovat o jeho autorství i v případě projektu přestavby kostela v Konici. Spoluprací na Šebetovské rezidenci a snad i na výstavbě kláštera Hradisko²⁷ by se také mohly vysvětlit jisté tencallovské rysy konického kostela, ačkoli značně zjednodušené.

Při komparaci konického zámku s kostelem nalézáme shody zejména v pojetí okenního ostění (u oken severní sakristie a chodby) a v užití stlačených oblouků se zdůrazněným hlavním klenákem (v průchodu pod spojovací chodbou, na kruchtě a na portálu zámku). Fasáda rezidence podléhá složitějšímu členění než fasáda kostela, což může být způsobeno i pozdějšími zjednodušujícími úpravami fasády kostelního objektu. Rezidenci obíhá kordonová římsa oddělující přízemí s pásovou rustikou od patra členěného sdruženými pilastry s římsovými hlavicemi. V průčelí nad dvojitým oknem nad edikulovým portálem je užito hlavic nápadně připomínajících římsové hlavice v presbytáři kostela. Sdružené pilastry s římsovými hlavicemi Glöckel užívá i na fasádě zámku v Jesenci budovaného kolem roku 1710 pro zábrdovické premonstráty, napojeného krčkem, obdobně jako v Konici, na sousední kostel sv. Liboria.

Archivně je doloženo Glöcklovo autorství přestavby kostela sv. Petra a Pavla v Kučerově na Vyškovsku mezi roky 1706–7.²⁸ Pro olomoucké jezuity zde byl proveden podobný úkol jako pro premonstráty v Konici. Jednolodní raně gotickou kostelní stavbu Glöckel prodloužil směrem k východu, vystavěl severní sakristii s oratoří, jižní kapli, západní hudební kruchtou a celý interiér zaklenul. Z Glöckelovy přestavby se v důsledku pozdějších úprav dochovala pouze valeně podklenutá hudební kruchta a přízdní polopilíře, které nesly klenbu lodi. Polopilíře členěné dvojicemi pilastrů a završené římsovým kladím opět vykazují četné schody s masivními pilíři, užitými v kostele v Konici.

Pro olomoucké jezuity budoval Glöckel po roce 1712 také kapli sv. Isidora v Prušánkách na Hodonínsku.²⁹ Ani tento objekt však nepřináší jednoznačný důkaz v otázce Glöckelova uvažovaného autorství přestavby kostela v Konici. O Glöckelově stavbě si můžeme utvořit představu pouze z nedatovaného signovaného projektu kap-

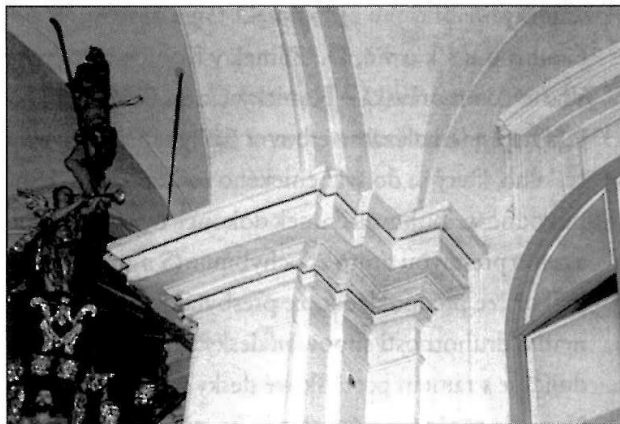
Pohled do presbytáře. Foto autorka.

Pilastr v presbytáři. Foto autorka.

le.³⁰ Její současný vzhled zřejmě odpovídá rozsáhlejší přestavbě z 50. let 18. století. Z půdorysu je patrné, že mělo jít o jednodílný prostor lodi a trojboce uzavřeného presbytáře, klenutý křížovými klenbami mezi širokými pasy. Fasáda na nárysu stavby je členěna pilastry s římsovými hlavicemi, které se po přerušení hladkým kladí výrazně zvětšují a rozšiřují v úrovni korunní římsy. Mezi pilastry jsou vloženy lizénové rámce a půlkruhově zakončené okenní otvory se šambránami se zdůrazněnými klenáky ve vrcholu a patkách záklenku. V západním průčelí je situován pravoúhlý portál s ušima a segmentovým rozeklaným frontonem. Z frontonu vyrůstá široký pilastr propojující portál s pravoúhlým štítovým oknem. Stejný prvek – spojení hlavního portálu s nadřazeným okenním otvorem – je použit i v průčelí konické rezidence. Utváření prostoru (sjednocené jednodílní) a jednotlivé články (pilastry s masivními římsovými hlavicemi), pozorovatelné na nárysu kostela v Prušánkách, je možno považovat za blízké kostelu v Konici. Tyto podobnosti by nás mohly vést k závěru, že autorem projektu přestavby kostela Narození Panny Marie v Konici je právě stavitel Lukáš Glöckel. Bez dalšího průzkumu Glöckelovy tvorby, již nebyla doposud věnována patřičná uměleckohistorická pozornost, toto tvrzení můžeme brát pouze jako hypotézu.

Kostel Narození Panny Marie v Konici je po stránce stavebních dějin objektem složitým, vyžadujícím podrobný stavebně historický výzkum. V rámci možností povrchového průzkumu, jsem se pokusila charakterizovat barokní úpravy chrámu. Zaměřila jsem se hlavně na přestavbu chrámu provedenou pro hradiské premonstráty, jejíž projekt jsem se pokusila připsat olomouckému zednickému mistru Lukáši Glöckelovi. Torzální zachování jeho práce na církevních objektech, u nichž je archivně doloženo jeho autorství (Prušánky, Kučerov) – nám nedovoluje Glöckelovi přestavbu Konického kostela připsat jednoznačně. Důležitým se zdá být zjištění, že lze Glöckela považovat za jednoho z šířitelů Tencallova výrazového aparátu na Moravě. Jeho osobnost by mohla přispět k debatě o autorství mnohých staveb neprávem připsovaných Tencalovi.

Pilíř vítězného oblouku. Foto autorka.

Pohled na premonstrátskou rezidenci z východu. Foto autorka.

Poznámky:

- ¹ Č e r n o u š k o v á, D.: Zámek v Konici, stavebně historický průzkum. Brno 1992, s. 7, 51. – B u r i a n, B.: Vlastivěda moravská – Konický okres. Brno 1939, s. 83.
- ² Pod nápisem nalézáme erbovní štítky rytířů ze Švábenic a Zikmunda Helta z Kement, místokancléře království českého, který se do švábenického rodu přiznal. Umístění nápisové desky budí u mnoha badatelů otázky o své původnosti. Bohumil Samek dokonce uvažuje o jejím přemístění z konického hřbitovního kostela Jana Křtitele a celou přestavbu tímto zpochybňuje (S a m e k, B.: Umělecké památky Moravy a Slezska II. Praha 1999, s. 161.) Jelikož lze předpokládat, že presbytář je výsledkem radikální barokní přestavby z prvního desetiletí 18. století, není o druhotnosti situování desky pochyb. Také její orámování, částečně překrývající pravou část textu a shodující se s rámem protějškové desky z období barokní přestavby, by podporovalo tezi o druhotnosti umístění. Není ale možné uvažovat o jejím přenesení z jiného objektu. Z desky se totiž dovídáme, že kostel byl vystavěn na památku Aleny Konické ze Švábenic „zde w panu Bogu odpociwajicy“, jejíž náhrobník byl umístěn v západní části lodi kostela. Rok Aleniny smrti (1554) můžeme považovat za dobu počátku přestavby.
- ³ K u d ě l k a, Z.: Drobnosti k barokní architektuře Moravy II. Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, F21 – 22, Brno 1977–1978, s. 48.
- ⁴ B u r i a n, B.: (cit. v pozn. 1), s. 83.
- ⁵ P i n k a v a, J.: Dějiny města Konice I. Konice 1993, s. 40.
- ⁶ K u č a, K.: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III, Praha 1997, s. 55.
- ⁷ S a m e k, B.: (cit. v pozn. 2), s. 162.
- ⁸ Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, ACO G1/4609.
- ⁹ Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, ACO G1/4609.
- ¹⁰ Národní památkový ústav, Územní odborné pracoviště Brno, spisový archiv S37/3.
- ¹¹ Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, ACO G1/4730 a G1/4609. Řada dokladů k výstavbě kaplí pochází Hoffmannovou žádostí, po nákres řezu kaplí sv. Trojice (G1/4609, fol.427).
- ¹² P i n k a v a, J.: (cit. v pozn. 5), s. 147.
- ¹³ P i n k a v a, J.: (cit. v pozn. 5), s. 109.
- ¹⁴ Nástěnné malby v kapli znázorňují oslavu sv. Trojice uprostřed s Pannou Marií, obklopenou postavami ze starého a nového zákona. Na pendentivech nesoucích kupoli jsou andělé, zpívající a hrající na varhany, strunné a dechové nástroje. V roce 1975 byly restaurovány Františkem Šubrtem z Prahy. Pinkava, J.: (cit. v pozn. 5), s. 109.
- ¹⁵ PerpetVo honorI DeI PatrIs et FILII et SpIrlItVs sanCtI Ioannes GeorgIVs ab HoffMan pie ereXIIt.
- ¹⁶ HonorI DoLorosae FILIae DeI PatrIgenItrICIIs FILII sponsae SpIrlItVs sanCtI paraCLetI totIVsque ss TrInItatIs TabernaCVLI Ionnes Georgivs ab Hoffmann erexit. Klenbu kaple asi kolem roku 1703 vyzdobil štukovými reliéfy Baldassare Fontana. Ve vrcholu klenby je Bůh Otec v oblacích obklopen andělky. Jednotlivá klenební pole jsou dekorována oválnými zrcadly s anděly, nesoucími znaky Kristova utrpení. Zrcadla obklopují bohaté ovocné festony.
- ¹⁷ Na mapě stabilního katastru z roku 1834 ještě není sakristie zakreslena. Na plánu Konice z roku 1878 se již objevuje.
- ¹⁸ Od roku 1721 je v Konickém kostele umístěna také kazatelna, vytvořená v letech 1675 – 1676 Michaellem Zürnem pro konventní kostel premonstrátů na Hradisku.
- ¹⁹ S a m e k, B.: (cit. v pozn. 2), s. 162. – B u r i a n, B.: (cit. v pozn. 1), s. 84.
- ²⁰ R i c h t e r, V.: Umělecko-historický materiál z archivu olomouckých jezuitů. Sborník krajského vlastivědného muzea v Olomouci B III, Olomouc 1955, s. 224. – K u d ě l k a, Z.: (cit. v pozn. 3), s. 48. Glöckelovo autorství je v případě konické rezidence mnohokrát archivně doloženo.
- ²¹ Není možno se ztotožnit se Samkovým tvrzením, že sakristie byla přeměněna na oratoř až se zbudování chodby v 19. století. S a m e k, B.: (cit. v pozn. 2), s. 162.
- ²² Podle K u d ě l k y J. P. Cerroni uvádí, že kostel byl v letech 1702 – 1703 obnoven „a magistro murario Czernahorensi“. Tuto informaci nebylo zatím možno spojit s konkrétní autorskou osobností.

K u d ě l k a , Z.: (cit. v pozn. 3), s. 48. (C e r r o n i, J. P.: Abriss einer Geschichte der bildende Künste in Mähren I. 1807, f. 224. Státní oblastní archiv v Brně, G 11/708/2.)

²³ S m ý k a l, M.: Giovanni Pietro Tencalla – světské stavby na Moravě. Disertace. FF UJEP Brno 1966, s. 233. Na jaře roku 1680 oznamuje Karlovi z Liechtensteinu, že pracuje na plánech pro premonstrátský Sv. Kopeček u Olomouce.

²⁴ S m ý k a l, M.: (cit. v pozn. 23), s. 236.

²⁵ K u d ě l k a, Z.: (cit. v pozn. 3), s. 48.

²⁶ K u d ě l k a, Z.: (cit. v pozn. 3), s. 48.

²⁷ T o m a n, P.: Nový slovník českého výtvarného umění I. Ostrava 1993, s. 260.

²⁸ R i c h t e r, V.: (cit. v pozn. 20), s. 225.

²⁹ R i c h t e r, V.: (cit. v pozn. 20), s. 224.

³⁰ R i c h t e r, V.: (cit. v pozn. 20), obr. č. 31.

Resümee

Zur barocken Bauphase der Kirche Mariä Geburt in Konitz und zur Frage nach der Autorschaft

Zuzana Křenková, *Lehrstuhl für Kunstgeschichte an der FF UP in Olmütz*

Die Kirche Mariä Geburt in Konitz wurde anstelle eines älteren Objektes von dem Rittergeschlecht von Schwabenitz im Jahr 1556 erbaut, das zum Jahr 1379 belegt ist. Die Kirche wurde um das Jahr 1656 und in den Jahren 1688–1690 hergerichtet und an ihre Umfassungswände wurden Seitenkapellen angebaut. Wesentliche Umbauten datieren aus der Zeit, als sie in den Besitz des Prämonstratenserordens von Kloster Hradisch um die Jahre 1702–1704 gelangte. Damals wurde der einschiffige Kirchenbau, der vom Westen durch einen Turm und vom Norden und Süden durch zwei Seitenkapellen beendet war, in Richtung Osten um ein mit drei Wänden abgeschlossenes Presbyterium verlängert, erhöht und neu eingewölbt. Einen Teil der Umbauten bildete auch neue Ausgestaltung der Fassaden und Errichtung eines neuen nördlichen Anbaus an das Presbyterium mit einem Oratorium im Stockwerk, das mit der benachbarten Residenz durch einen gedeckten Gang verbunden war. Wir versuchten die Ausführung der Umbauten mit dem Olmützer Baumeister Lukas Glöckel in Verbindung zu setzen, der für die Prämonstratenser von Kloster Hradisch schon im Jahr 1694 arbeitete und der auch den Umbau der Prämonstratenser Residenz in Konitz in der Zeit nach dem Jahr 1705 durchgeführt hat. Bei der Komparation zwischen dem Residenzobjekt und den Kirchen in Kutscherau und Pruschanek, bei denen die Glöckels Autorschaft urkundlich belegt ist, konnte man zahlreiche Übereinstimmungen mit der Kirche in Konitz ausfindig machen (Ausformung der Fenster- und Portalverkleidung, ausdrucksvoll hervortretende Gesimsteile der Pilaster), welche uns aber nicht möglich machen, den Konitzer Umbau an Glöckel eindeutig zuzuschreiben. Die Ursache ist in schlechter Kenntnis Glöckels Werkes zu suchen, dem bisher keine gebührende kunsthistorische Aufmerksamkeit gewidmet wurde.

Übersetzt von Miroslav Papoušek

Inter arma silent musae – k historii koleje piaristů ve Staré Vodě

Irena Marie Kubešová, Vlastivědné muzeum v Olomouci

Věnováno prof. PhDr. Milanu Tognerovi

Stejně jako lidský život bývá omezen i čas existence všeho, co člověka obklopuje. Věci vytvořené lidskou rukou přetrvávají delší či kratší dobu jen díky tomu, jakým způsobem s nimi druh „homo sapiens sapiens“ nakládá. Neuplynulo příliš mnoho let od doby, kdy do věhlasného moravského poutního místa ve Staré Vodě na Libavé směřovaly kroky poutníků, nacházejících v prosperující vesnici nejen krásný barokní kostel sv. Anny a Jakuba Většího, ale také Královskou studánku s kapličkou či piaristickou kolej. Vesnice Stará Voda již neexistuje, marně by příchozí hledali kapli nad studánkou a na místě koleje piaristů zarůstají trávou pouhé sutiny...

Řád piaristů uvedl do českých zemí kardinál František z Ditrichštejna. Na jeho popud přišli 2. června 1631 řádoví bratři z Říma do Mikulova,¹ kde založili první kolej u nás. Základní náplní činnosti řádu bylo školství. Ústavy byly zakládány pomocí dobrodinců, nejčastěji z řad šlechty, na základě přesných požadavků: „Kdo požaduje zřízení piaristického ústavu, nese starosti s tím spojené, a sice o kostel s potřebným zařízením, školní budovu nutnou pro vyučování žáků, obytnou budovu pro příslušníky řádu, pro umístění knihovny a zahrady.“² Piaristé se obraceli k mládeži, k nejnižším vrstvám a zakládali školy i v poměrně malých venkovských městech. U nás následovaly mikulovskou kolej stavby kolejí ve Strážnici, Lipníku nad Bečvou, Moravském Krumlově, později v Litomyšli, Staré Vodě, Příboře a Bílé Vodě.

Na základě usnesení generální kapituly v Římě z roku 1637 mělo římské vedení kontrolu nad všemi stavbami i přestavbami řádu. V generálním římském archivu se zachovaly plány piaristických staveb například v Mikulově, Strážnici, Lipníku, Litomyšli či Kroměříži.³ Starovodská piaristická kolej mezi nimi bohužel není, i když zde stál u zrodu

Pohled na hlavní průčelí severovýchodního křídla kláštera, kolem roku 1930. Foto Slezské zemské muzeum Opava.

Pohled na vnější průčelí severozápadního a severovýchodního křídla kláštera, kolem roku 1930. Foto Slezské zemské muzeum Opava.

koleje jeden z předních moravských fundátorů piaristů – olomoucký biskup Karel z Liechtensteina – Castelcornu.

Tradice poutního místa ve Staré Vodě je nepoměrně starší, než tradice zdejšího piaristického školství. Kostel, zasvěcený sv. Jakubovi, zde byl údajně již v 15. století. O kostelu nebo kapli sv. Anny je první zmínka v pramenech k roku 1529⁴ – ten měl být podle lidové pověsti postaven pro zázračnou dřevěnou sošku sv. Anny, nalezenou ovčákem na vrbě vedle kostela sv. Jakuba. Zázračná moc a pověsti jsou spjaty i s pramenem, situovaným nedaleko kostela, nazývaným „Královská studánka“.⁵ Roku 1582 byla nejstarší stavba zasvěcená sv. Anně nahrazena novou kaplí, vystavěnou olomouckým biskupem Stanislavem.⁶ Od 80. let 16. století bylo pomýšleno na stavbu většího kostela – roku 1586 se sešel první kapitál – 50 zlatých – u kaple sv. Anny na její přestavění. Do roku 1680, kdy započala realizace nové stavby, částka vzrostla na 11 000 zlatých.⁷ Praměny dokládají, že stavebník nového kostela, olomoucký biskup Karel z Liechtensteina – Castelcornu, povolal k vypracování plánů vídeňského dvorního architekta Giovanniho Pietra Tencallu. Ten působil v biskupových službách už od 60. let 17. století, na plánech kostela pracoval již v roce 1680, roku 1687 pak vypracoval náčrt pro kazatelnu.⁸ Nový kostel sv. Anny a sv. Jakuba Většího byl vystavěn mezi lety 1681 a 1690 jako filiální libavské farnosti. S ohledem na rostoucí počet poutníků a nutnost trvalé duchovní správy zde biskup založil fundaci a povolal do Staré Vody řád piaristů.⁹

První dva piaristé přišli do Staré Vody v březnu roku 1690 a byli provizorně ubytováni u rychtáře a později v dřevěném domku.¹⁰ Ve fundační listině z října 1690 biskup slíbil i zřízení koleje. Její základy byly položeny 15. 7. 1692. Základní kámen byl vysvěcen až 13. 9. – zřejmě kvůli změnám projektu poté, co biskup rozšířil původní fundaci ze čtyř pro osm řeholníků. Autorem projektu koleje byl stejně jako u kostela a ambitu Giovanni Pietro Tencalla, což vyplývá nejen ze slohové analýzy, ale i zmínky o vypracování plánu pro kolej z roku 1687 v pramenech).¹¹ Stavbu vedl zednický mistr Mathias Porst. Ke změně původního návrhu došlo opět v roce 1694, kdy se biskup rozhodl zvýšit fundaci pro dvanáct osob, to již byly vybudovány zdi nad základy a téhož roku byla zastřešena polovina objektu. O rok později bylo již postaveno osm ložnic. Kvůli zvýšení počtu členů chtěl biskup Karel z Liechtensteina – Castelcornu postavit ještě čtvrtou část konventu, ale roku 1695 zemřel. Poté stavba pokračovala výstavbou čtvrtého křídla v roce 1696, a to souběžně s dokončováním třetího křídla. Roku 1699 byly všechny místnosti zaklenuty, osazeny okny, objekt byl zastřešen a první až třetí křídlo zcela dokončeno a vybaveno inventářem. O rok později byl hotov celý objekt včetně křídla čtvrtého. Pak se stavěla už jen zahradní zeď, každý rok jedna část. V září 1700 byli do koleje přijati první dva novici.¹² Výzdoba koleje a drobnější úpravy probíhaly ovšem i v následujících letech, roku 1709 vyzdobil štukatér Antonio Ricci horní chodby a spolu s Francescem Riccim vyzdobili domácí oratoř. V roce 1715 byla v zahradě postavena besídka, v domácí oratoři byla pořízena fresková výmalba, strop v knihovně byl dokončen až roku 1718, kdy byly také pořízeny kamenné schody a znak řádu na průčelí.¹³

Sochy Krista Spasitele a Panny Marie od olomouckého sochaře Jana Sturmera byly pořízeny a postaveny před hlavní průčelí koleje roku 1720.¹⁴ V průběhu dalších staletí probíhaly jen drobné stavební úpravy a opravy, které nijak nezměnily charakter původní barokní stavby.¹⁵

Starovodský klášter byl ve své definitivní podobě dostavěn jako jednopatrová čtyřkřídlá budova na půdoryse obdélníka s rizalitem vystupujícím v rovněž obdélníkovém půdorysu ve střední části severozápadního křídla. Hlavní vstup do objektu byl situován ve střední ose hlavního průčelí severovýchodního křídla, v téže ose byl situován také

průchod na dvůr. V prodloužení této osy se nacházely vstupy na dvůr a do zahrady v jihozápadním křídle. Řady místností přístupných z chodby při nádvoří byly umístěny na vnějším obvodu budovy, výjimkou bylo severovýchodní křídlo řešené jako trojtrakt s chodbou uprostřed a část s rizalitem v přízemí severozápadního, kde byla umístěna místnost zaujímající celou šířku traktu. V přízemí byly prostory klenuty valenými a křížovými klenbami a také valenými klenbami se styčnými lunetami (v místnosti v rizalitové části se nestyčnými protilehlými lunetami). Výjimkou byly také dvě místnosti západně od rizalitu v severozápadním křídle, které snad měly mladší klenební systém dvou placek oddělených pasem. Místnosti 1. patra byly dle dochovaného plánu plochostropé, původně snad s fabionem. Patro bylo s přízemím spojeno dvěma schodišti – točitým, umístěným vedle prostoru v jižním nádvoří kláštera a otevřeným schodištním prostorem s rameny schodiště při čtyřech pilířích přibližně čtvercového půdorysu. V patře vystupoval z fasády závěr kaple půlkruhového půdorysu.

Křídla měla nestejnou šířku, nejširší bylo severovýchodní křídlo, nejužší křídlo jihovýchodní. Jihovýchodní a severozápadní křídlo v návaznosti na křídla sousední vymezovala delší strany obdélníka klášterního půdorysu.

Jak již bylo uvedeno, hlavním průčelím se vstupem do kláštera bylo vnější průčelí severovýchodního křídla. V prodloužení tohoto průčelí vedla ohradní zeď s dvěma vjezdy. Brány vjezdů byly řešeny analogicky jako ambit kolem kostela. Průjezd s půlkruhovým záklenkem s vyznačenými obdélníkovými patkami, archivoltou, vrcholovým klenákem a vpadlými poli s konvexně vystoupenými kratšími stranami obdélníka, nad jehož profilovanou korunní římsou byl umístěn trojúhelníkový štít. Stříška štítu měla podobně jako směrem vně zešíkmená horní plocha ohradní zdi a střechy kláštera břidlicovou krytinu. Plocha před hlavním průčelím byla dle předválečných fotografií ohrazena plotem s kamennou nízkou podezdívkou, kamennými pilíři před vjezdy a hlavním vstupem a dřevěnými latěmi seříznutými v horní části tak, aby vytvářely konkávní obrazce. Hlavní vstup také rámovaly dvě dvojice kamenných soch na podstavcích – Krista Spasitele s pozdviženou pravicí a dynamicky traktovanou drapérií, Panny Marie stojící na zeměkouli s hadem, se sepjatýma rukama a obdobně dynamicky pojatým šatem – obě od Jana Sturmera z roku 1719 – a dvě mladší sochy sv. Josefa s Ježíškem a sv. Jana Křtitele s beránkem u nohou, rovněž značně dynamicky pojaté, v obličejích s vystupňovanou barokní exaltovaností, celkově však působící těžkopádněji ve srovnání s uvedenými Sturmerovými sochami. Sochy sv. Josefa a sv. Jana Křtitele byly pořízeny po roce 1769 z pozůstalosti řádového kněze P. L. Kremnitzera.¹⁶ Na podstavci sochy Krista Spasitele byl latinský nápis „Dána jest mi veškerá moc na nebi i na zemi“, na podstavci sochy Panny Marie pak nápis „Na počátku a před věky jsem byla stvořena“. I nápisy mladších soch nesly latinské nápisy. V případě sv. Jana Křtitele zněl nápis „Pán mě učinil prorokem národů“, u sochy sv. Josefa s Ježíškem „Velká je sláva Tvých svatých“.

Podoba vnějších i vnitřních průčelí kláštera dle dochovaných snímků byla jednoduchá, vertikálně nečleněná. Nároží vnějších průčelí byla pravděpodobně bosována, okna měla původně jednoduché šambrány s lištami, uchy a kapkami. Pod profilovanou korunní římsou probíhal vlys zdobený vpadlými obdélnými poli s konvexně vystoupenou částí kratších bočních stran obdélníka. Podobný vlys a okenní šambrány měly zřejmě původně i fasády ve dvoře. Střechy kláštera byly sedlové s vysokým sklonem. Konstrukce střech jihozápadního, severozápadního a severovýchodního křídla na sebe plynule navazovaly, rizalitová část severozápadního křídla měla nižší střechu ukončenou polovalbou nad lichoběžníkovým štítem. Polovalbu nad štítem téhož tvaru měly i střechy severovýchodního a jihozápadního křídla ve svém ukončení ve vnějším ji-

Pohled na budova kláštera z věže kostela sv. Anny a sv. Jakuba Většího, stav po požáru v roce 1945. Foto archiv Národního památkového ústavu Brno.

hovýchodním průčelí. Sedlová střecha jihovýchodního křídla byla nižší než v případě ostatních křídel.

Hlavní vnější severovýchodní průčelí bylo devítiosé, s rytmem os 4 + 1 + 4, se dvěma sdruženými okny ve střední ose v patře a portálem vstupu v přízemí v téže ose. Okenní výplně, stejně jako na ostatních vnějších fasádách, byly patrně dvojité, čtyřkřídlé s příčnickem, členěné na šest tabulí. Ke vstupu vedly čtyři kamenné schodišťové stupně. Jednoduchý obdélný portál s pravoúhlým ústupkem na vnitřní straně, dvojitou lištou na straně vnější a plochým klenákem ukončovala rovná profilovaná římsa s oválným medailonem mezi dvěma volutami ve středu, nesoucí kamenný nádstavec složený ze tří konkávně tvarovaných částí zdobených rostlinnými motivy rámuje plochu okenního otvoru – nadsvětlíku. Nadsvětlík byl opatřen mříží z diagonálně kladených provlékaných železných prutů. Na bočních konkávních částech ukončených volutami seděly postavičky andílků. Horní konkávní část měla protilehlé voluty ve svém středu, na koncích pak andílků hlavičky. Nad touto částí byla umístěna volutová kartuš s andílků hlavou ve vrcholu a symbolem jména Panny Marie v paprskovém kotouči – znakem řádu piaristů.

Severozápadní průčelí bylo členěno rizalitem v centrální části. Levá boční část – při čelním pohledu – byla čtyřosá s chybějícím okenním otvorem v přízemí v první ose zleva. Rizalit měl na bočních stěnách vždy po jednom okně v první ose v přízemí i patře, na členění stěně v přízemí dvě okna, v patře pak ze zdiva vystupoval půlkruhový závěr kaple v podobě arkýře s kulovitým ukončením spodní části odděleným profilovanou kordonovou římsou a s patrně plechovou stříškou. Lichoběžníkový štít rizalitu rámovala profilovaná římsa a byl v něm umístěn jeden oválný okenní otvor. Arkýř měl na bočních dva obdélné okenní otvory, ve střední ose byl v omítce provedený kříž. Pravá boční

část byla šestiosá s rytmem os přibližně 3 + 3. Okna v patře s výjimkou rizalitové části měla osmitabulové členění, v přízemí byly v oknech mříže z diagonálně kladených provlékaných prutů. Vnější jihozápadní průčelí bylo sedmiosé s pravidelným rytmem os. Podoba vstupu do zahrady ve střední ose v přízemí se na ikonografických dokladech nedochovala. Z poválečného snímku vnější jihozápadní fasády je patrné, že přízemí bylo od patra odděleno omítkovým dekorativním pásem s tímž motivem jako ve vlysu, což lze ovšem pokládat za výsledek některé z pozdějších úprav. Dle plánu byla fasáda dvanáctiosá s přibližným rytmem 11 + 1 a chybějícím oknem v přízemí v první ose zprava. Dle předválečné fotografie však ani počet oken v prvním patře nebyl úplný. V lichoběžníkových štítech rámovaných profilovanou římsou byla vždy dvojice oken.

Dvorní průčelí měla obdobnou výzdobu (vlys, šambrány), okenní výplně ale zřejmě byly členěné na deset tabulí. Průčelí severovýchodního a jihozápadního křídla byla čtyřosá se slepými a půlkruhově zaklenutými arkádami v přízemí. Vstup ze severovýchodního křídla na dvůr v druhé ose zleva při čelním pohledu byl rámován stejnou šambránou jako okna, zřejmě druhotně upravený vstup do dvora z jihozápadního křídla v druhé ose zprava při čelním pohledu měl půlkruhový záklenek. Arkády v přízemí mohly být podle vnitřního členění vyznačeného v plánech původně otevřeny snad jen v případě severovýchodního křídla. Při případném zazdění byly nové okenní otvory opatřeny shodnými šambránami s ostatními i okny. Tuto skutečnost – otázku původního předpokládaného otevření arkád – ovšem už nelze ověřit. Členění dvorního průčelí jihovýchodního křídla bylo dle plánů šestiosé, severozápadního křídla sedmiosé.

Původní podoba klášterní zahrady ve svém základním dispozičním schématu s cestní sítí tvořenou systémem kolmých cest vytvářejících tvar kosočtverce kolem nádrže ve středu je zachycena na indikační skizze z roku 1830. Dle ikonografických materiálů lze soudit, že v předválečném období byl v těsné blízkosti kláštera při jihozápadním křídle úsek zelinářské zahrady a na ni navazující ovocný sad. Podoba staveb v zahradě – besídek v jižním a západním rohu – se nedochovala, bazén měl dle situace z roku 1946 oktogonální půdorys. Podoba ohradní zdi z vnitřní strany je zachycena na několika fotografiích – zeď měla z vnitřní strany členění systémem vysokých nik s půlkruhovými záklenky.

Sochy před hlavním průčelím a část hlavního průčelí kláštera, prosinec 1964. Foto archiv Národního památkového ústavu Ostrava.

Podstavce soch před rozvalinami kláštera, stav na jaře roku 1996. Foto Chrisula Hekelová, archiv Národního památkového ústavu Olomouc.

I když neexistuje přímý doklad o autorství, není důvod se domnívat, že by autorem základního projektu kláštera nebyl Giovanni Pietro Tencalla. Kromě faktu, že mu byl biskupem svěřen projekt kostela a ambitu a stavba koleje probíhala v návaznosti na jejich dokončení, hovoří pro Tencallovo autorství také to, že navrhl další dvě biskupem založené piaristické koleje v Kroměříži a Příboře, stavěné v nevelkém časovém odstupu jako starovodská kolej. Bohužel se nezachoval starší plán – řád piaristů měl zavedenu přísnou kontrolu generální kapituly v Římě nad stavbami a některé plány se tudíž dosud zachovaly v římském generálním archivu.¹⁷ Nárys budovy zhotovený superiorem v době, kdy již bylo se stavbou započato a zasláný biskupovi, který jej vrátil s opravami, týkajícími se prodloužení refektáře a přemístění sklepa pod třídy,¹⁸ lze považovat za pracovní kopii Tencallova plánu. Nejde totiž o netypický příklad – plány piaristických staveb fundovaných biskupem Karlem z Liechtensteina – Castelcornu byly, jak bude dále uvedeno, upravovány i v průběhu stavby podle potřeby.

Lze jen litovat, že budova dnes již prakticky neexistuje a proto není možné posoudit všechny změny, ke kterým u ní v průběhu její stavební historie došlo. Změny byly prováděny již na samém počátku výstavby koleje, v souvislosti se zvyšováním fundace se měnil i projekt.¹⁹ Není ale známo, kdo tyto změny navrhoval. Je pravděpodobné, že šlo již o provádějícího stavitele. Podobný příklad je znám z Kroměříže, kdy vzhledem k nedostatečné kapacitě učeben byla v plánech provedena změna piaristou P. Ludvíkem, který byl posléze také pověřen biskupem kontrolou staveb ve Staré Vodě a Příboře, aby nedošlo k podobným nedostatkům.²⁰ Ovšem i později lze předpokládat, že docházelo ke změnám, například v souvislosti s opravou fasád.

Na rozdíl od řady profánních staveb Giovanniho Pietra Tencally, jako například paláců ve Vídni, zámků v Kroměříži, Nových Hvězdlicích či biskupské rezidence v Olomouci, nejde v případě starovodské koleje o výpravnou, bohatě zdobenou stavbu, ale podobně jako u kolejí a škol piaristů v Příboře či Kroměříži spíše o prostou, účelovou budovu, vybudovanou tak, aby mohla sloužit svému účelu jako obydlí řádových bratří a středisko výuky.

Jak již bylo uvedeno, školství bylo základní náplní činnosti řádu, slib piaristů obsahoval ustanovení učit bezplatně chudou mládež a vést ji ke zbožnosti.²¹ Řádová chudoba nepřipouštěla odkazy, ale pouze dary na stavbu kolejí, kostelů a zahrad.²² Koleje tedy byly zakládány za pomoci dobrodinců. Majetek pak přecházel do vlastnictví Sv. Stolce.²³

Podobně jako u kostela ve Staré Vodě lze také u starovodské koleje najít určité obecné i detailní analogie s Tencallovými stavbami. Kvadratura koleje, řešená jako jednopatrová budova s arkádovou chodbou, obrácenou do dvora s valenými klenbami se styčnými lunetami a křížovými klenbami v interiérech, byla postavena pro piaristy v Lipníku nad Bečvou. Tato základní uzavřená dispozice se vyskytuje v Tencallově tvorbě často. Budovy kolem dvora obdélníkového půdorysu s chodbou na vnitřní straně dvora projektoval Giovanni Pietro Tencalla s Filibertem Luchesem pro vídeňské barnabity, uzavřený blok čtyř křídel s arkádami na nádvoří je zámek v Kroměříži, toto schéma mají i dvory olomoucké biskupské rezidence, kolej v Mikulově, rezidence v Šebetově, Vřesovicích. Složitěji koncipovanou celkovou dispozici, ale v případě jednotlivých dvorů obdobnou, má olomoucký klášter Hradisko. Velmi častým prvkem jsou arkády ve dvorních průčelích – mimo již uvedené Tencallové stavby jsou i na zámku ve Vyškově či v Nových Hvězdlicích. V interiérech jsou vesměs používány systémy valených kleneb se styčnými lunetami a křížové klenby. Chodby jsou také ve většině křídel Tencallových čtyřkřídlých staveb s uzavřenou dispozicí, což je v podstatě ještě renesanční schéma, situovány na vnitřní straně při nádvoří, místnosti pak vně křídel.

Podobně řešené schodiště na čtyřech zděných pilířích jako měla starovodská kolej, se nachází například také ve vyškovském zámku. Prostorově otevřené schodiště s balustrovým zábradlím, ovšem reprezentativně řešené, má mimo jiné Ditrichštejnsko – lobkovic-
ký palác ve Vídni, projektovaný rovněž Tencallou.

Analogické řešení některých momentů v průčelí koleje lze najít u kroměřížského zámku – osa hlavního průčelí je zde podobně jako ve Staré Vodě zdůrazněna pouze portálem a do-
něji řešeným oknem – starovodská kolej měla v prvním patře okno sdružené. Obdobný
akcent na střední osu má například i hlavní průčelí biskupské rezidence v Olomouci.

Podobný detail ve výzdobě fasády – vpadlá obdélná pole s konvexně vystoupenými
bočními stranami – byl stejně jako ve vlysu starovodské koleje použit na fasádě kostela
sv. Michala v Olomouci, na průčelích dvorů kláštera Hradisko či fasádě zámku v Uherčicích. Vpadlé obrazce ve vlysu má rovněž Tencallovi připisovaný kostel v Syrovíně.

Bližší analýza a srovnání však dnes již bohužel není možná, přesto se domnívám, že
díky všem výše uvedeným skutečnostem je i v případě bývalé koleje piaristů ve Staré Vodě
možno za autora projektu bezpochyby považovat Giovannioho Pietra Tencallu.

Řadu let od své dostavby sloužila starovodská kolej jako centrum vzdělávání svému
účelu. Piaristé zde působili celkem 232 let, v roce 1922 byli vystřídáni zprvu nakrátko
redemptoristy, pak emauzskými benediktiny, kteří zde byli až do roku 1930. Poté ve
Staré Vodě sídlili otcové Obláti Neposkvrněného početí Panny Marie, a to fakticky až
do roku 1945.

Na samém sklonku 2. světové války, 4. května 1945 při leteckém útoku na Starou
Vodu, vypukl v klášteře požár. Ten se nepodařilo vzhledem k nedostatku hasičské tech-
niky uhasit, a tak vyhořely krovy na všech čtyřech křídlech budovy. Postupující Sovětská
armáda, která zde zůstala až do 9. května, pak klášter i kostel s kryptou vyrabovala, zpus-
tošila zahradu a pobořila ohradní zeď.²⁴ 5. června 1946 provedl Státní památkový úřad
pro Moravu a Slezsko se sídlem v Brně prohlídku kláštera, byl také stanoven rozpočet
na opravu koleje,²⁵ zpracován plán obnovy a dokonce došlo i k zahájení prací. Kolej v té
době oficiálně užívali ještě němečtí otcové Obláti, kteří měli být vystřídáni českým řádem
Utěšitelů z Vídně.²⁶ Stavbu vedl stavitel František Látal. Nedlouho po zahájení obnovy
ale byly práce zastaveny. Ústřední ředitelství arcibiskupských statků v Kroměříži staviteli
dopisem ze dne 5. 6. 1946 sdělilo, že práce na obnově se „z rozhodnutí vyšších míst“ za-
stavují.²⁷ To byl pro kolej počátek konce. Němci ze Staré Vody byly odsunuti a obec se
stala součástí Vojenského prostoru Libavá. Už nikdy obnovovací práce na koleji nepokra-
čovaly, naopak, následující období znamenalo její postupné úplné zničení.

Po roce 1989 byla v médiích často prezentována myšlenka, že dílo zkázy ve Staré Vodě
má na svědomí Sovětská armáda. Archivní dobové snímky, byť dochované v malém množ-
ství ale dokládají, že tomu tak není. Byla to Československá armáda, jejíž příslušníci pou-
žívali jako první stavby ve Staré Vodě za cíl střelby a stejně barbarsky se chovali k jediné
státem chráněné památce v obci – poutnímu kostelu – s tím rozdílem, že tuto jedinou si
nedovolili zcela zbořit, podobně jako později jejich následovníci. Když po roce 1968 pře-
vzala Sovětská armáda po Československé armádě ve vojenském prostoru v případě Staré
Vody již jen ruiny staveb. Kolej neměla zastřešení, první patro téměř celé padlo za obět
střelám z tanků, sochy před kolejí měly zurážené hlavy, nicméně ještě stály na podstavcích.
Neznámý záchránce vynesl z uzavřeného prostoru poškozený znak řádů piaristů z průčelí
koleje, ten se stal v šedesátých letech 20. století součástí sbírek tehdejšího Krajského vlas-
tivědného muzea v Olomouci. Kostel měl kryptu vyhozenou do povětří, vstup do něj byl
„rozšířen“ díky vjezdu vojenské techniky, ještě stojící ambit i interiéry kostela pokrývaly ry-
tiny a nápisy v českém a slovenském jazyce, což dokládají fotografie.²⁸ Pokračující destruk-

Poškozený znak piaristů, umístěný původně nad hlavním vstupem do starovodského kláštera, nyní ve sbírkách Vlastivědného muzea v Olomouci. Foto archiv VMO.

dochovaného obrazu z hlavního oltáře. Jaké mělo jeho vystoupení pro něj osobně následky, není známo, nicméně osobní odvaha Františka Vácy si zaslouží pozornost. V dopise totiž zazněly tyto formulace: „...To, co jsem spatřil bylo tak otřásající, že ač jsem již od svých dětských let bez vyznání, přesto pokládám to, co bylo spácháno v tomto kostele, za odstrašující případ nejhrubšího vandalismu. Nechce se mi ani věřit, že to mohli spáchat naši lidé ve XX. století. O odpovědnosti nadřízených ani nemluvě. Samozřejmě, zničené sochy a obrazy se již zachránit nedají. Upozorňuji však na to, že zůstal zachován (je jen proděravěn kamením) oltářní obraz nad hlavním oltářem z roku 1687 od italského malíře Luigi Carsiho, který je možno ještě včas zachránit, než jej novodobí barbaři zničí úplně. Jelikož nemáme však pochopení pro tyto staré památky, je možno jej aspoň prodat do ciziny za dolary.... Způsob vandalského ničení by se mohl ukazovat v televizi, kam až může klesnout člověk XX. století, bohužel i náš.“²⁹

Co na tom, že se tehdejší památková péče až dojemně snažila o záchranu nezachránitelného. Na kostele byly v roce 1972 umístěny cedule s texty psanými azbukou o historii starovodských památek a také prosba o šetrný přístup k památce, jejíž znění bylo zoufalým pokusem přesvědčit vojáky o kulturní hodnotě starovodského kostela: „Soudruzi vojáci! Krásná architektura tohoto kostela patří ke kulturnímu majetku našeho národa a je chráněna zákonem č. 22 z roku 1958, který vydalo Národní shromáždění republiky československé. Neodnášejte proto dřevěné trámy, cihly a střešní krytinu. Neničte památku. Škody, které tím vznikají, nelze nahradit. Státní památková péče a Újezdní vojenská správa Libavá.“³⁰ Památkové péči v tehdejší Československu ovšem nelze kromě marné snahy o osvětu upřít také zásluhu největší – ani přes opakované žádosti představitelů armády o zrušení památkové ochrany kostela od ní nikdy neustoupila. Díky tomu kostel, byť bez mobiliáře a ve značně poškozeném stavu, „přežil“ období ničení a dočkal se po roce 1989

ce celého areálu byla příčinou toho, že na počátku devadesátých let 20. století na zbořených částech staveb a místech s opadanou omítkou již tyto nápisy nemohly být nalezeny, zato byly nalezeny četné nápisy v azbuce. Bylo úplně jedno, jaké národnosti byli vojáci, pohybující se v libavském vojenském prostoru. Pokud jim bylo umožněno ničení, věnovali se mu až s nebývalou pílí, houževnatostí a razancí všichni bez rozdílu.

Co na tom, že se našli jednotlivci, kterým na osudu starovodských památek záleželo natolik, že se odhodlali k činu bez ohledu na hrozící následky, ať už to byl anonymní zachránce kamenného piaristického znaku z průčelí koleje či geofyzik František Váca z Brna, který se v roce 1964 dostal do vojenského prostoru do někdejší obce Stará Voda, a na základě dojmů z pobytu zde odvážně napsal tehdejšímu Státnímu ústavu památkové péče a ochrany přírody v Praze dne 5. 10. 1964 dopis, v němž mimo jiné žádá o záchranu dosud

dosud trvající postupné obnovy. Kolej piaristů ani ostatní starovodské památky, které neměly památkovou ochranu, takové štěstí neměly.

Když v roce 1996 prováděl tehdejší Památkový ústav v Olomouci komplexní stavebně – historický průzkum poutního areálu ve Staré Vodě, byly na místě koleje už jen pouhé rozvaliny zarostlé trávou a náletovými dřevinami. Rámcově je dnes možné vysledovat původní čtyřkřídlou dispozici a částečně též členění jednotlivých křídel příčnými zdmi. Nad povrch

Pohled do rajského dvora kláštera po odstranění náletových dřevin, květen 2003. Foto autorka.

vystupovala před odstraněním náletů jen část kamenného břidlicového zdiva s příměsí cihel a náběhy oblouků, patřící zřejmě zdi chodby v severovýchodním křídle, zcela ve fragmentu pak části zdi severozápadního a jihozápadního křídla.

Uprostřed kvadratury umístěná studna s kruhovou obrubou po vyčištění slouží od devadesátých let 20. století jako zdroj vody pro dělníky pracující na opravě kostela. Ze čtyř soch postavených původně před hlavním průčelím zbyly pouze soklové části. V rozvalinách kláštera lze nalézt zbytky původního stavebního materiálu – břidlice a cihel. Z větší části bylo při stavbě použito cihelného materiálu, což mimo ikonografických materiálů dokazují také dva cihelné záklenky, odkryté pod úrovní terénu v místech vnějšího průčelí při rizalitu bývalého severozápadního křídla. Dva zaklenuté „otvory v zemi“ naznačují, že alespoň část suterénních prostor kláštera mohla zůstat zachována. Prohlídka a posouzení suterénu ale v rámci průzkumu památkářů nebyla realizována. Vzhledem ke způsobu, jakým budova vzala za své, bude muset průzkumu suterénu předcházet provedení statiky a vyloučení případné přítomnosti nevybuchlé munice.

V někdejší klášterní zahradě je pozůstatkem kompozičního uspořádání zeleň po obvodu obdélníkové plochy s terasovou úpravou, obvodové zdi byly zničeny. Uprostřed zahrady se zachovala větší skupina dřevin při dnes již značně zarostlé nevelké vodní ploše – jezírku. Jezírko je patrně pozůstatkem bazénu či nádrže osmiúhelníkového půdorysu, zaznačené v centru plochy zahrady na indikační skizze z roku 1830. Na jaře se navzdory desítkám let bez údržby snaží v zahradě kvést zbylé stromy a šeršky, stejně jako dodnes každé jaro vyrůstají a kvetou na zničeném starovodském hřbitově mezi fragmenty náhrobků narcisy.

Areál někdejší obce Stará Voda i s kostelem zůstává dnes nadále součástí vojenského prostoru. Ani kostel se s ohledem na rozsah poškození nepodaří obnovit v plném rozsahu, nicméně on jediný nejuceleněji připomíná, co se ve dvacátém století během několika desítek let „hospodaření“ armád ve Staré Vodě odehrávalo. Pro roce 1989 se snažíme začlenit se zpět na kulturní mapu Evropy. Budeme-li chtít na ní zůstat, nesmí se osudy mnohých památek z doby nedávno minulé už nikdy opakovat. K mementům pro současníky a pro budoucí generace v tomto směru nepochybně patří také novodobá neradostná historie starovodské koleje piaristů spolu s osudy kostela i samotné obce.

Poznámky:

¹ H a a s, A.: Piaristé v našich zemích. Časopis společnosti přátel starožitností, roč. 56 (1948), s. 3.

² T o u f a r, E.: Klášter a kostel piaristů v Bílé Vodě. Diplomová práce FF UJEP, Brno 1964, s. 16 a 20.

³ N e u m a n n, A. A.: Piaristé a český barok, Přerov 1933, s. 82.

- ⁴ W o l n y, G.: Kirchliche Topographie von Mähren, B. IV., Brünn 1883, s. 272.
- ⁵ P i l l i c h, E.: Poutní místo Stará Voda na Moravě. Dějiny a popis poutního místa, Praha 1926, s. 29 n.
- ⁶ E i c h l e r, K.: Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku, Brno 1887, s. 390 n.
- ⁷ L o s e r t, A.: Wallfahrtsort „Sankt Anna“ Altwasser und seine Geschichte, Bayreuth 1980, s. 16 n.
- ⁸ S m ý k a l, M. : Světské stavby G. P. Tencally na Moravě. Disertační práce FF UJEP Brno 1975, s. 16 – 17.
- ⁹ Viz pozn. 3, s. 22 – 24.
- ¹⁰ P i l l i c h, E.: Poutní místo Stará Voda na Moravě. Dějiny a popis poutního místa, Praha 1926, s. 11.
- ¹¹ Anály piaristické koleje ve Staré Vodě I, s. 80 – 81. SOA Olomouc.
- ¹² Anály piaristické koleje ve Staré Vodě I, s. 112, 122. SOA Olomouc.
- ¹³ Anály piaristické koleje ve Staré Vodě I, s. 115, 131, 177 a 182. SOA Olomouc.
- ¹⁴ Anály piaristické koleje ve Staré Vodě II, s. 17. SOA Olomouc.
- ¹⁵ Představu o původním dispozičním řešení kláštera vzhledem k dnešnímu stavu je možné si udělat už jen díky dochovaným plánům na rekonstrukci vyhořelého objektu z roku 1946, jejichž autorem je stavitel František Látal. Fasády jsou na plánech zachyceny pouze schematicky, vodítkem pro podrobnější popis průčelí tak zůstávají jen dochované ikonografické materiály – několik předválečných fotografií a snímky stavu kláštera po požáru roku 1945 (fotografie pochází z archivů poboček Národního památkového ústavu v Brně a Ostravě a ze Slezského zemského muzea v Opavě).
- ¹⁶ K a š p á r k o v á, S. – P e ř i n o v á, I. – R i c h t e r o v á, H.: Stará Voda. Stavebně historický průzkum, díl II., rkp. Památkový stav v Olomouci, červenec 1996, s. 6.
- ¹⁷ Viz pozn. 3.
- ¹⁸ B o m b e r a, J. – K r e j č o v á, J.: Stará Voda. Poutní místo a jeho kulturní a náboženský význam. Nedatovaný rkp., s. 161.
- ¹⁹ Viz pozn. 3, s. 122.
- ²⁰ Viz pozn. 3, s. 115.
- ²¹ T o u f a r, E.: Klášter a kostel piaristů v Bílé Vodě. Diplomová práce FF UJEP Brno 1964, s. 16.
- ²² Viz pozn. 3, s. 83.
- ²³ Viz pozn. 21, s. 20.
- ²⁴ Farní kronika Staré Vody – k uvedeným letům.
- ²⁵ Přibližný rozpočet na opravu válkou poškozeného a shořelého kláštera ve Staré Vodě. Národní památkový ústav Brno, fond Státní památkový úřad pro Moravu a Slezsko v Brně, S 79/35; spis z roku 1946, č. 1055.
- ²⁶ Popis stavu kláštera po požáru. Záznam z prohlídky kláštera dne 5. 6. 1946. Národní památkový ústav Brno, fond Státní památkový úřad pro Moravu a Slezsko v Brně, S 79/35; spis z roku 1946, č. 1391.
- ²⁷ Dopis Ústředního ředitelství arcibiskupských statků v Kroměříži staviteli F. Látalovi z 5. 11. 1946 – zastavení prací na obnově kláštera. Národní památkový ústav Brno, fond Státní památkový úřad pro Moravu a Slezsko v Brně, S 79/35; spis z roku 1946, č. 2727.
- ²⁸ Předválečné fotografie i fotografie z doby mezi lety 1945 – 1990 jsou zachovány v archivech několika institucí (Národní památkový ústav v Brně, Ostravě a Olomouci, Slezské zemské muzeum Opava, Vlastivědné muzeum v Olomouci) a v soukromých sbírkách.
- ²⁹ Opis dopisu Františka Vácy z 5. 10. 1964, adresovaného Státnímu ústavu památkové péče a ochrany přírody v Praze, č. j. 1988/1964/Pl je uložen v archivu pracoviště Národního památkového ústavu v Olomouci.
- ³⁰ Texty vývěsních tabulí pro kostel sv. Anny a sv. Jakuba Většího ve Staré Vodě z roku 1972, zpracované tehdejším Střediskem státní památkové péče a ochrany přírody v Olomouci, jsou rovněž uloženy v archivu pracoviště Národního památkového ústavu v Olomouci.

Poznámka:

Při vyhledávání a zpracování archiválií spolupracovala autorka článku již v rámci provádění stavebně – historického průzkumu s Mgr. Helenou Richterovou z Národního památkového ústavu v Olomouci, již v tomto směru náleží spoluautorství a také autorčin dík.

Resümee

Inter arma silent musae – zur Geschichte des Piaristenkollegiums in Altwasser

Irena Marie Kubešová, *Das Heimatkundemuseum in Olmütz*

Gewidmet dem Herrn Professor PhDr. Milan Togner

Ähnlich wie das menschliche Leben so ist auch die Zeit des Bestehens von allem eingeschränkt, was den Menschen umgibt. Die Dinge, die mit menschlicher Hand geschaffen sind, überdauern eine längere oder kürzere Zeit nur dank dem, auf welche Art und Weise der Homo sapiens sie behandelt. Es sind nicht zu viele Jahre seit der Zeit vergangen, als die Wallfahrer in hellen Haufen in Richtung auf den ruhmreichen mährischen Wallfahrtsort in Altwasser schritten, um in diesem prosperierenden Dorf nicht nur die wunderschöne barocke Wallfahrtskirche St. Anna und St. Jakob des Älteren sondern auch den Königsbrunnen oder das Piaristenkollegium zu besichtigen. Das Dorf Altwasser besteht nicht mehr, vergebens würden die Ankommen den Königsbrunnen in Kapellenform suchen, unerfreulich ist auch das Schicksal des Piaristenkollegiums.

Um das Entstehen des Kollegiums zu Altwasser hat sich ein der vordersten mährischen Mäzene des Ordens der Olmützer Bischof Karl Graf von Liechtenstein-Kastelkorn verdient gemacht. Die Tradition des Wallfahrtsortes zu Altwasser ist unbestreitbar älter als die Tradition des hiesigen Piaristenschulwesens. Die Kirche, die dem St. Jakob dem Älteren, eingeweiht wurde, stand hier angeblich schon im 15. Jahrhundert. Der Bauherr der neuen Barockkirche Karl Graf von Liechtenstein-Kastelkorn beorderte zur Ausarbeitung der Pläne den Wiener Hofarchitekten Giovanni Pietro Tencalla. Die neue Kirche der St. Anna und des St. Jakob des Älteren wurde zwischen den Jahren 1681 und 1690 erbaut. Mit Rücksicht auf die anwachsende Zahl der Wallfahrer und auf die Notwendigkeit einer dauernden Seelsorge gründete der Bischof eine Stiftung und berief den Piaristenorden nach Altwasser. Die Fundamente zum Kollegium, dessen Pläne auch von Giovanni Pietro Tencalla ausgearbeitet wurden, wurden im Jahr 1692 gelegt. Das vierflügelige Gebäude wurde im Jahr 1700 beendet. Im Verlauf der weiteren Jahrhunderte führte man nur kleine Bauherrichtungen und Reparaturen durch, die den Charakter des ursprünglichen Barockbaues keineswegs änderten. Die Piaristen wirkten hier insgesamt 232 Jahre. Im Jahr 1922 wurden sie für kurze Zeit durch die Redemptoristen abgelöst. Noch in demselben Jahr kamen aber die Benediktiner aus dem Emmauskloster her, die bis zum Jahr 1930 blieben. Nach ihnen kamen die Oblatenpatres der Unbefleckten Empfängnis Mariens, die bis zum Ende des Jahres 1945 in Altwasser tätig waren. Am Ausgang des Zweiten Weltkrieges, am 4. Mai 1945 während des Luftangriffs auf Altwasser ist ein Feuer im Klostergebäude ausgebrochen und nachfolgend wurde das Kollegium von den Soldaten der Roten Armee ausgeplündert. Die Zwangsaussiedlung der Sudetendeutschen in der Nachkriegszeit und die Eingliederung des Dorfes Altwasser in das Militärische Übungsgebiet Liebau führten den unbedingten Untergang des Klosters herbei, weil es im Verzeichnis der Baudenkmäler nicht registriert war. Die Soldaten der Tschechoslowakischen Armee begannen mit dem Verwüstungswerk des Klosters, die sowjetische Soldaten beendeten ihre „Arbeit“ am Ende der 60er Jahren. Außer den zugeschütteten Kellerräumlichkeiten und Resten von einigen Umfassungsmauern blieb bis zur Gegenwart nur das beschädigte Wappen des Piaristenordens von der Stirnseite des Klostergebäudes erhalten, das ein uns unbekannter Retter aus dem Militärischen Übungsgebiet Liebau in den 60er Jahren des 20. Jahrhunderts abtransportierte und das heute in den Sammlungen des Heimatkundemuseums in Olmütz hinterlegt ist.

Übersetzt von Miroslav Papoušek

Olomoucký orloj z roku 1574

Jiří Bartušek

Olomoucký orloj je bezpochyby známým a turisticky často navštěvovaným objektem. Jeho účinek na obecnost však jednoznačně kladný není. Je pro to několik příčin, ze kterých připomenu jen dvě. První příčinou je zchátralost jeho venkovního vzhledu. Orloj je ve své dnešní podobě vystaven venkovnímu prostředí 49 let a nutně vyžaduje alespoň kosmetickou úpravu. Druhou příčinou je pochybnost o jeho hodnotě jako historické památky. To vůbec nechci hodnotit ani dále rozebírat. Vlastně se nechci zabývat dnešním, tedy „Svolinského orlojem“. Moje úvaha je věnována orloji z roku 1574, respektive jeho zbytkům uloženým v expozici Vlastivědného muzea v Olomouci, a to z pohledu technika.

Je všeobecně známo, že na tomto orloji bylo umístěno planisferium, jehož autorem byl dr. Fabricius z Vídně. O tom nás přesně informuje v archivu zachovaná smlouva mezi dr. Fabriciem a městskou radou, která překvapivě precizně stanovuje rozsah požadovaného díla. O tom, jestli dr. Fabricius využil pro úpravu orloje stávající mechanickou část (možné by to bylo, protože z jiných dochovaných pramenů víme, že na olomoucké radnici v té době orloj existoval, a že jeho součástí byl astronomický číselník dnes neznámého vzhledu a rozsahu), anebo jestli nad rozsah daný smlouvou navrhl i novou mechanickou část orloje, nemůžeme za dnešního stavu znalostí rozhodnout. Z toho plyne jedna smutná skutečnost, že dodnes nevíme nejen kdy vznikl olomoucký orloj, ale ani to, ze které doby pocházejí zbytky orloje uložené v expozici muzea.

Historická hodnota Fabriciova planisferia i zachované mechanické části je známá, ale podle mého soudu, stále ještě nedocenená. Rozhodně snese srovnání s Pražským orlojem. Jsem přesvědčen, že si zaslouží daleko větší publicitu, než dosud.

V následujícím textu budu využívat Katalog zachovaných částí mechanismu olomouckého orloje (autorka dr. Šimková), který je součástí publikace Olomoucký orloj (vydalo KVM Olomouc v roce 1985). Zachovávám číslování položek katalogu. Pro snazší orientaci v textu doporučuji současně sledovat na konci přiložené schematické znázornění převodů olomouckého orloje. Je potřeba si uvědomit, že schema znázorňuje převody v řezu a nezachovává ani měřítko, ani vzájemné poměry velikostí jednotlivých součástí. Koncepce orloje, ať už je jejím autorem kdokoli, určuje tyto zobrazované objekty a jejich pohyby:

- » sluneční ukazatel (8) vykoná za jeden den jednu otáčku, za jeden rok 365 otáček
- » měsíční ukazatel (7) se dostane do stejného postavení vůči slunci za 29,5 dne
- » planisferium (2) vykoná za jeden rok 366 otáček.

Dnes víme, že tím dojde k určité nepřesnosti v zobrazování astronomických údajů. Jeden rok, tedy jeden oběh země kolem slunce nevykoná země za 365 dnů, ale za 365,24219. Druhá nepřesnost je v tom, že synodický měsíc, tedy doba, kdy se měsíc dostane do stejného postavení vůči slunci není 29,5 dnů, ale 29,530589 dnů (to je 29 dní, 12 hod, 44 min a 2,87 sec). Tato nepřesnost naroste na jeden den přibližně za 32,7 měsíců či 2,7 let.

Sluneční kolo (5) má 114 zubů, nese na konci své duté hřídele sluneční ukazatel (6) a (8) a je v záběru s mezilehlým kolem (9), které jej pohání a má 57 cévkových zubů. Aby

drobnosti

sluneční kolo (5) spolu s ukazatelem (8) vykonalo 1 otáčku za den, musí se mezilehlé kolo (9) otočit

$$\frac{114}{57} = 2x/\text{den.}$$

Mezilehlé kolo (10) má kromě cévkového ozubení ještě ozubení 72 normálních zubů. Toto ozubení bylo ve styku s pastorkem, který se nezachoval. Byl pravděpodobně vybaven 6-ti cévkovými zuby. Aby byly zachovány shora uvedené poměry, musel se pastorek otočit

$$\frac{2 \cdot 72}{6} = 24x/\text{den.}$$

Takovýto počet otáček má minutová hřídel každých hodin osazených „půleným ciferníkem“, ať už šlo o hodiny s lihýřem, nebo s jiným řídicím oscilátorem (kyvadlem, setrvačkou ...). U stroje z roku 1574 šlo zcela jistě o lihýř, protože kyvadlo jako hodinový oscilátor použil prvně Huygens až právě o sto let později.

Styk ozubeného věnce mezilehlého kola (10) s minutovým pastorkem hodin se tedy považuje za rozhraní mezi vlastním orlojem a pohonným hodinovým strojem.

Měsíční kolo (4) nese na konci své duté hřídele měsíční ukazatel (7) včetně ústrojí pro znázornění měsíčních fází. Díky dutým hřídelům měsíčního a slunečního kola a nakonec i kola (3) otáčejícího planisfériem (2), je možné soustředné uspořádání všech těchto tří ukazatelů. Vzpomeňme na úžas Jiřího Klatovského z Klokotské Hory nad tímto řešením, když je popisuje ve své Zprávě o orloji pražském z roku 1572. U měsíčního kola (4) je potřeba upozornit na jeho chybně uvedený počet zubů v katalogu OLOMOUCKÝ ORLOJ, který byl vydaný k výstavě KVM v roce 1985. Měsíční kolo (4) má ozubení 118 zubů, místo nesprávně uvedeného počtu 119 zubů. Tímto ozubením zabírá měsíční kolo (4) do cévkového ozubení mezilehlého kola (10) stejně jako sluneční kolo (5). Disproporci stejných průměrů měsíčního a slunečního kola a jejich rozdílného počtu zubů (118 a 114) bylo možno odstranit tvarem zubů. Nešlo totiž o dnešní modulové ozubení, které by takové provedení vylučovalo. Za jeden den se měsíční kolo (4) oproti slunečnímu kolu (5) opozdí o 4 zuby. Vyjádříme-li zpoždění měsíčního ukazatele oproti slunečnímu v úhlové míře, zjistíme, že činí 12,203389 stupně za jeden den. Správná hodnota by měla být 12,1907 stupně za jeden den. V tomto okamžiku se nabízí srovnání přesnosti měsíčních ukazatelů olomouckého a pražského orloje. Denní zpoždění měsíčního ukazatele za slunečním ukazatelem dosahovalo u pražského orloje hodnoty 12,3483 stupně za den, tedy hodnoty výrazně horší. Chyba naroste na jeden den už přibližně za 2,6 měsíce. Zdůrazňuji, že toto srovnání se týká výkonů orlojů v dané době. Orloje samy porovnávat nemůžeme, protože dosud známe jen stáří pražského orloje (1410).

Pohon planisferia je snad nejzajímavějším článkem celého olomouckého orloje. Je zde využito řešení dosti složitého a v hodinářské praxi natolik neobvyklého, že, podle mého soudu, jejím autorem nebyl hodinář, ale vědec-astronom. K navýšení jedné otáčky planisferia za rok oproti slunečnímu ukazateli se využívá rozdílu pohybů měsíčního a slunečního kola. K měsíčnímu kolu (4) je pevně připojeno převodové ozubené kolo s 59ti zuby, takže dohromady tvoří pevný celek. Převodové 59ti zubové kolo zabírá do pastorku o 6ti zubech, který se otáčí na své hřídeli namontované na slunečním kole (5) a tvoří tak

drobnosti

součást planetového soukolí. Planetové soukolí je třeba chápat jako technický výraz pro soukolí obíhající kolem dané osy – viz např. planetový diferenciál automobilu. Pastorek o 6ti zubech zabírá s další částí planetového soukolí – ozubeným kolem o 30ti zubech. Pastorek se 6ti zuby nemění hodnotu převodu, mění jen smysl otáčení následujících hřídelů. Na hřídeli převodového kola se 30ti zuby je pevně usazen pastorek se třemi (!) zuby. Jen tento detail je možno považovat z dnešního pohledu za slabší místo konstrukce. Tento pastorek zabírá s ozubeným kolem planisferia (3) o 73 zubech na jehož duté hřídeli bylo naklínováno vlastní planisferium (2).

Převodové kolo, které je pevně spojeno s měsíčním kolem (4) a má jeho poloviční počet zubů, tedy 59, se oproti slunečnímu kolu opozdí za jeden den také o poloviční počet rozdílů zubů mezi slunečním a měsíčním kolem, tedy o 2 zuby za den. O 2 zuby za den se také pootočí prostřednictvím pastorku se 6ti zuby i planetové kolo se 30ti zuby. Pootočení tohoto kola vyjádřené v úhlové míře je

$$\frac{360}{30} \cdot 2 = 24^\circ/\text{den}.$$

Pastorek se třemi zuby namontovaný pevně na hřídeli kola se 30ti zuby se proto pootočí také o úhel 24 stupňů za den. V přepočtu na počet zubů tohoto pastorku to odpovídá

$$\frac{360}{30} \cdot 24 = 0,2 \text{ zubů /den}$$

$$0,2 \cdot 365 = 73 \text{ zubů /rok.}$$

Protože tento pastorek zabírá s kolem planisferia (3), které má 73 zubů, otočí jím jedenkrát za rok. K 365 otáčkám, které získá toto kolo od slunečního kola (5), přidá planetový převod ještě jednu otáčku za rok. Planisferium (2) se tedy otočí 366 krát za rok.

Ústrojí pro znázornění měsíčních fází bylo poměrně jednoduché. Sluneční kolo (5) neslo na konci své duté hřídele sluneční ukazatel (6) a současně ozubené kolo kuželového převodu. To bylo vlastně tvořeno 30ti kolíky zasazenými do kruhu v slunečním ukazateli (6), tvořilo s ním tedy pevný celek. Do tohoto kolíkového ozubení zabíralo rovněž 30ti zubové (kolíkové) kolo pevně nasazené na hřídeli, jehož ložiska nesl měsíční ukazatel (7). Tato dvě kola tvořila úhlový 90ti stupňový převod (jejich osy byly na sebe kolmé). Hřídel končil v pouzdře měsíčního ukazatele a nesl měsíční kouli. Měsíční koule byla rozdělena na dvě poloviny. Jedna polovina byla zlacená, druhá černě polychromovaná. Svým otáčením znázorňovala měsíční fáze.

Nedílnou součástí každého orloje štrasburského typu, kterým je pražský i olomoucký orloj, byl kalendářní číselník. U olomouckého orloje se kalendářní číselník zachoval jako exponát (31). Tvoří jej kruhová dřevěná deska, na níž byly namalovány kalendářní údaje. Číselník je pevně spojen s rovněž zachovaným ozubeným kolem o 365ti zubech a byl bezpochyby poháněn prostřednictvím ozubeného převodu hodinovým strojem pohánějícím současně astronomický číselník s planisferiem. Tento převod se však nezachoval.

Uvedený popis orloje se možná bude zdát zbytečně dlouhý a pro mnohé možná až nezáživný. Bez takto podrobného seznámení se s tímto mechanismem, není možné ocenit jeho jedinečnost a, promiňte mi ten výraz, filozofickou hloubku.

S odkazem na expozici OLOMOUCKÝ ORLOJ ve Vlastivědném muzeu Olomouc

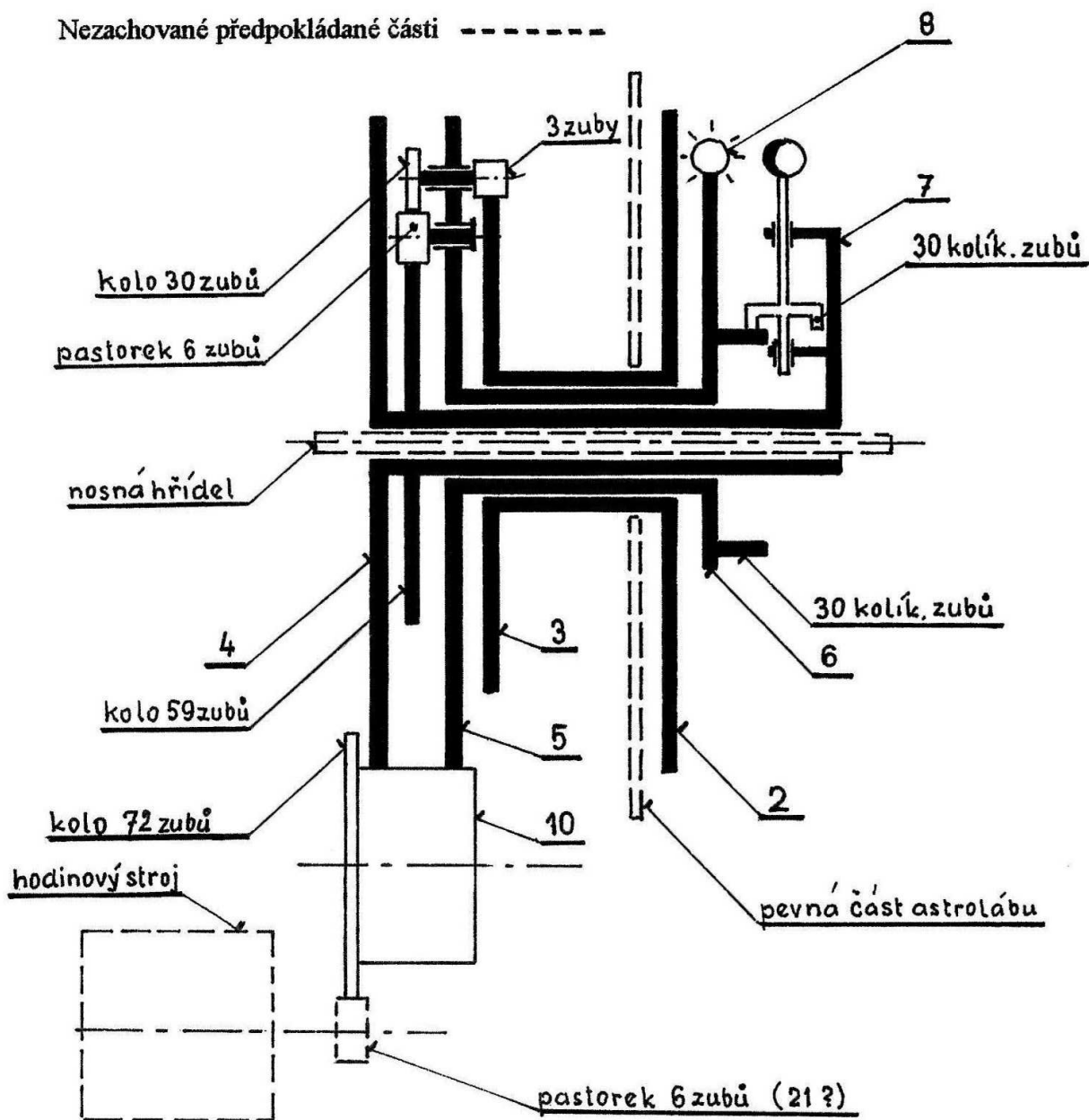
drobnosti

Schematické znázornění převodů olomouckého orloje z roku 1574

Zachované muzejní exponáty

Číselné označení je totožné s číselným označením položek Katalogu dr. Šimkové z roku 1985

Nezachované předpokládané části

drobnosti

a katalog výstavy z roku 1985 i s přihlédnutím ke shora uvedenému popisu dojdeme možná k překvapivému poznání, že podstatná část astronomické části olomouckého orloje z roku 1574 je zachována. Chybí pouze odečítací síť k planisferiu (tedy pevná část astrolábu), nosná hřídel ozubených převodů včetně jejího ukotvení a zajišťovacího dílu na venkovní straně, pohonný 6ti zubový pastorek, převod ke kalendářnímu číselníku a pochopitelně celý pohonný hodinový stroj.

Po technické stránce by nebylo příliš obtížné uvést astronomickou část orloje včetně kalendářního číselníku do provozu. Vrátili bychom se tak vlastně do roku 1832, k projektu obnovy orloje Ludwigem Leowillem, kterému pravděpodobně vděčíme za záchranu mechanické části Fabriciova orloje. Orloj by byl poháněn skrytým moderním hodinovým strojem. Ostatně i pražský orloj je řízen moderním hodinovým strojem a to replikou regulátoru Romualda Božka. Pak by se jednalo o živý muzejní exponát, jehož historická i návštěvnická atraktivita by mnohonásobně vzrostla, i když by byla pominuta jeho výtvarná část.

Dovolím si ještě poznamenat, že takto obnovený orloj by měl být instalován ne v muzeu, ale ve vnitřních prostorách olomoucké radnice, kam ostatně jednoznačně patří.

Závěrem cítím povinnost poděkovat za podnětné připomínky k této úvaze paní dr. A. Šimkové.

Resümee

Olmützer Kunstuhr aus dem Jahr 1574

Jiří Bartušek

Die Olmützer Kunstuhr gehört ohne Zweifel zu den meist bekannten und meist aufgesuchten historischen Objekten in Olmütz. Die vorgelegte Abhandlung ist der astronomischen Uhr aus dem Jahr 1574 oder ihren Restteilen gewidmet, die in der Exposition des Heimatkundemuseums in Olmütz ausgestellt sind, und stellt Auffassung eines Technikers darüber dar.

Es ist allgemein bekannt, dass an dieser Kunstuhr ein Planetarium angebracht war, dessen Autor Dr. Fabricius aus Wien war. Sehr genau informiert uns darüber ein Vertrag zwischen dem Doktor Fabricius und dem Olmützer Stadtrat, der sich im Archiv erhalten hat und in dem der Umfang des verlangten Werkes überraschend präzise festgestellt worden war. Der heutige Stand unserer Kenntnisse ermöglicht uns nicht eine Entscheidung darüber zu treffen, ob Dr. Fabricius einen damals bestehenden mechanischen Teil bei der Ausstattung der Kunstuhr verwendete oder ob er einen neuen mechanischen Teil der Kunstuhr über den durch den Vertrag gegebenen Umfang entworfen hatte. Die Bestandteile der astronomischen Uhr der Olmützer Kunstuhr aus dem Jahr 1574 blieben erhalten. Es fehlt nur ein Abrechnungsnetz zum Planispherium (also der feste Teil des Astrolabiums), eine Tragwelle des Zahnbetriebs samt Verankerung und Sicherungsteil an der Außenseite, ein Trieb mit 6 Zähnen, eine Übersetzung zum Kalenderzifferblatt und selbstverständlich das ganze Antriebsuhrwerk.

Es wäre in technischer Hinsicht nicht allzu schwer, den astronomischen Teil der Kunstuhr zusammen mit dem Kalenderzifferblatt in Betrieb zu setzen. Wir kämen so eigentlich zum Projekt des Ludwig Leonwill zurück, der die Renovierung der Kunstuhr im Jahr 1832 durchgeführt hat, und dem wir wahrscheinlich die Rettung des mechanischen Teils der Kunstuhr von Fabricius verdanken. Die astronomische Uhr würde dann durch ein verborgenes modernes Uhrwerk angetrieben. Übrigens auch die Prager astronomische Uhr wird mittels eines modernen Uhrwerks gesteuert, und das mittels einer Replik des Reglers von Romuald Božek. Es würde sich dann um ein lebendiges museales Exponat handeln, das mehr attraktiver auf die Besucher wirken könnte, auch wenn sein bildender Teil unterlassen wäre.

Übersetzt von Miroslav Papoušek

Vánoce na pohlednicích 1. světové války.

K příležitosti 90. výročí zahájení „Velké války.“

Veronika Hrbáčková – Jaroslava Kunzfeldová, Vlastivědné muzeum v Olomouci

Historie pohlednic

Pohlednice se vyznačují velmi zajímavou historií. Jejich počátky spadají do 70. let 19. století a souvisí s vynálezem fotografie, která nahradila tradiční výtvarné techniky a vytlačila tehdy oblíbené veduty. První fotografie ve formě vizitek 6 x 9 cm se objevily v roce 1855 a záhy se rozšířily po celém světě. Měly nejrůznější náměty – portréty, pohledy na města, krajiny, žánrové scénky, později jim konkurovaly fotografie kabinetkové o rozměrech 11 x 16 cm, které se objevily v roce 1866. Fotografie záhy pronikla do nejrůznějších oborů lidské činnosti.

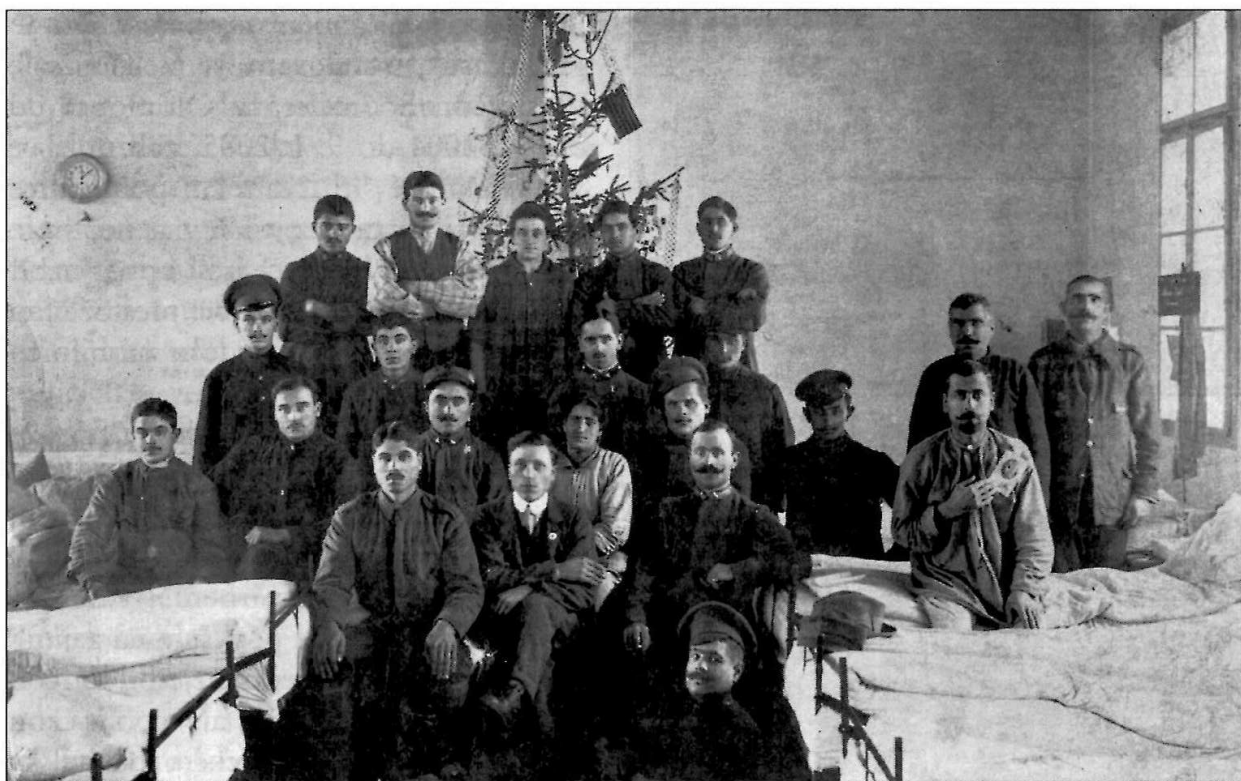
Zavedení pohlednice předcházela dopisnice, korespondenční lístek, která vznikla v Rakousku a byla zde uvedena do oběhu 1. října 1869. Německo zavedlo korespondenční lístky o rok později. Obrazové dopisnice, jak se pohlednicím říkalo, se ojediněle objevují v 70. letech 19. století, jako úřední cenina byla pohlednice uznána v roce 1878 na mezinárodní poštovní konferenci v Paříži. Již v roce 1881 se v Evropě prodalo přes 300 miliónů pohlednic a po roce 1890 jich bylo vtištěno přes 2 miliardy.

Nejstarší pohlednice byly tištěny metodou litografie, na přelomu 19. a 20. století se rozšířil levnější světlotisk. Vyznačovaly se zvláštní úpravou – na zadní straně měly adresu,

Naše vánoce v ruském poli. 1916. Fotopohlednice. Soukromá sbírka.

drobnosti

Vojáci v lazaretu: Rusové, Italové, Rakušani. Fotopohlednice. Soukromá sbírka.

na straně přední obrázek a místo pro krátké sdělení a dnes jsou označovány jako pohlednice s dlouhou adresou. Tato podoba pohlednice je ohraničena rokem 1905.

Společně se světlotiskem od roku 1898 se pro výrobu pohlednic začal používat jednobarevný knihtisk, barevný knihtisk se objevil až po roce 1900 a býval označován jako barvotisk. Nejdokonalejší technikou byl hlubotisk, který se začal používat již na konci 19. století, ale nejvíce se rozšířil ve 20. a 30. letech 20. století. Po 1. světové válce převládla ručně kolorovaná fotografie, která sloužila jako předloha pro tisk a ručně kolorovaná pohlednice. Ruční kolorování bylo méně nákladné než tisk a uplatňovalo se zejména v případě menších nákladů, v důsledku to znamená pokles kvality pohlednice.

Konec zlaté éry pohlednic přichází s vynálezem bromografie. Pohlednice, tištěné touto metodou se objevují kolem roku 1930, kdy se k nám začal dovážet bromograf, přístroj na hromadné vyvolávání pohlednic, který kopíroval najednou 24 pohlednic v téže kvalitě, v jaké byla fotografická předloha. Jejich pořízování se stalo pro některé fotografy povoláním a vytvořily se tak předpoklady pro vznik kvalitních pohlednic, které vytlačily z trhu barevné kýchče předchozího období. Technika bromografie se užívala až do 60. let 20. století, kdy byla nahrazena ofsetem, který se používá dodnes.

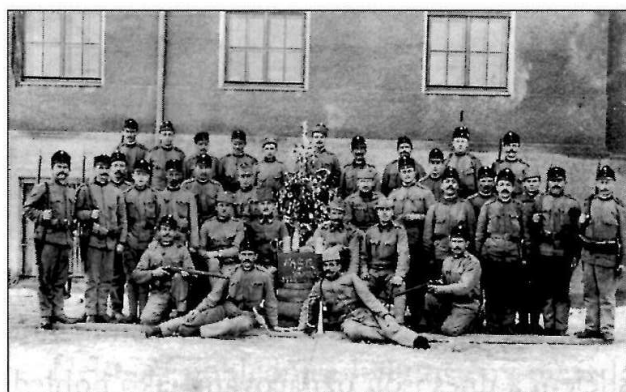
Vánoční pohlednice

První vánoční pohlednice, rozesílané poštou, byly vydány roku 1884 z iniciativy londýnského nakladatelství Tuck&Sons. Kdy a kým byla vydána první vánoční pohlednice na území Rakouska-Uherska, nebylo zatím zjištěno, ale nejstarší dochované vánoční pohlednice nesou datum 1897.

drobnosti

Vojáci v lazaretu: Rusové, Italové, Rakušani. Fotopohlednice. Soukromá sbírka.

Naše vánoce 1915. Před odchodem do pole. Odesláno 12.1.1916 z Linze. Fotopohlednice. Soukromá sbírka.

Skupina důstojníků rakouskouherské armády před bunkrem. 1916. Fotopohlednice. Soukromá sbírka.

zajímavý zvyk přejala aristokracie. V 18. století se stromky strojily nejprve v evangelických a posléze v katolických kostelech. Skutečným německým symbolem se vánoční stromček stal díky německo-francouzské válce v letech 1870 – 1871. Německý nacionalismus má kořeny právě v této válce, která se odehrávala ve znamení osvobození Německa z nadvlády napoleonské Francie. Na Štědrý večer válečné zimy 1870 byly na přání aristokratických vojenských velitelů rozsvíceny vánoční stromy ve vojenských lazaretech, ubytovnách a v zákopech. Záměrem už tehdy bylo vyvolat pocit rodinné sounáležitosti

Výstava „Vánoční stromky v proměnách času“, instalovaná ve Velkém sále Vlastivědného muzea v Olomouci od 25. 11. 2004 do 9. 1. 2005, zahrnuje ve své tematické šíři i vánoční pohlednice a poskytla tak průřez jejich více než stoletou historií. Pohlednice jsou i dnes neodmyslitelnou součástí Vánoc, přestože jim konkuruje technika v podobě mobilních telefonů a internetu.

Při pohledu na ně si uvědomujeme, že snad žádná skupina žánrových pohlednic se nevyznačuje takovým množstvím témat jako vánoční pohlednice. Právě výrazová pestrost ztvárnění tradičních vánočních motivů je povyšuje na zajímavý dokument, odrážející nejen dobovou atmosféru a životní styl, ale i politickou a sociální situaci. Specifické a sběratelsky velmi žádané jsou pohlednice z 1. světové války, která vypukla právě před devadesáti lety. Důležitým a významným motivem těchto vánočních pohlednic v letech 1914 – 1918 je rozzářený stromček, který se zde stává tradičním symbolem vánočních svátků. Vánoční stromek je dle novodobých výzkumů německého původu a souvisí s městským prostředím. Počátky stromku v cechovních budovách z 16. a 17. století jsou známy právě z německých a švýcarských měst. Ve 2. polovině 16. století se stromek začal objevovat v řemeslnických protestantských rodinách. V 17. a 18. století se již šířil na německém území od města k městu, kde se prosadil především v domácnostech měšťanů a vysokých úředníků. Odtud

drobnosti

a domova s důrazem na německou vlast. Po skončení války se vítězové starali, aby se brzy v každém německém domě rozžal stromeček. Velký vliv na to měli právě vojáci vracující se z fronty domů. Mladá tradice tak v Německu pokračuje až do 1. světové války, která tento obyčej opět ještě více umocnila. V našem prostředí se stromeček prosazuje prostřednictvím vracujících se vojáků až po 1. světové válce.

Válka, která zprvu byla považována za střeoevropskou záležitost a všichni předpokládali, že do Vánoc skončí, což připomíná i známý výrok císaře Viléma II.: „Na vánoce budete u svých matek“, se bohužel rozvinula v konflikt celosvětový. Dosud lidstvo nepoznalo válku takových rozměrů, která „díky“ technice nastupujícího pokrokového 20. století překonala všechny války dosavadní. Proto byla také nazývána válkou světovou, v němčině příznačným termínem Weltkrieg.

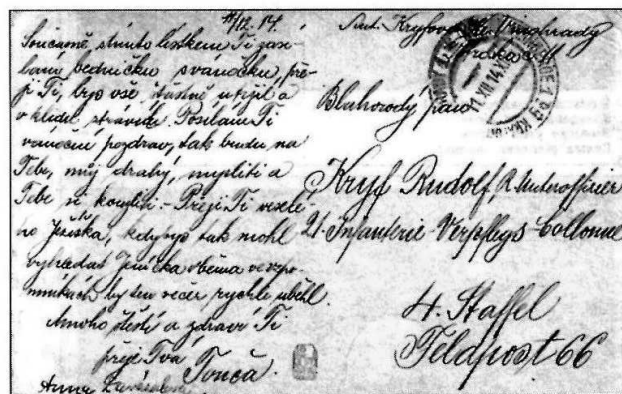
Miliony mužů trávily vánoce v zákopech, v zajateckých táborech, daleko od svých rodin a nebylo snad člověka, který by se nestrachoval o někoho blízkého.

Ve zbrani stálo celkem 70 milionů vojáků, z nichž 8.600 000 padlo a na 13.500 000 bylo zraněno. K těmto ztrátám přistupovaly neméně početné oběti civilního obyvatelstva, zvláště citelně na území Ústředních mocností, kde se v důsledku

podvýživy snížila odolnost obyvatelstva proti nemocem – hlavně chřipce. Válka se odehrávala převážně v Evropě, ale i v Asii a v Africe, na souši, ve vodě i ve vzduchu. Válka zasáhla i tisíce žen, které pracovaly jako zdravotní sestry, ale i ve válečném průmyslu. Ani ženy v domácnosti nebyly válečného dění ušetřeny a byly donuceny přejímat roli živitelky a ochránkyně rodiny, dosud vyhrazené pouze mužům. A tato situace se odráží ve výběru motivů na vánočních kolorovaných pohlednicích: zasněžená krajina s anděly nesoucími vánoční stromeček, rodinné scény u rozsvíceného stromečku kontrastují s vojáky se stromečkem v poli, vojáky na stráž, vojáky u ohně. Z obrázků je patrná touha po domově, po rodině, po míru a návratu. Naději na klidný život v míru, ale i vzpomínky na mírové vánoce vyjadřují v přeneseném slova smyslu andělé jako strážci života, a všude přítomný rozzářený vánoční stromeček se svíčkami, symbolizující světlo rodinného krbu. Také v krátkých textech, které sice procházely cenzurou, zaznívá stesk, touha, obava, smu-

Ukázka textu pohlednice adresované paní Andě Rybářové: „Milá Ando! Díky za lístek zodpovím co nejdřív. Máme rovněž 140 raněných tak práce přibývá. Přeji Ti hodně veselé a šťastné Vánoce! Zdraví Tě R.“

Ukázka textu pohlednice adresované panu Rudolfu Kryfovi, datované 11. 12. 1914: „Současné s tímto lístkem Ti zasílám bedničku s vánočku, přeji Ti, bys vše šťastně utřžil a v klidu stávil. Posílám Ti vánoční pozdrav, tak budu na Tebe, můj drahý, mysliti a Tebe si kouzlit. – Přeji Ti veselého Ježíška, kdybys tak mohl vyhledat Jenička oběma ve vzpomínkách by ten večer rychle uběhl. Mnoho štěstí a zdraví Ti přeje Tvá Tonča.“

Ukázky pohlednic představují motivy obvyklé pro I. světovou válku: osamělá žena s dětmi vzpomínající s pláčem na svého muže, muži ve zbrani v myšlenkách na svou rodinu u malého vánočního stromčku a voják u ohně nad dopisem a s andělem strážným v pozadí. Velmi častá přítomnost rozsvíceného vánočního stromku na pohlednicích symbolizuje pocit pohody, bezpečí doma. Vánoční stromček nebyl v této době v domácnostech obvyklý a prosazuje se také díky pohlednicím až po I. světové válce.

drobnosti

tek, ale i naděje na opětné shledání. Poněkud specifická je skupina pohlednic poněkud militantního charakteru, propagujících úspěch a stále vzácnější vítězství rakouské armády. Vedle nich existuje také početná skupina fotografií, pořízených přímo ve frontovém zázemí: v lazaretu, ve vojenské jídelně, v bunkru, před odchodem „do pole“, které sloužily také jako pohlednice. Na některých skupinových fotopohlednicích dokonce pisatel sám sebe označil.

Válečné Vánoce byly pro všechny vždy smutné. Lístek z domova, ale i naopak z válečného pole, byl v té době jediným komunikačním prostředkem. Jestliže u zrodu vánoční pohlednice stál záměr pozdravit přátele a své blízké, v těžkých chvílích války, která lidem přinesla dosud nepoznané strádání, znamenala jakákoliv listovní zpráva a zejména vzpomínka v době vánoční nesmírnou duchovní posilu. Z obrázků lze vysledovat kolorit dobových vánočních svátků s novým zvykem obdarovávání, textově potom vypovídají o běžných životních potřebách na frontě i v zázemí. I s odstupem devadesáti let patří pohlednice 1. světové války ke vzácným a výmluvným dobovým dokumentům.

Literatura:

- 1/ Ottův slovník naučný, dodatky, díl VI, sv. 1, 1940, s. 587 – 612.
- 2/ F r o l e c, V. a kol.: Vánoce v české kultuře. Praha 1989.
- 3/ V a v ř i n o v á, V.: Malá encyklopedie vánoc. Praha 2002.
- 4/ ... Und Friede den Menschen, Weihnachten und Jahreswechsel im 1. Weltkrieg, Heeresgeschichtliches Museum, Wien. Katalog výstavy.

Resümee

Weihnachten auf den Postkarten aus dem Ersten Weltkrieg

Anlässlich des 90jährigen Jubiläums des Ausbruchs des Großen Krieges

Veronika Hrbáčková – Jaroslava Kunzfeldová, *Das Heimatkundemuseum in Olmütz*

Die Ansichtskarten haben eine sehr interessante Geschichte. Die ersten Ansichtskarten, die als Postbildkarten bezeichnet waren, kommen vereinzelt in 70er Jahren des 19. Jahrhunderts vor. Die Ansichtskarte wurde als amtliches Wertzeichen an der internationalen Konferenz in Paris im Jahr 1878 anerkannt. Die ersten per Post versendeten Weihnachtskarten wurden aus der Initiative des Londoner Verlags Tuck&Sons im Jahr 1884 verlegt. Wann und von wem wurde die erste Weihnachtskarte auf dem Gebiet von Österreich-Ungarn verlegt, stellte man noch nicht fest, die ältesten erhaltenen Weihnachtskarten tragen aber das Datum 1897.

Die Ausstellung unter dem Titel „Der Weihnachtsbaum in der Wandlung der Zeiten“, die im Großen Saal des Heimatkundemuseums in Olmütz installiert war, umfasste in ihrer thematischer Breite auch die Weihnachtskarten und bot einen Querschnitt durch ihre mehr als hundertjährige Geschichte. Beim Anblick der Weihnachtskarten kommen wir zum Bewusstsein, dass sich vielleicht keine Gruppe der Genreansichtskarten durch solche thematische Mannigfaltigkeit kennzeichnet. Die vielfältige Gestaltung der traditionellen Weihnachtsmotive macht aus ihnen ein interessantes Dokument, das nicht nur zeitgemäße Atmosphäre und Lebensstil sondern auch politische und soziale Situation widerspiegelt.

drobnosti

Spezifisch und von den Sammlern sehr geschätzt sind die Ansichtskarten aus dem Ersten Weltkrieg, der gerade vor neunzig Jahren ausbrach. Ein wichtiges und bedeutendes Motiv dieser Ansichtskarten stellt der strahlende Weihnachtsbaum dar, der da zum traditionellen Symbol der Weihnachtsfesttage wird.

Der Krieg, den die Menschheit noch nie erlebte, änderte Schicksale Millionen von Menschen und zerrüttete ihre Leben. Diese Situation findet ihre Reflexion auch in der Auswahl der Motive auf den Weihnachtskarten. Der Weihnachtsbaum, der fast auf jeder Ansichtskarte erscheint, wird zum Symbol des Friedens und Heims aber auch des Heimwehs und der Sehnsucht um alles zu überleben. Auch in den kurzen Texten, die zwar zensiert wurden, ertönen Wehmut, Sehnen, Besorgnis aber auch Hoffnung auf glückliches Wiedersehen. Spezifisch ist auch eine Gruppe der einigermaßen militanten Ansichtskarten, die den Erfolg und ständig seltenen Sieg der österreichischen Armee propagieren. Es gibt überdies eine Anzahl der Fotografien, die im Hinterland des Kampfgebietes angefertigt wurden, wie zum Beispiel in einem Lazarett, in einer Armeekantine, in einem Unterstand, vor Ziehen ins Feld, die auch als Postkarten dienen.

Die Postkarte von zu Hause aber auch umgekehrt aus dem Kriegsfeld war damals das einzige Kommunikationsmittel. Wenn die Weihnachtskarte in der Friedenszeit eine positive Beziehung zu einem näher bekannten Menschen zum Ausdruck bringt, so bedeutete jede Nachricht von einem Nächsten und besonders ein Andenken in der Weihnachtszeit ein wahres Labsal. Trotz dem 90jährigen Abstand gehören die Ansichtskarten aus dem Ersten Weltkrieg zu seltenen und redenden Dokumenten der damaligen Ereignisse.

Übersetzt von Miroslav Papoušek

K ošetřování ikon ze sbírky Vlastivědného muzea v Olomouci

Otakar Ruček, Vlastivědné muzeum v Olomouci

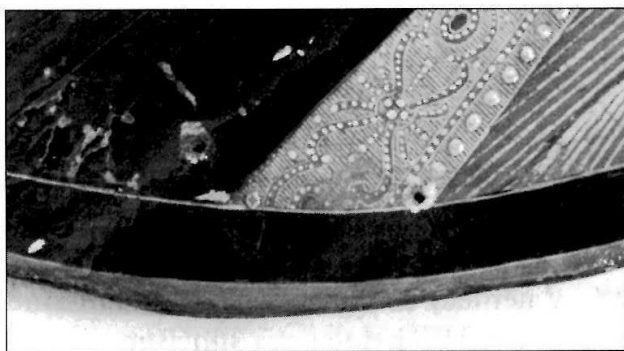
O roku 1997 vzniká v olomouckém Vlastivědném muzeu průběžným sběrem jedna z největších sbírek novodobých pravoslavných ikon v České republice.

Desková malba ruských ikon, která je k nám do muzea předávaná či dopravená je často opatřena ne zcela vhodným obalem. Jde o igelitové obalové fólie, které jsou dlouhodobě neprodyšně uzavřeny před transportem do VMO. Předměty tak rychle a snadno podléhají rozsáhlému zaplísnění. Krabicové pásky na přelepu často zasahují po ploše předmětů, polepení obrovskými polepy je problematické a poškozují povrch desek. Slabá místa a místa sešlosti jsou vystavována velmi silnému poškození, zvláště při manipulaci a transportu, který je vzdálený. Materiál měkkého typu jako je pergamenový papír, bublinové a klasické polyetylenové (PE) fólie, mohou být vhodným přepravním obalem, ale jen pokud jsou správně použity vzhledem ke způsobu, délce transportu a uložení před dopravením do VMO. Po dobu před deponováním je nejdůležitější vyloučit přímé extrémní klimatické vlivy a zajistit hydrotermickou stabilitu.

Šetrné zacházení s křehkým předmětem bohužel často není samozřejmostí. Dochází-li k vystavení předmětu extrémním hodnotám relativní vlhkosti (dále hodnota RC), jsou k nám předměty dopraveny s bortící se deskou, silně oxidované, zaplísněné a celkově

Zde na ikoně je patrná rozsáhlá krakeláž, opálení kostelní svíce a druhotný vandalský nátěr ve spodní části malby. Foto autor.

Malba v okraji je poškozena po odstranění od kovových hřebů. Foto autor.

dochází k viditelné k celkové degradaci materiálu. Četné specifické materiály organického charakteru jako jsou polymery polysacharidů, emulzní pojivové články pigmentů, jsou nataveny, mění svůj objem, ztrácí svou původní elasticitu, dochází k plasticitě a poškození. Dále se tyto materiály při vyšším RC snadno zaplísní a bují mikrorganicky. Při extrémním nízkém RC s vyšší teplotou dochází ke stejným změnám objemu, změně elasticity, praskání, sesychání a sekundárnímu rozpadu, pozorovatelnému zvláště v místech barevné vrstvy a u klišokřídových emulsních polymerů malby.

Musíme brát v úvahu fakt, že u ruské deskové malby není použito techniky bez užití nějaké již zmíněné organické složky, ať již v lepicích složkách, v emulsních médiích, podkladových vrstvách, v metodách mísení malby. Bez výjimky je ikona velmi riziková, nestabilní a náchylná na každé prostředí. Je složité samozřejmě určit, do jaké míry bylo vzniklé poškození způsobeno zanedbáním či špatným zacházením. Mnohé ikony vykazují největší rozsah poškození zapříčiněném mechanickým otlakem, opálením kostelními svíčkami, vysokou vlhkostí od netemperovaného a neodvětrávaného prostředí sakrálních budov, neodbornými a provizorními úpravami, různými kovovými závěsy a jinými faktory. Naši zvláštní pozornost si zaslouží i ne tolik známá, těžko

pochopitelná poškození, která jsme pozorovali na některých kusech z olomoucké sbírky. Tato poškození jsou nesporně buď vandalského charakteru nebo projevem jakéhosi anti-křesťanského fanatismu. Tyto souvislosti a prostředí lze jen těžko určit.

Při práci v konzervátorské dílně je jednoznačná snaha tyto předměty jen minimálně manipulovat, konzervace je jen ošetřením a stabilizací, doplňovat vzniklá poškození jakoukoli restaurátorskou opravou nechceme. Vycházíme z aktuálního stavu předmětu. Proto například oblasti chybějící malby jsou jen ve zcela výjimečných případech doplňovány a zásadně se nepřístupuje k retuši, jen tmelová masa je esteticky sjednocena a dokolorována obsaženým pigmentem. K tmelení přistupujeme po dohodě se správcem fondu a za účelem normalizace či vylepšení stability v místě aplikace při ošetření.

Postupné snímání druhotného syntetického laku ze zadní strany desky. Foto autor.

To může být například v ostré krakeláži malby apod. Naproti tomu v místech starých často sporných zásahů, pokud nejsou velmi nevhodné a závadné, je stav ponechán a zakonzervován. V opačném případě je tento zásah odstraněn. Tato zjevná diletantská poškození jsou často až tak neuvěřitelná a silná, že o odstranění například syntetického laku, barevných průmyslových emailů nemůže být ani řeč, protože by došlo k nevratnému poškození ikony včetně jejích původních částí.

Další úzce související problematikou je hodně častá absence svlaků, zpevňujících roštů při bortících se deskách. Osobně se ale domnívám, že jakákoli oprava může desku poškodit daleko víc, než stará deska bez svlaků, samozřejmě na výjimky. Přesto jsem při konzervaci dosud nepodpořil žádnou z bortících se či zdravých desek nikdy novými svlaky a při kontrolách a při dodržení podmínek uložení v depozitář se mi nejeví žádná deska jako

nestabilní, lépe náchylná více se bortit nebo bortící se vůbec. Desková malba, která má zachovány svlaky, je buď mladší, nebo bylo svlakování tak silně napasováno do profilovaného zářezu, že se dochovaly. V mnohém případě se dnes drží svlaky v desce volně a nemají již žádnou funkci, vzhledem k tomu, že největší ztráty objemu dřeva má deska již za sebou v minulosti. Často dochází k rozlepení spoje, které je zaviněno nevhodným či slabým druhem kličového kleje. Domnívám se, že při dodržení správné deponace, času při expozici ve výstavních sálech a transportu by nemělo docházet k nežádoucím změnám. Pokud je deska již zborcená, puklá ve svých spojích, je dolepena silnějším disperzním roztokem nebo silným kličovým klejem ve svém seschlém a původním radiu. Tyto vnější faktory neustále sledujeme.

Lakové a pokostové vrstvy, kterými je opatřena malba bývají zakalené a znečištěné. Úroveň a kvalita laků se velmi různí a pro deponaci není tak důležitým faktorem optický charakter laků. Setkal jsem se jak z klasickými přirozenými pryskyřičnými laky typu damara, roztoky kalafuny, tak z šelakovými, lihovými či jen voskovými filmy, v neposlední řadě i nevhodnými druhotnými syntetickými a celulosními filmy, které jsou z pohledu restaurátora velmi problematické. Zvláštní pozorností je často používán šelak, spíše tmavohnědý, žlutohnědý, ne vždy ve zcela čisté formě ze zbytky dřeva, organických a anorganických nečistot. Šelakové laky jsou velmi odolné, prakticky se nekalí a jsou dostupné, odtud jejich pravděpodobná obliba v používání. V evropské malbě se s šelakovými laky oproti zmíněné četnosti tak často nesetkávám. Některé laky se jeví jako křehké, zarudlé jako pryskyřičné a to sandrakové, mastixové, kopálové a bývají spíše v horších stavech než

drobnosti

šelakový a damarový lak. Pokud jsou lakové filmy dostatečně pružné a stále jsou jen lehce přečištěny terpentýnem, detergentem rozpouštědla a konzervovány slabou vrstvou závěrečného laku voskopryskyřičného složení.

Zadní reverzní plochy desek, pokud jsou značně poškozené a znečištěné, jsou po dohodě očištěny. Často tak odkrýváme staré signace pod vrstvou znečištění, občas identifikační inkoustová razítka, texty – instrukce pro zhotovitele ikony a podobně.

Klimatické prostředí v depozitáři je udržováno a kontrolováno na obecných optimálních hodnotách depozitářů. Materiály dřeva, již zmíněných organických emulzí, textilních složek a v neposlední řadě i kovů jsou dobře zabezpečeny. V řadě použitých kovových obkladů a doplňků je nejčastěji zastoupena slitina mědi a stříbra. Faktické změny a akcelerace vzniku oxidačního plaku je monitorována při pravidelné údržbě. Ikony jsou uloženy v na míru zhotovených kartonových obalech, které se při standartní deponaci osvědčily jako velice vhodné, uvnitř kartonu jsou zabaleny ve hedvábném papíře. Tento hedvábný papírový přebal chrání ikonu především od prachu.

Z dlouhodobého pohledu se zdá jako nejvhodnější pro tyto muzejní sbírkové předměty určit nový depozitář, patrně tak k tomu dojde po rekonstrukci depozitářů Historického ústavu VMO (dále HÚ), kde půjde snadněji zajistit hydrotermickou stabilitu, zvětšení prostoru a zajištění nového mobiliáře, například ve formě lépe přístupných polic. V tomto případě bych navrhoval eloxovaný hliník, nebo kovové police. Momentální uložení a řazení ikon ve vertikální poloze stejně jako knihy, je dobré a snižuje možné mechanické poškození, k jakému by docházelo například u skládání na sebe, nebo při užití mechanicky zásuvného systému, kde dochází při skladování k otřesům. Při rekonstrukci depozitáře na HÚ je třeba kvalifikovaně zajistit zadání úložného prostoru před vlastními stavebními úpravami budovy pro prostory sbírky ikon.

Resümee

Zur Pflege der Ikonen aus den Beständen des Heimatkundemuseums in Olmütz

Otakar Ruček, *Das Heimatkundemuseum in Olmütz*

Eine der umfangreichsten Sammlungen der neuzeitlichen rechtgläubigen Ikonen in der Tschechischen Republik entsteht im Heimatkundemuseum in Olmütz seit dem Jahr 1997.

Die meist auf Holz gemalten Kultusbilder der Ostkirche, die in unsere Musealsammlungen übergeben werden, werden oft ohne passende Verpackung transportiert. Eine schonende Betreuung eines so empfindlichen Gegenstands ist leider manchmal keine Selbstverständlichkeit. Falls die Ikonen einer extrem hohen Feuchtigkeit ausgestellt sind, so werden sie zu uns mit gekrümmten Holztafeln, stark oxidiert und mit Schimmelbefall gebracht. Es kommt nachfolgend zu sichtbarer Degradation des Materials. Man muss auch die Tatsache in Erwägung ziehen, dass die Tafelmalerei der Ostkirche immer mit irgendwelchen organischen Komponenten ausgeführt wurde, die in Klebemitteln, Emulsionsmedien, Grundierungsschichten oder Malfarben zu finden sind. Jede Ikone ist ohne Ausnahme sehr empfindlich, instabil und empfänglich für Schäden bei zu starkem Klimawechsel. Eine große Anzahl der Ikonen ist durch mechanische Quetschungen, Verbrennungen von Kirchenkerzen, hohe Feuchtigkeit der ungelüfteten Sakralbauten oder durch unfachgerechte und provisorische Pflegemaßnahmen beschädigt.

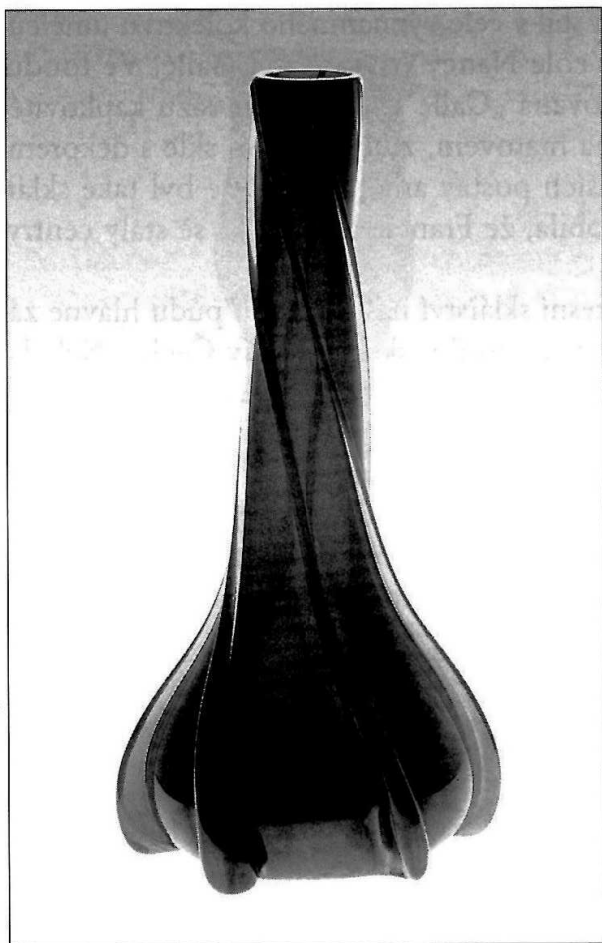
drobnosti

Bei der Arbeit in der Konservierungswerkstatt wird mit den Ikonen nur minimal manipuliert. An den Ikonen werden nur konservierende Maßnahmen durchgeführt, wie z. B. Reinigung und Festigung von Malschichten. Ergänzungen nicht mehr vorhandener Teile an dem Gemälde werden nur ausnahmsweise durchgeführt. Retuschen werden grundsätzlich nicht vorgenommen. Nur die Kittmasse wird ästhetisch vereinigt und mit beinhaltenem Pigment nachkoloriert. Zur Kittung greifen wir zwecks Normalisierung oder Ausbesserung der Stabilität an Ort der Applikation der Pflegemaßnahme. Demgegenüber an Stellen vorangegangener Eingriffe, wenn diese nicht substanzgefährdend sind, ist der vorhandene Bestand belassen und konserviert.

Weitere eng damit zusammenhängende Problematik stellt sehr häufiges Fehlen von Verbindungsleisten oder von verfestigenden Rostbalken an den zu krümmenden Holztafeln dar. Ich persönlich bin der Meinung, dass jedwede Reparatur die Holztafel mehr beschädigen kann, auch wenn die alte Holztafel ohne Verbindungsleisten ist. Beim Einhalten der richtigen Aufbewahrungsprinzipien und der Zeit während der Exposition in den Ausstellungsräumen sowie beim Transport sollte nicht zu unerwünschten Änderungen kommen. Falls eine Holztafel schon gekrümmt und rissig ist, so wird sie mittels Dispersionslösung oder starken Leimkleber an ihrem eingetrockneten und ursprünglichen Radius verklebt. Lack- und Leinölfirnissschichten, mit denen das Gemälde überzogen wurde, sind meistens getrübt und verunreinigt. Niveau sowie Qualität der Lackarten ist sehr unterschiedlich und für Einlagerung stellt das optische Gepräge der Lacke einen nicht so maßgebenden Faktor dar. Ich stieß sowohl auf klassische natürliche Harzlacke des Typs Damara und Kolofoniumlösungen als auch auf Schellack-, Spiritus- oder nur Wachsfilm, nicht zuletzt auch auf ungeeignete sekundäre synthetische Filme oder Zellulosefilme, die aus dem Gesichtspunkt des Restaurators sehr problematisch sind. Wenn die Lackfilme genug elastisch und beständig sind, dann werden sie mit Terpentin und Löserdetergenzien gereinigt und mit einer dünnen Schicht von Abschlusslack aus Wachsharzmischung überzogen und konserviert.

Die Klimaverhältnisse im Depositar werden ständig kontrolliert und in allgemeinem optimalem Zustand erhalten. Auf solche Weise sind Objekte, deren Material aus Holz, aus organischen Emulsionen, aus Textilkomponenten und nicht zuletzt aus Holz besteht, fachgerecht eingelagert. Bei einer großen Anzahl der Metallbeschläge und Ergänzungen ist am häufigsten Kupfersilberlegierung vertreten. Faktische Veränderungen und Akzeleration des Entstehens von Oxidationskruste sind bei regelmäßiger Pflege kontinuierlich beobachtet. Die in Seidenpapier eingepackten Ikonen sind in Kartonhüllen nach Maß eingelagert, die sich bei der Standartaufbewahrung als sehr geeignet erwiesen haben. Die heutige Einlagerung und das Ordnen in vertikaler Lage ähnlich wie bei Büchern sind gut und vermindern eine mögliche mechanische Beschädigung, zu welcher z. B. bei Aufeinanderlegen kommen würde oder bei Benutzung eines Schiebeseystems, bei welchem zu Erschütterungen kommt.

Übersetzt von Miroslav Papoušek

Váza cibulového tvaru s nálepy, zelenomodrý iris, bez značky, Harrachovská sklárna Nový Svět, v. 29,9 cm. Foto Pavel Rozsival.

formě spiritualismu, položilo základ k vytvoření nového výtvarného pohledu, který se vyznačoval užíváním rostlinných tvarů, zvlněných linií, asymetričností a lineárností, převzatou z japonského umění, a ornamentem tvořeným svazky květín a listů, mořských vln a motýlů. Charakterická byla i propracovaná barevnost, u které byl vztah barev určován harmonií a kontrastem.

Jako mezinárodní sloh pronikl nejen do výtvarného umění, kde jeho nejkvalitnější projevy se objevovaly hlavně v uměleckém řemesle, ale také do literatury, hudby, tance... a vytvořil módu a životní styl.

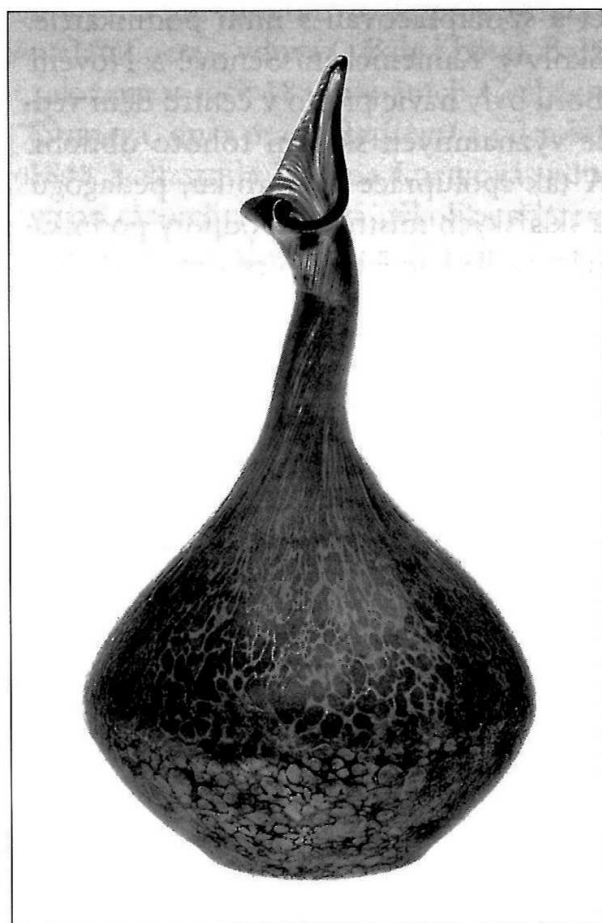
Sklovina jako výchozí materiál byla pro secesní tvarosloví mimořádně vhodná a splňovala i potřebu oné mystičnosti sece-

Secesní sklo

Xenie Sofková, Vlastivědné muzeum v Olomouci

Ve sbírkách uměleckého průmyslu Vlastivědného muzea v Olomouci jsou bohatě zastoupeny i sklářské výrobky. Nejvíce předmětů pochází z výrobní produkce 2. poloviny 19. století a ze století 20.

K nejzajímavějšímu období českého sklářství patří přelom 19. a 20. století, kdy české firmy živě reagovaly na nový výtvarný styl – secesi. Neustálé opakování a rozměňování již užitého ve druhé polovině 19. století dostalo sklářské výtvarníky do slepé uličky. Anglické hnutí Arts and Crafts, hlásající návrat k přírodě a jisté

Váza nálevkovitého tvaru s jazýčkově vybíhajícím hrdlem, zelené mramor. sklo s irisem, bez značky, Loetz, Klášterský Mlýn, v. 23,7 cm.

Foto Pavel Rozsival.

drobnosti

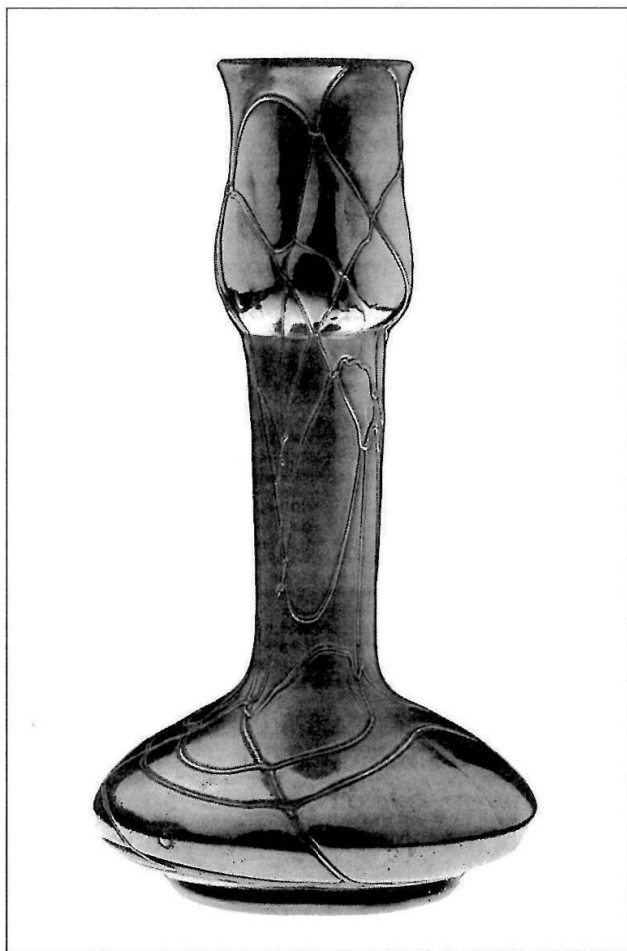
si vlastní. Nebylo náhodou, že např. ve Francii stál v čele významného kolektivu umělců, hlásících se k novému stylu a nazývaných „E'cole Nancy“, sklář Emil Gallé. Ve fondu Vlastivědného muzea je uložena vázička signovaná „Gallé“. Jedná se o vázu kapkovitého tvaru fialově vrstvenou a probrušovanou na matovém, žlutozeleném skle s dekorem orchidejí.¹ Podobně i jednou z nejvýznamnějších postav americké secese byl také sklář Louis Comfort Tiffany. Tato skutečnost způsobila, že Francie a Amerika se staly centry secesního sklářství.

Vedle těchto významných středisek, kde secesní sklářství našlo živnou půdu hlavně zásluhou vynikajících osobností, se třetím centrem secesního sklářství staly Čechy. Nebyla zde významná tvůrčí osobnost, která by se mohla vyrovnat zmíněným. Ale tradice výroby, zručnost a zaužívané výrobní postupy a hlavně snaha českých sklářů prosadit se a jejich přístupnost novému, vedly k tomu, že sláva českého skla se opět rozšířila.

Možná, že oním impulsem, který vyprovokoval české skláře, byla výstava Tiffanyho skla, kterou uspořádalo v roce 1897 liberecké muzeum v čele s ředitelem Gustavem Pazaurkem.² Podstatné bylo i zázemí vyspělého sklářského školství. Ve sklářských školách v Kamenickém Šenově a Novém Boru a v uměleckoprůmyslové škole v Jablonci a Praze se soustřeďovali odborníci a spolupracovali s nimi podnikatelé. Školy v Kamenickém Šenově a Novém Boru byly navíc přímo v centru dění vedle významných skláren tohoto období. A tak spolupráce výtvarníků, pedagogů a sklářských mistrů, za podpory podnikatelů, vedla k uplatnění českého secesního skla na evropských a světových trzích. Zajímavostí bylo, že větší ohlas mělo české secesní sklo v zahraničí. Do jisté míry to bylo pochopitelné. Pro české sklo byla typická čirá sklovina. Secese měla naopak zálibu v barvě, i když tlumené. Pro toto sklo byla charakteristická buď neprůhlednost nebo průhlednost zakrývaná listy a irisem, mramorování, uplatňovala se technika broků a nitkování. Secesní sklo používalo i polozapomenutou techniku ledování a krakelování, kterou užívala významná česká sklářská návrhářka Marie Kirschnerová. Ta patřila k nejvýraznějším osobnostem našeho sklářství kolem roku 1900. Její výrobky byly užité nádoby jednoduchých tvarů, které vynikly až při doplnění květinami v interiéru a pracovala většinou s čirou sklovinou.

Váza – nepravidelná kupa s dolů ohnutým okrajem, čtyři hutně tvarovaná ucha, mramor. sklo s broky a irisem, obdoba vzoru Cytisus, bez značky, Loetz, Klášterský Mlýn, v. 27 cm. Foto Pavel Rozsival.

Váza s širokou základnou a úzkým hrdlem tulipánovitého tvaru, zelenofialové sklo s irisem a natavenou skleněnou nití, bez značky, Pallme -König a Habel, Kamenický Šenov a Košťany, v. 28 cm.
Foto Pavel Rozsival.

Právě použití této skloviny v secesním skle je jedním z přínosů českého sklářství. Harrachovská sklárna produkovala v tomto období křišťálové sklo, zdobené jemnými mělkými rytinami, vycházejícími ze secesního dekoru. Křišťálové sklo se vyrábělo i v Adolfově huti.³

Jak již bylo zmíněno, pro secesní sklo byla charakteristická výzdoba listry a irisem. V obou případech šlo o velmi tenké povlaky kovů na skle, které vytvářely perleťový duhovaný efekt. Iris se prováděl přímo v hutích na žhavém skle, listr na skle chladném.⁴ Tyto techniky nebyly v Čechách novinkou, užívaly se v druhé polovině 19. století téměř ve všech větších sklárnách.

Nejvýznamnější česká sklárna přelomu 19. a 20. století byla bezesporu sklárna Jan Loetz – vdova (někdy i Lötze). Byla založena v roce 1836 v jižních Čechách (Šumava, dnes osada Rejštejn) a od roku 1848 ji vlastnila Zuzana Loetzová, vdova po majiteli a nájemci několika skláren v okolí Kašperských Hor. Sklárna, která proslavila jméno Loetz, nikdy nebyla vlastnictvím tohoto skláře. Od roku 1879 (až do roku 1908) byl majitelem sklárny vnuk Zuzany Loetzové Max rytíř Spaun,

který sklárně ponechal její původní název. Právě za jeho působení, s pomocí Eduarda Procházky, ředitele sklárny v letech 1885 až 1914, se stala evropsky významným centrem secesní sklářské výroby. Již od 80. let se sklárna zaměřovala na barevnou sklovinu, hutnický dekor a iris. Výstava Tiffanyho skla v roce 1897 ji zastihla po technické stránce zcela připravenou. Zpočátku čerpala z Tiffanyho produkce, ale již brzy si našla vlastní charakter. Dokonce je doložitelné, že v některých technologických postupech je časová priorita na straně českých skláren.⁵ Mimo dekorativní a nápojové sklo vyráběla sklárna i svítidla, obklady a vitráže. Její úspěchy k ní obrátily pozornost výtvarníků. Své návrhy zde realizovala firma Lobmeyr, Maria Kirschnerová, Kolo Moser, Leopold Bauer, Josef Hoffmann či vídeňská firma Bakalowitz. V roce 1908 se majitelem sklárny stal Spaunův syn, ale po roce 1910 věhlas firmy, s ústupem zájmu o secesní sklo, upadal. Produkci sklárny po roce 1910 ovlivnil Adolf Beckert (návrhář firmy v letech 1909 – 1911), J. Hoffman a M. Powolný, ale jejich práce již uzavíraly secesní období sklárny a předznamenávaly přechod do další stylové fáze – art deco. Firma získala velkou cenu na světové výstavě v Paříži v roce 1889, Chicagu v roce 1893, Paříži v roce 1900 a St. Louis v roce 1904.

drobnosti

Pokud firma předměty značila, používala značku Loetz malovanou na plášti nebo Loetz Austria rytou ve dvouřádku či zkřížené šipky. Žádný z předmětů z fondu VMO, připisovaný firmě Loetz, není bohužel značen, připsání určuje technologická a tvarová příbuznost s produkcí firmy. Jedná se o čtyři vázy, z nichž dvě pocházejí ze starých sběrů, tj. z Kaiser Franz Josef Histor. Museum a Gewerbe Museum a dvě byly zakoupeny ve Starožitnostech v letech 1966 a 1968 za dnes neuvěřitelných 25,- a 165,- korun.⁶

Také další dvě vázy ze tří z fondu VMO, které jsou připisovány další významné sklárně – Harrachovské v Novém Světě, byly na začátku 70. let zakoupeny ve Starožitnostech za 80,- a 60,- korun.⁷ Třetí pochází z již zmiňovaných starých sběrů.⁸ Rovněž nejsou označeny, tak jako velká většina sklářských výrobků. Pokud sklárna výrobky značila, bylo to papírovou etiketou se zlatým tiskem Harrach Neuwelt Bohemia a harrachovských erbem nebo emailem psanou značkou Harrach a výrobním číslem, leptanou signaturou Harrach či etiketou se zlatým tiskem Comte Harrach Neuwelt Austria.

Harrachovská sklárna byla založena již v roce 1630 a vždy patřila k předním v Čechách. Byla jednou z prvních, která po polovině 19. století obnovila ve své výrobě benátské hutnické postupy, hlavně nitkování, jež se později v secesním sklářství často užívalo. Pod vedením ředitele Bohdana Kadlece a po roce 1901 Jana Mallina se zaměřovala na kombinace hutnických a rafinačních technik všeho druhu, brus, ale i irisy, redukční lazury, galvanoplastické nánosy, leptání, hutnické nálepy a mnohé další. Typické pro ni bylo aventurinové sklo vyznačující se zvláštní třpytivostí. Své návrhy ve sklárně realizoval Carl Lederle nebo žáci Kotěrova ateliéru a tito zpětně ovlivňovali sériovou produkci sklárny.

Další sklárnou, která navazovala na novátorské postupy sklárny v Kláštereckém Mlýně na přelomu 19. a 20. století, byla sklárna Josef Pallme-König a Habel v Kamenickém Šenově a Košťanech založená již koncem 18. století. Charakteristické pro produkci firmy bylo používání barevného irizovaného skla zdobeného skleněnou šňurovou nití.⁹ Tohoto dekoru je ve sbírce skla Vlastivědného muzea v Olomouci použito na dvou předmětech – kalamáři a váze¹⁰ a podobného tzv. „krokodýlí kůže“ na dalších dvou – dóze a váze.¹¹

Své místo na poli českého secesního sklářství měla i Kralikova sklárna v Lenoře, která vyráběla irizované sklo s česanými nitkovými dekory, hutními nálepy, leptané sklo inspirované Gallém i sklo vrstvené,¹² nebo sklárna Ludvík Moser a synové z Dvorů u Karlových Var, pro kterou bylo charakteristické dekorativní sklo s rytou nebo malovanou květinovou výzdobou. K zajímavým experimentům v české sklářské produkci patří tzv. diluviální neprůhledné sklo připomínající dřívější lithyalin vyráběné ve sklárně Josefa Rindskopfa a synové v Košťanech na Teplicku, jehož ukázka ale ve fondu chybí.

Jako zajímavost můžeme zmínit Galvanoplastický závod Adolfa Zasche z Jablonce nad Nisou vyrábějícího dekory na skle, porcelánu a keramice galvanickou cestou a ve sbírce skla VMO je zastoupen soupravou džbánu a sklenic na pivo.¹³

Jak je patrné, Čechy nový výtvarný styl přijaly a dále rozvíjely. Navazovaly přitom na tradiční postupy, tradiční technologii, oživovaly i postupy dávno nepoužívané a vytvářely novým pohledem na tradici také nové výrobky, odpovídající požadavkům doby.

drobnosti

Poznámky:

- ¹ UP4771.
- ² A d l e r o v á, A.: Secesní sklo z Kláštereckého Mlýna. In: *Ars vitraria* 2, Jablonec nad Nisou, 1968, s. 94 – Čechy byly po Francii první evropskou zemí, ve které byla tato výstava uspořádána.
- ³ A d l e r o v á, A.: Česká secese – užití umění. Katalog výstavy, Uměleckoprůmyslové muzeum, Praha 1981, s. 45.
- ⁴ P e š a t o v á, Z.: České sklo kolem 1900. In: *Umění a řemesla* 1964/4, s. XLVI.
- ⁵ A d l e r o v á, A.: Secesní intermezzo. In: *Umění a řemesla* 4/1980, s. 17.
- ⁶ UP 4104, UP 4123, UP 4929, UP 5012 – všechno vázy.
- ⁷ UP 4345 a UP 5160 – vázy.
- ⁸ UP 4135 – váza.
- ⁹ Podobné sklo se vyrábělo i ve sklárně v Kláštereckém Mlýně a jiných. Novinky byly vždy napodobovány ve všech větších firmách.
- ¹⁰ UP 4823 – kalamář. UP 5075 – váza.
- ¹¹ UP 4840 – dóza. UP 4955 – váza.
- ¹² UP 4942 – váza.
- ¹³ UP 5008 – UP 5011.

Resümee

Jugendstilglas

Xenie Sofková, *Das Heimatkundemuseum in Olmütz*

In der kunstgewerblichen Sammlung des Heimatkundemuseums in Olmütz sind auch Glaserzeugnisse reichlich vertreten. Die Mehrheit dieser Sammelgegenstände stammt aus der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts und aus dem 20. Jahrhundert.

Zu den interessantesten Epochen der böhmischen Glasfabrikation gehört die Jahrhundertwende vom 19. zum 20. Jahrhundert, als die böhmischen Glasfirmen lebhaft auf die sich neu entwickelte Kunstrichtung den Jugendstil reagierten. Die Glasmasse als Ausgangsmaterial war für die Formenlehre des Jugendstils außerordentlich passend und erfüllte auch das Bedürfnis jener Mystik, die dem Jugendstil eigen war. Es war kein Zufall, dass z. B. in Frankreich der Glaskünstler namens Émil Gallé an der Spitze einer bedeutenden Gruppe der Künstler stand, die sich zum neuen Kunststil bekannten und die sich als „École Nancy“ bezeichneten. Im Bestand des Olmützer Heimatkundemuseums ist eine kleine Glasvase aufbewahrt, die mit dem Zeichen „Gallé“ signiert ist. Sie hat die Form eines Tropfens, welches violettfarbig geschichtet und geschliffen ist und auf gelbgrün eingefärbtem Mattglas mit Orchideenmuster auf der Oberfläche modelliert ist. Eine der bedeutendsten Gestalten des amerikanischen Jugendstils war auch der Glaskünstler namens Louis Comfort Tiffany. Deshalb sind damals nicht nur Frankreich sondern auch die Vereinigten Staaten von Amerika zu den Glaskunstzentren des Jugendstils geworden.

Außer diesen bedeutenden Zentren, in denen die Glaskunst des Jugendstils guten Nährboden hauptsächlich dank dem Verdienst der ausgezeichneten Persönlichkeiten gefunden hat, ist Böhmen zum dritten Zentrum der neuen Glaskunst geworden. Es fehlte hier aber eine schöpferische Gestalt, die den oben genannten Kunsthandwerkern an Schöpfergeist gleichkommen könnte. Aber die Tradition der Glasfertigung, die Gewandtheit der Glasmacher und die gut gemeisterten Herstellungsverfahren führten dazu, dass sich der Ruhm des böhmischen Glases in die ganze Welt wieder verbreitete.

Für das böhmische Glas war die Hellglasmasse typisch. Der Jugendstil hatte Vorliebe für Farbe, wenn auch für gedämpfte. Für dieses Glas war charakteristisch entweder Undurchsichtigkeit oder Durchsichtigkeit, die mit Lüster, Iris und Marmorierung verhüllt wurde. Es setzten sich Techniken des Sandstrahlens und des Fadens durch. Der

drobnosti

Jugendstil belebte auch die alten handwerklichen Techniken, das Eis- und Krakeleeverfahren, welche auch die bedeutende böhmische Glaskünstlerin Maria Kirschner verwendete. Sie gehörte zu den bedeutendsten Schöpfergestalten unserer Glaskunst um das Jahr 1900 und arbeitete meistens mit Hellglasmasse. Zu ihren Erzeugnissen zählen Gebrauchsgefäße, die erst nach Ergänzung mit Blumen im Interieur deutlich hervortreten. Die Verwendung dieser Glasmasse bei der Herstellung des Jugendstilglases ist ein der Beiträge der böhmischen Glaskunst. Die Glashütte in Harrachsdorf produzierte in dieser Zeit Kristallglas, das mit feinen seichten Gravierungen verziert war, die ihre Vorbilder in Mustern des Jugendstils fanden. Das Kristallglas wurde auch in der Adolfschütte hergestellt.

Die bedeutendste Glashütte Böhmens an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert war unzweifelhaft die Glasmanufaktur Johann Loetz und Witwe (manchmal auch Lötzt). Sie wurde in Unterreichenstein in Südböhmen (Böhmerwald) im Jahr 1836 gegründet. Seit der 80er Jahren war diese Glasmanufaktur auf eingefärbte Glasmasse, Hüttenglasmuster und Iris orientiert. Anfangs schöpfte sie aus der Produktion Tiffanys, aber schon bald fand sie ihr eigener Charakter. Es ist sogar belegbar, dass die zeitliche Priorität in einigen Herstellungsverfahren auf der Seite der böhmischen Glasmanufakturen ist. Außer Dekorativ- und Trinkglas stellte die Glasmanufaktur auch Leuchten, Bekleidungen und Glasfenster her. Ihr Erfolg lockte auch viele bildende Künstler herbei. Es wurden hier Entwürfe mancher Firmen und Künstler realisiert, zu denen gehörten die Firma Lobmayer, Maria Kirschner, Kolo Moser, Leopold Bauer, Josef Hoffmann oder die Firma Bakalowitz aus Wien. Kein der Sammelgegenstände aus dem Bestand des Heimatkundemuseums in Olmütz, der der Firma Loetz zugeschrieben wird, ist leider signiert. Die Zuschreibung stützt auf die Verfahren – und Formähnlichkeit mit den Glaserzeugnissen der genannten Firma. Es handelt sich um vier Vasen, von denen zwei aus den alten Beständen des Kaiser Franz Josef Gewerbe-Museums und des Historischen Museums in Olmütz stammen und zwei durch Kauf im Olmützer Antikgeschäft in den Jahren 1966 und 1968 erworben wurden.

Auch weitere zwei der drei Vasen aus dem Bestand des Heimatkundemuseums in Olmütz, die einer anderen bedeutenden Glasmanufaktur, der Harrachsdorfer in Neustift zugeschrieben werden, wurden durch Kauf im Olmützer Antikgeschäft anfangs 70er Jahren erworben. Die dritte stammt aus den schon erwähnten alten Beständen. Die Glashütte in Harrachsdorf wurde bereits im Jahr 1630 gegründet und gehörte in Böhmen immer zu den erstklassigen. Sie war eine der ersten, die nach der Hälfte des 19. Jahrhunderts venezianische Herstellungsverfahren belebte, hauptsächlich die Fadentechnik, die die Glaskunst des Jugendstils oft verwendete. Ihre Entwürfe realisierten hier Carl Lederer oder die Schüler des Kotěra-Ateliers, wobei sie auch die Serienproduktion der Glashütte beeinflussten.

Weitere Glasmanufaktur, die an die neuen Herstellungsverfahren der Glashütte in Klostermühle an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert anknüpfte, war die Glasmanufaktur Josef Pallme-König und Habel in Stein-Schönau und in Kosten, die bereits am Ende des 18. Jahrhundert gegründet wurde. Charakteristisch für die Produktion dieser Firma war Verwendung von eingefärbtem Irisglas, das mit Glasschnurfaden verziert war. Dieses Muster befindet sich auf einigen Gegenständen aus dem Bestand des Heimatkundemuseums in Olmütz, und zwar auf einem Tintenfass und auf einer Vase. Ein ähnliches Muster in Form der Krokodilleder befindet sich auf zwei weiteren Gegenständen, auf einer Dose und einer Vase.

Eine wichtige Stelle auf dem Gebiet der böhmischen Glaskunst des Jugendstils nahm auch Kraliks Glashütte in Eleonorenhain, die das Irisglas mit gekämmten Fadenmustern, die plastischen Hüttenzugaben, das geätzte von Gallé inspirierte Glas und auch das Mehrschichtenglas herstellte. Oder die Glasfabrik Ludwig Moser und Söhne im Karlsbader Vorort Meierhöfen, für welche das Dekorativglas mit geritzter oder bemalter Blumenverzierung charakteristisch war. Des Interesses halber erinnere ich an die Galvanoplastikfabrik von Adolf Zesch in Gablonz an der Neisse, die mittels Galvanoplastikverfahren Muster auf Glas, Porzellan und Keramik herstellte und die in der Glassammlung des Heimatkundemuseums durch eine Garnitur bestehend aus einem Krug und Biergläser vertreten ist.

Übersetzt von Miroslav Papoušek

Japonský meč II. Tsuka

Milan Stecker, Vlastivědné muzeum v Olomouci

Tsuka je název pro rukojeť japonského meče. Rukojeť je druhá nejdůležitější část meče. Umožňuje čepel použít a dodává japonskému meči jeho charakteristický tvar. Dlouhý meč má rukojeť k dvouručnímu použití. Její délka se pohybuje průměrně od 25 do 30 cm. Dřevěné jádro je potaženo obyčejně rejnočí kůží a doplněno kováním na čele a konci rukojeti. Vše je na závěr opleteno hedvábnou nebo koženou stuhou. Celá rukojeť je upevněna k čepeli jedním nebo dvěma bambusovými kolíčky. Toto uchycení umožňuje rukojeť kdykoliv z čepel demontovat pro potřeby broušení meče nebo její výměny. Barva opletu také signalizuje postavení majitele meče ve společnosti.

Japonské meče, které se nacházejí v muzeích nebo v soukromém vlastnictví, mají rukojeti dochované v různém stavu. Samozřejmě ideální je mít tuto součást kompletní se všemi díly. Obyčejně však bývá různým způsobem poškozena. Například stářím bývá rozeschlé a popraskané dřevěné jádro, chybí nějaká součástka nebo je poškozen oplet.

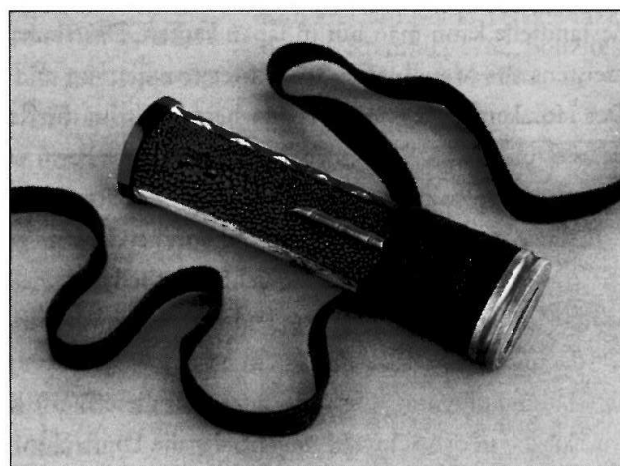
Pokud nemá majitel žádné zkušenosti s výrobou nebo opravou rukojeti, nedoporučuji provádět jakékoliv zásahy. Vše, co se týká tsuky a celého meče, má přísné zákonitosti a nelze je nijak obejít. Je třeba jen zafixovat a uschovat případné odpadlé součástky a vyhledat pomoc odborníka. V našich podmínkách je možno slepit dřevěné jádro, upevnit utržený nebo povolený oplet, ale chybějící díly je možno koupit jen v Japonsku. Všechny vyrobené kusy jen hyzdí a kazí styl soupravy. Proto je nejlepší uchovávat vše tak, jak se dochovalo.

Tsuka připravená k oplétání hedvábnou stuhou. Foto autor.

Tsuka v průběhu oplétání. Foto autor.

Hotová tsuka, připravená k nasazení na čepel. Foto autor.

drobnosti

Ještě krátká zmínka o výrobě rukojeti. Jak již bylo řečeno tsuka se skládá z dřevěného jádra, rejnočí kůže, dvou kusů nejčastěji kovových objímek, 2 ks kovových ozdob a koženého nebo hedvábného opletu.

Dřevěné jádro je vyrobeno ze dvou půlek, do kterých je zadlabán trn čepele. Po slepení a opracování rukojeti do požadovaného tvaru se jádro osadí u ústí a na konci kovovými objímkami. Rejnočí kůži se potáhne celý zbytek jádra. Všechny tyto úkony mají za úkol rukojeť zpevnit a esteticky vyladit. Poté se rukojeť sesadí s čepelí a vyvrtá se na správném místě otvor pro bambusový čep. K další práci je třeba rukojeť opět sundat. Připraví se oplet, párové ozdoby a papírové trojúhelníčky. Opletová šňůra se začíná oplétat z čelní strany. Často se používá při pletení šňůry otáčení jejich konců o 360 stupňů. Tím se vždy dostaneme o řadu výš. Na konci se šňůra utahuje do uzlu, který oplet zpevní a esteticky doplní. Párové ozdoby se umísťují asymetricky pod šňůru. Některé rukojeti se na závět ještě lakovaly, aby se docílilo ještě větší pevnosti.

Nyní je rukojeť hotová a může se nasadit na meč. Pokud je vyrobena citlivě, tak doplní tvar čepele a meč dostane svůj charakteristický tvar.

Resümee

Japanisches Schwert II. Tsuka

Milan Stecker, *Das Heimatkundemuseum in Olmütz*

Das Tsuka ist die Bezeichnung für den japanischen Schwertgriff. Der Schwertgriff ist der zweite bedeutendste Teil des Schwerts. Er macht die Benutzung der Schwertklinge möglich und gibt dem japanischen Schwert seine charakteristische Form. Das lange Schwert besitzt einen Griff zur Verwendung mit zwei Händen. Der Schwertgriff besitzt durchschnittlich eine Länge von 25 bis 30 cm. Die Schwertgriffe der japanischen Schwerter, die sich in den Museal- oder Privatsammlungen befinden, zeichnen sich durch einen unterschiedlichen Erhaltungszustand durch. Gewöhnlich weist der Schwertgriff unterschiedliche Schäden auf. Wenn sein Besitzer keine Erfahrungen mit der Herstellung oder Reparatur des Schwertgriffs hat, so empfehle ich ihm auch, keine Eingriffe daran durchzuführen. Alles was das Tsuka oder das ganze Schwert betrifft, hat seine Gesetzmäßigkeiten, die man auf keine Art und Weise umgehen kann. Es ist nur notwendig, eine Fixierung durchzuführen oder abgefallene Bestandteile zu hinterlegen, und einen Fachmann um Hilfe zu bitten. Es ist unter unseren Umständen möglich, einen Holzkern zu verkleben, eine abgerissene oder gelockerte Umflechtung zu befestigen, aber fehlende Bestandteile kann man nur in Japan kaufen. Das Tsuka ist aus einem Holzkern, Rochenhaut, zwei Stück Ringe meistens aus Metall, zwei Stück Metallverzierung und aus Leder- oder Seidenumflechtung zusammengesetzt. Der Holzkern ist aus zwei Teilen hergestellt, in die der Klingendorn eingestemmt ist. Nach Verklebung und Bearbeitung des Schwertgriffs in die geforderte Form wird der Holzkern mit Metallringen versehen. Der ganze Rest des Schwertgriffs wird mit Rochenhaut überzogen. Alle diese Handlungen sollen den Schwertgriff festig machen und ihm das endgültige ästhetische Gepräge geben. Dann wird der Schwertgriff mit der Schwertklinge zusammengesetzt und auf der richtigen Stelle wird ein Loch für die Bambusverzäpfung eingebohrt. Für die weitere Behandlung ist es notwendig, den Schwertgriff wieder abzunehmen. Mit der Umflechtung mittels der Umflechtungsschnur beginnt man an der Frontseite. Häufig wird bei der Umflechtung der Enden der Schnur eine Umdrehung um 360° verwendet. Auf diese Weise kommen wir immer um eine Reihe höher. Am Ende wird ein Knoten in der Schnur gemacht, der die Umflechtung befestigt und ästhetisch ergänzt. Paarige Verzierungen werden asymmetrisch unter die Schnur angebracht. Manche Schwertgriffe waren zum Schluss noch mit Lack versehen, um noch höhere Festigkeit zu erzielen

Übersetzt von Miroslav Papoušek

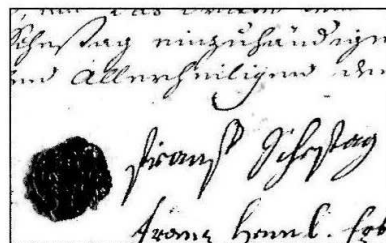
František Šesták z Vyšehorek a krejcar z roku 1762 jako numismatická kuriozita

Jan Štěpán, Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc

V numismatice se často setkáváme s použitím mincí a medailí jako součástí šperků, či užitkových předmětů.¹ Mince tímto způsobem znehodnocené, se potom stávaly součástí nejrůznějších předmětů denní potřeby za účelem jejich zkrášlení či zvýšení hodnoty. Jako příklad uveďme mince a medaile použité jako šperk nejčastěji na řetězech,² originály či odlitky mincí zalité do nádob³ a podobně. Svou roli zde hrála také víra ochranné či uzdravující moci mincí či medailí např. v podobě tzv. Agnus Dei.⁴ Z hlediska numismatiky se však jedná o kuriozity, neboť jakkoliv upravená mince je často pro numismatické bádání znehodnocena, a to někdy i kus jinak velmi vzácný.

Jako kuriozitu ve spektru takového druhého využití mince můžeme uvést používání mince osobou Františka Šestáka z Vyšehorek č. 4. Tento muž v roce 1782 směnil s obcí Vyšehorky na mírovském panství v katastru této obce svůj pozemek za jiný a všechny zúčastněné strany smlouvu zpečetily.⁵ V dané době to sice není nemožné, ale rozhodně není příliš zvykem, aby běžný člověk měl vlastní typář-pečetidlo. V případě Františka Šestáka tomu tak bylo a otisk jeho pečeti je dokladem mince použité jako typáře. Pečeť Františka Šestáka nese negativní otisk krejcaru z roku 1762 raženého císařovnou Marií Terezií v Kremnici.⁶ Zvláštností této ražby je, že nemá charakteristické prohnutí nápisu „Ein Kreuzer“, ale nápis je v rovině. K užití mince tímto způsobem dospěl František Šesták nejspíše na základě svého příjmení. Šesták totiž mimo jiné odpovídá lidovému názvu mincí, které měly hodnotu šestinásobku nějakého nominálu, tedy např. šestifeník či šestikrejcar. Zde se poněkud netradičně použilo krejcaru, který je sice šestihaléř, ale běžně tak označován nebývá. K tomuto výběru jej jistě vedla prakticky nejnižší nominální hodnota ještě vyjadřující jeho příjmení.

František Šesták se narodil 15. července 1743 Jakubu Šestáku (Schestagu) a Anně Langerové v Podolíčku. S manželkou Veronikou Nimmerrichterovou žil ve Vyšehorkách č. 4 na statku tchánů, měl celkem sedm dětí a zemřel

Pečeť a podpis Františka Šestáka v roce 1782. Foto archiv autora.

Detail pečeti Františka Šestáka. Foto archiv autora.

Rub krejcaru Marie Terezie raženého v Kremnici 1762, použitého Šestákem jako pečeti.
Foto archiv autora.

Líc téhož krejcaru. Foto archiv autora.

drobnosti

20. května 1795 na úbytě (tedy nejspíše TBC).⁷ Zřejmě se již nepodaří zjistit, zda to byl František Šesták či jeho otec, kdo si tento typář z mince zhotovil, i když vzhledem k vročení je pravděpodobnější František. Stejně tak zřejmě dopadne úvaha zda se typář v rodině dědil a když, tak po jakou dobu.

Poznámky:

- ¹ N o h e j l o v á – P r á t o v á, E.: Základy Numismatiky, Praha 1975, s. 83; F r a n c o v á, Z.: Aplikácie mincí a medailí na šperkoch a úžitkových predmetoch, In: Pamiatky a múzeá – Numizmatika na Slovensku č. 2/1998.
- ² Okresní Archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouce, M 1 – 1, kn. č. 121 z let 1579 – 1585, fol. 245v, 321v, 323v – 324v, 336r.
- ³ H e j z l a r, H.: Augustin Olomoucký a zlatá miska z Olomouce, In: Zprávy KVMO, č. 200, Olomouc 1979, s. 27 – 28.
- ⁴ N o h e j l o v á – P r á t o v á: c.d., s. 103; Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc (ZAOpO), fond Arcibiskupství Olomouc (AO), oddělení knihy, kopiář 68, 275r, v – panu Horeckému – nemoc manželky jeho, P.S. (škrtnuto) Teď vám Agnus Dei posíláme kteréž tu moc sobě propůjčenou má zavěšené dětem i sic lidem starým upřímně věřícím na hrdle nemoc velikou zahání, protože je také paní Elišce zavěsiti dejte nadějeme se že jí tolikéž platno bude (Kroměříž, 9. listopadu 1571).
- ⁵ ZAOpO, fond AO, oddělení papírové listiny, signatura O IV a 44/1, z 24. června 1782.
- ⁶ N o v o t n ý, V.: Mince Marie Terezie 1740 – 1780, Hodonín 2001, s. 30.
- ⁷ ZAOpO, Sběrka matrik, matriky M 7110, Vyšehorky (Vyšehoří) rodná z let 1710 – 1784, M 7115 oddací z let 1682 – 1783 a M 7119 úmrtní z let 1784 – 1836.

Resümee

Franz Schestag aus dem Dorf Allerheiligen und ein Kreuzer aus dem Jahr 1762 als eine numismatische Kuriosität

Jan Štěpán, *Das Landesarchiv Troppau, Expositur in Olmütz*

Ein Bauer aus dem Dorf Allerheiligen nächst Müglitz namens Franz Schestag tauschte im Jahr 1782 mit der Gemeinde Allerheiligen einige seiner Feldgrundstücke gegen Dorfgrundstücke und legte auf den Tauschkontrakt ein Siegel an. Als Siegelstempel benutzte er eine Münze und zwar einen Kreuzer, der unter der Herrschaft der Kaiserin Maria Theresia in Kremnitz im Jahr 1762 geprägt wurde. Er siegelte mit der Münze, weil er Schestag also ähnlich wie eine der damaligen Münzen hieß. Die richtige deutsche Benennung der erwähnten Münze, die sechs Kreuzer galt, war Sechskreuzerstück.

Rub krejcaru Marie Terezie raženého v Kremnici s prohnutým nápisem. Foto archiv autora.

Líc téhož krejcaru. Foto archiv autora.

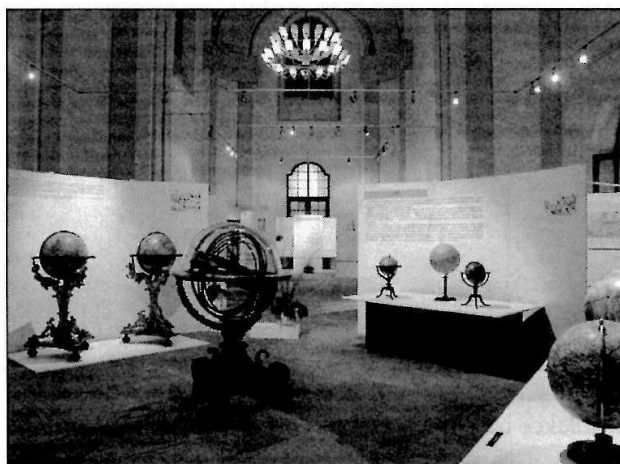
Rub krejcaru Marie Terezie z roku 1762 raženého ve Vídni. Foto archiv autora.

Übersetzt von Miroslav Papoušek

Výstava map a glóbů z kartografické sbírky olomouckého muzea

Ludmila Drtílková, Vlastivědné muzeum v Olomouci

Krásu starých i novodobých map a glóbů mohli obdivovat návštěvníci, kteří zavítali do Velkého sálu Vlastivědného muzea v Olomouci. Od května do počátku října 2004 zde byla instalována rozsáhlá výstava nazvaná *Mapy, atlasy a glóby v zrcadle staletí – od umění k technice*. Její realizace se uskutečnila v souvislosti se záměrem muzea zpřístupňovat sbírkové fondy široké veřejnosti formou výstavních prezentací. Uvedená výstava představila nejzajímavější předměty z kartografické sbírky a umožnila tak nahlédnout do pokladů muzejního depozitáře.

Z muzejní sbírky glóbů. Foto Pavel Rozsival.

Kartografický fond, jehož počátky vzniku sahají již do 80. let 19. století, byl podstatně rozšiřován od 70. let minulého století. V současné době je rozdělen do několika oddílů (mapy, plány, atlasy, glóby, geografické přístroje), z nichž nejpočetnější je mapový soubor. Geografický záběr je rozsáhlý (mapy světa, kontinentů, jednotlivých zemí naší i zahraniční provenience). Samostatný oddíl tvoří mapy Čech, Moravy a Slezska včetně regionů. Současný sbírkotvorný program je zaměřený na systematické rozšiřování zejména sbírky starých map a atlasů. Vzhledem k zachování kontinuity ve fondu nespádají do sběrného okruhu jen staré reálie, ale také výsledky moderní produkce kartografických nakladatelství s důrazem na mapy českých zemí. Kartografická sbírka je pokládána za fond značné historické a dokumentační hodnoty. Lze ji využívat pro expoziční i výstavní účely a také pro studium dějin kartografie. Na výstavě bylo z muzejní sbírky prezentováno více než 350 exponátů (195 map, 15 plánů, 87 atlasů, 19 glóbů, 22 měřických přístrojů a další předměty), které dokumentovaly v historickém kontextu od 16. století do současnosti vývoj kartografie od map světa k mapám regionálního charakteru.

Výstava, instalovaná na ploše 520 m², byla členěna do několika oddílů. Úvodní část představila evropskou mapovou tvorbu zejména francouzských, německých a rakouských kartografických nakladatelství od 17. do 19. století. Na výstavě byly z muzejní sbírky instalovány mapy světa, kontinentů i jednotlivých států především J. B. Homanna, T. C. Lottera, T. Molla a C. F. Weilanda. Zajímavou součástí se stal také soubor deseti map z roku 1795 vídeňského nakladatele F. J. von Reillyho.

Na úvodní část výstavy navazoval oddíl zaměřený na mapovou tvorbu od počátku 20. století do současnosti. Vedle ukázek obecně zeměpisných a politických map naší i zahraniční provenience byly prezentovány rovněž satelitní mapy, které nabízí nejnovější pohled na planetu Zemi a její povrch.

Z kolekce barokních glóbů. Foto Pavel Rozsívál.

Další oddíl výstavy byl věnován atlasové tvorbě od 17. století do současnosti. Zajímavým exponátem bylo rozměrné faksimile Atlasu Velkého kurfirťa, jehož originál vznikl roku 1661 v Amsterdamu. Mapy tohoto atlasu jsou mimořádným zeměpisným a tiskařským dílem. Návštěvníci výstavy se mohli rovněž seznámit s atlasy J. B. Homanna z 1. poloviny 18. století a T. C. Lottera. 19. století bylo zastoupeno různými vydáními příručních atlasů německých vydavatelů A. Stieler, R. Andree, K. Sprunera, O. Spamera, K. Meyera a ukázkami atlasů pařížských a londýnských nakladatelů.

K unikátním exponátům kartografické sbírky patří kolekce sedmi barokních glóbů, kterou mohla veřejnost zhlédnout na výstavě v ucelené podobě poprvé. K nejstarším předmětům z této kolekce náleží dvojice tištěných glóbů nizozemského astronoma, zeměpisce a tiskaře W. Blaeuwa. Tyto exponáty, jejichž podstavce jsou bohatě zdobené řezbou s rostlinným dekorem, byly zhotoveny krátce po roce 1640. V soupravě zemského a hvězdného glóbu je vzácným kusem armilární sféra. K historicky nejcennějším patří zemský a hvězdný glóbus z roku 1695, jejichž hlavním autorem je J. Grünskee. Jsou výjimečné svým rozměry (průměr 125 cm, obvod 397 cm) i uměleckým zpracováním. Třetí párovou sérii tvoří zemský a hvězdný glóbus z konce 17. století. Autorem rytin je italský zeměpisec V. M. Coronelli. Tato dvojice byla upravena roku 1738 pro probošta olomouckého augustiniánského kláštera A. M. Krbosche. Kolekce glóbů představuje ve sbírkách olomouckého muzea barokní dílo značné historické a umělecké hodnoty.

Nejrozsáhlejší oddíl výstavy byl věnován mapovým dílům českých zemí. První tištěné mapy Čech, Moravy a Slezska ze 16. a 17. století patří ke kartografickému bohatství našich zemí. V období přibližně dvou staletí vzniklo devět tištěných map. Na výstavě byly ke zhlédnutí mimo jiné dva výtisky první přehledné mapy Moravy P. Fabricia a nej-

Školní zeměpisný kabinet za první republiky. Foto Pavel Rozsívál.

známější kartografické dílo Moravy J. A. Komenského vydané nizozemskými kartografy W. Blaeuwem a J. Janssoniem.

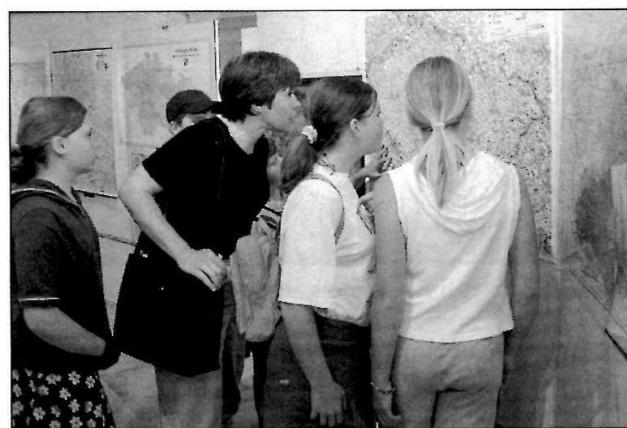
První polovina 18. století byla zastoupena mapovým dílem rakouského vojenského inženýra J. K. Müllera. Na výstavě byla prezentována mapa Čech z roku 1726 a mapa Moravy z roku 1716 ve vydání z roku 1790. Tištěné přehledné mapy českých zemí po celé 18. století i počátkem 19. století různým způsobem kopírovaly, generalizovaly a případně doplňovaly práce Müllerovy. Návštěvníci výstavy si mohli prohlédnout vedle map Čech a Slezska například zajímavou mapu Moravy T. C. Lottera z roku 1758 a soubor šesti map moravských krajů vydaný po roce 1726 Homannovými dědici v Norimberku. Vystavena byla rovněž mapa olomoucké diecéze sestavená olomouckým kanovníkem Václavem z Freyenfelsu, kterou vydali roku 1762 rovněž Homannovi dědici.

Samostatný oddíl výstavy byl věnován novému mapovému dílu nazvanému vojenské mapování, jehož tři etapy se uskutečnily v našich zemích od 60. let 18. století do 80. let 19. století. Vedle ukázek map z druhého vojenského mapování byly vystaveny rovněž speciální a generální mapy Čech a Moravy, vyhotovené v rámci třetího vojenského mapování a doplněné po vzniku československého státu.

V průběhu 19. století čerpali tvůrci map nejprve ještě z mapového díla J. K. Müllera, postupně však začali pracovat s výstupy katastrálních a vojenských mapování a také s výsledky vlastních měřických a mapovacích prací. Z mnoha přehledných map 1. poloviny 19. století byly na výstavě zařazeny mapy Moravy a Slezska J. Bayera, K. Passyho a F. Rafelspergera. Z autorů, nakladatelů a tiskařů 2. poloviny 19. století výstava mimo jiné připomněla díla J. E. Wagnera, B. Kozenna, E. Hölzela, B. Tempského, kteří působili v Praze, Brně, Olomouci a ve Vídni. Rovněž byla vystavena mapa Moravy a Slezska A.V. Šembery

Doprovodný hudební program k výstavě Písničky ze všech světadílů. Foto Pavel Rozsival.

Řešení vědomostních kvízů na výstavě. Foto Pavel Rozsival.

stalovány v části výstavy, která připomínala školní zeměpisný kabinet za první republiky.

Výstavu doplnily ukázky plánů Olomouce, které jsou důležitým pramenem poznání rozsahu i celkové tvářnosti města v určitém období. Z muzejního fondu byly vybrány plány F. Grosseho, R. Prombergra, A. Tomka, J. Kšíra a A. Katzera z let 1890 – 1945. Pozornost byla věnována rovněž nejnovějším plánům města Olomouce.

Závěrečný oddíl výstavy se týkal vývoje zeměměřičství. Jeho zajímavou součástí se staly měřické, astronomické a navigační přístroje a pomůcky ze sbírkového fondu Průmysl, obchod, řemesla olomouckého muzea. Návštěvníci měli možnost si prohlédnout nivelační stroje, teodolity, výškoměry, kompas, planimetry, barometry, chronometry a další předměty převážně z druhé poloviny 19. století.

Výstava byla určena školní mládeži a širokému okruhu zájemců. Její součástí se staly doprovodné programy zaměřené zejména na nejmladší návštěvníky. Pro žáky základní školy byly pro doplnění a oživení výstavy připraveny křížovky a doplňovačky s kartografickou tematikou, skládání puzzle s historickými mapami a několik hudebních vystoupení s názvem Písničky ze všech světadílů. Tento oblíbený pořad se konal ve spolupráci s pedagogy z Katedry hudební výchovy Pedagogické fakulty UP a Základní umělecké školy Žerotín v Olomouci. V rámci výtvarného programu byla součástí výstavy instalace výtvarných prací žáků dvou olomouckých základních škol na téma Můj tajuplný ostrov.

a práce K. Kořistky, které patří po kartografické stránce k nejvýznamnějším mapovým dílům tohoto období.

V souvislosti s rozvojem kartografie českých zemí v 19. století výstava také představila nejstarší atlasy a glóby české provenience. Nejvýznamnějším výrobcem glóbů u nás se stal J. Felkl. Jeho závod, pracující od roku 1870 v Roztokách u Prahy, existoval až do roku 1952. Několik Felklových glóbů z přelomu 19. a 20. století bylo rovněž na výstavě instalováno.

Od počátku 19. století se postupně formovalo nové samostatné odvětví kartografické tvorby označované jako tematická kartografie. Na výstavě byla zastoupena především mapami železničními, silničními, poštovními, geologickými a národnostními. V kartografické muzejní sbírce je rovněž uložen početný soubor školních map a atlasů, z nichž byly na výstavě prezentovány zejména školní zeměpisné a dějepisné atlasy vydávané od 80. let 19. století až do poloviny 20. století. Atlasy, doplněné školními nástěnnými mapami, glóby a geografickými modely, byly nain-

kronika

Pro studenty středních škol byly připraveny vědomostní kvízy a pro zájemce z řad široké veřejnosti se uskutečnila ve spolupráci s Katedrou geoinformatiky Přírodovědecké fakulty UP přednáška nazvaná Česká historická kartografie.

Své znalosti z geografie a kartografie si mohli zejména mladí návštěvníci prohloubit rovněž prostřednictvím naučných programů na instalovaných počítačích. Prostor byl věnován i videoprojekci s prezentací zajímavostí města Olomouce a Olomouckého kraje. K výstavě Mapy, atlasy a glóby v zrcadle staletí muzeum vydalo stejnojmenný katalog a informační list pro učitele. Ohlas na výstavu a její doprovodné pořady byl příznivý jak mezi žáky a studenty, tak i dospělými návštěvníky. Výstava přispěla k rozšíření výuky zeměpisu na základních a středních školách a rovněž obohatila muzejní nabídku v období letní turistické sezony.

Resümee

Zur Ausstellung „Karten, Atlasse und Globen im Spiegel der Jahrhunderte – von der Kunst bis zur Technik

Ludmila Drtílková, *Das Heimatkundemuseum in Olmütz*

Die Besucher des Heimatkundemuseums in Olmütz, die im Großen Saal in der Zeit vom Mai bis zum Anfang des Oktobers 2004 erschienen, konnten die Schönheit der alten und zeitgemäßen Karten sowie Globen bewundern. Die umfangreiche Ausstellung fand in Zusammenhang mit dem Hauptziel des hiesigen Museums statt, seine Bestände in Form der Ausstellungspräsentationen der breiten Öffentlichkeit zu zeigen. Ausgestellt waren die interessantesten Sammelgegenstände aus der kartografischen Sammlung und jeder Besucher konnte Kunstschätze sehen, die sonst nur im Museumsdepositorat zu sehen sind. Die Ausstellung zeigte mehr als 350 Exponate (195 Karten, 15 Pläne, 87 Atlasse, 19 Globen, 22 Messgeräte und andere Musealstücke), die die Entwicklung der Kartografie an den Weltkarten und Regionalkarten im historischen Kontext vom 16. Jahrhundert bis zur Gegenwart dokumentierten. Besonders die jungen Besucher konnten ihre Erkenntnisse der Geografie und Kartografie mit Hilfe der Begleitprogramme und PCs weiter aufbauen. Mittels eines Videoprogramms waren auch Denkwürdigkeiten der Stadt Olmütz und des Olmützer Kreises präsentiert. Das Heimatkundemuseum in Olmütz ließ einen gleichnamigen Katalog und ein Informationsblatt für Schullehrer herausgeben. Die Ausstellung hat zur Erweiterung des Unterrichtes der Erdkunde in Grund- und Mittelschulen beigetragen. Sie bereicherte zugleich Angebot des hiesigen Museums in der Zeit der Touristensaison.

Der kartografische Sammlungsfond, dessen Entstehen in die 80er Jahre des 19. Jahrhunderts reicht, wurde ab den 70er Jahren des vorigen Jahrhunderts wesentlich erweitert. Heutzutage ist er in einige Teilfonds (Karten, Pläne, Globen, geografische Geräte) gegliedert, von denen die Landkartenkollektion zahlenmäßig am stärksten ist. Geografisches Lehrgut ist umfangreich (Karten der Welt und der Kontinente, Karten einzelner Länder aus unserer und ausländischer Provenienz). Einen selbständigen Teilfond bilden Landkarten Böhmens, Mährens und Schlesiens samt Regionen. Das gegenwärtige Sammelprogramm ist auf systematische Erweiterung der Sammlung namentlich um alte Karten und Atlasse gerichtet. Mit Rücksicht auf die Erhaltung der Kontinuität wird die Sammlung nicht nur um alte Realien sondern auch um Ergebnisse moderner Produktion der kartografischen Verlage mit besonderem Nachdruck auf die Landkarten der böhmischen Länder erweitert. Der hiesige kartografische Bestand ist für einen Fond gehalten, der ausdrucksvoll hohe Historie- und Dokumentationswerte besitzt. Man kann ihn sowohl zu Ausstellungszwecken als auch zum Studium der kartografischen Geschichte erfolgreich ausnützen.

Übersetzt von Miroslav Papoušek

Seminář knihovníků muzeí a galerií v Olomouci

6. – 8. 9. 2004

Jana Habustová, Vlastivědné muzeum v Olomouci

Knihovníci muzeí a galerií se scházejí pravidelně každoročně v některém muzeu, aby řešili specifické problémy muzejních a galerijních knihoven. Dvacátý osmý ročník semináře, na který přijelo 105 zájemců z většiny muzeí a galerií ČR, hostila Olomouc, a to díky spolupráci dvou muzeí – Vlastivědného muzea v Olomouci a Muzea umění v Olomouci.

Prvním bodem bohatého tří denního programu bylo jednání *Valné bromady Knihovní komise Asociace muzeí a galerií (AMG)*, která zvolila nové předsednictvo Knihovní komise AMG a zástupce jednotlivých krajů. Poté *Ila Šedo* svou výzvou ke zlepšení kooperace otevřel blok zabývající se vzájemnou *spoluprací muzejních knihoven*. Příspěvky o spolupráci knihoven v regionu ze semináře v Jindřichově Hradci shrnul *Roman Giebisch* z Vědecké knihovny v Olomouci. Na něj navázaly se svým příspěvkem o vzájemné kooperaci v oblasti prezentace knižní kultury *Štěpánka Běhalová* z Muzea Jindřichohradecka a *Helena Stejskalová* z Jihočeského muzea v Českých Budějovicích. *Jana Michlová* se vrátila ve svém příspěvku k regionální spolupráci knihoven Ústeckého kraje. Neformální výměna názorů a zkušeností pokračovala při večerním rautu.

Program druhého dne začal blokem referátů věnovaných *práci s historickými fondy*, především problémům souvisejícím s popisem starých tisků. Na toto téma fundovaně pohovořily jak *Jaroslava Kašparová* z NK ČR, tak i *Hedvika Kuchařová* z Kláštera premonstrátů v Praze. Zástupci firem Lanius Tábor *Jiří Šilha* a *Václav Trunec* z KP-Sysu Pardubice informovali o možnostech a výhodách popisu starých tisků v automatizovaných systémech *Clavius* a *KP-Win*. Historická témata uzavřela *Helga Turková* z Knihovny Národního muzea se shrnutím 50 let práce oddělení zámeckých knihoven. Zpět k počátkům knihovny Vlastivědného muzea v Olomouci se vrátila ve svém referátu *Milada Písková* ze Slezské univerzity v Opavě. Další neméně zajímavé příspěvky v odpoledním bloku *Workshopu* se týkaly akvizice regionální literatury, výměny publikací, informací o aktualitách v databázi *Knihopis*.

Náročný program si zpestřili knihovníci díky sponzorům Pivovaru Litovel a Tvarůžkárně A.W. Loštice vynikající „hanáckou svačinou“. Posílení změnili téma a věnovali se *novým možnostem v práci muzejních knihoven*. Do tohoto bloku přispěly informacemi o souborném katalogu *CASLIN* *Eva Svobodová* a *Dana Vyoralčková* z NK ČR a praktickými zkušenostmi muzejních knihoven s tímto katalogem je doplnila *Renata Novotná* z Moravského zemského muzea v Brně. Nad přínosem databáze *ARTFULL TEXT* se zamyslela *Hana Karkanová* z Moravské galerie Brno. *Josef Hrdlička* z NK ČR zhodnotil úspěch kooperačního projektu českých knihoven *Ptejte se knihovny*. Naproti tomu fundovanou kritiku vycházející z muzejní praxe od *Zdeňka Vermouzka* z Vlastivědného muzea v Olomouci si vysloužil projekt MK ČR *Centrální evidence sbírek*. Odpolední blok uzavřel zajímavým příspěvkem *Patří Google do muzea?* *Ondřej Pečený* z UISK FF UK Praha. Příjemný zářijový večer jsme využili k prohlídce moderní Ústřední knihovny Univerzity Palackého.

Třetí den jednání byl ve znamení *prezentací*. *Digitální lexikon českých výtvarníků narozených ve XX. století* prezentovala *Společnost pro současné umění – SCA* Ostrava. *Martin Sekera*

kronika

z Knihovny Národního muzea informoval o moderní metodické pomůcce při výuce Mediální výchovy – CD-ROM *Mediální studia na přelomu tisíciletí a role médií v dějinách českých zemí*. Tradičním zakončením semináře byly *exkurze* po historickém jádru Olomouce, Arcibiskupském paláci a Muzeu umění v Olomouci.

Místem příštího již 29. setkání muzejních a galerijních knihovníků bude v roce 2005 Brno.

Některé příspěvky z tohoto semináře si můžete přečíst na webovských stránkách Knihovny Uměleckoprůmyslového muzea na adrese: <http://www.knihovna.upm.cz/index.htm>.

Poznámka:

Tento článek byl zveřejněn v říjnovém čísle odborného on-line časopisu Ikaros: elektronický časopis o informační společnosti. Habustová, Jana. Seminář knihovníků muzeí a galerií v Olomouci 6. – 8. 9. 2004. Ikaros [online]. 2004, č. 10 [cit. 2004-10-01]. Dostupný na World Wide Web: <<http://www.ikaros.cz/Clanek.asp?ID=200409005>>. ISSN 1212-5075.

Resümee

Zum Seminar der Bibliothekare der Museen und Galerien in Olmütz, 6. 9. 2004 – 8. 9. 2004

Jana Habustová, *Das Heimatkundemuseum in Olmütz*

Die Bibliothekare der Museen und Galerie treffen sich regelmäßig jedes Jahr in irgendeinem Museum zusammen, um spezifische Probleme der Museums- und Galerienbibliotheken zu lösen. Der achtundzwanzigste Jahrgang des Seminars, an dem 105 Interessenten aus den meisten Museen und Galerien der Tschechischen Republik teilnahmen, fand in Olmütz statt, und das dank der Zusammenarbeit der zwei hiesigen Museen, dem Heimatkundemuseum in Olmütz und dem Kunstmuseum in Olmütz.

Der erste Punkt des reichen dreitägigen Programms war die Verhandlung der Vollversammlung der Bibliothekarkommission der Assoziation der Museen und Galerien (siehe weiter AMG), die einen neuen Vorstand der Bibliothekarkommission der AMG und neue Kreisvertreter wählte, und daran schloss sich eine Serie der Referate, die sich mit der wechselseitigen Zusammenarbeit der Museenbibliotheken befassten. Das Programm des zweiten Tages beinhaltete Referate über die Inventarisierung der historischen Bibliothekarfonds, wobei ihr Augenmerk vor allem auf die Probleme mit der systematischen Erfassung der alten Drucke gerichtet war. Weitere nicht weniger interessante Beiträge des anschließenden Workshops behandelten die Anschaffung der Regionalliteratur, die Fernleihe der Bücher, die Informationen über Aktualitäten in der Datenbasis „Bibliographie“. Die Teilnehmer widmeten sich weiter Fragen nach neuen Möglichkeiten in der Arbeit der Museenbibliotheken. Der dritte Tagungstag stand im Zeichen der Präsentationen. Die Gesellschaft für zeitgenössische Kunst aus Mährisch Ostrau präsentierte ihr „Digitallexikon der tschechischen bildenden Künstler, die im 20. Jahrhunderts geboren sind. Der Bibliothekar des Prager Nationalmuseums Martin Sekera informierte über ein modernes methodisches Hilfsmittel im Unterricht der Medialerziehung – CD-Rom Medienstudien an der Jahrtausendwende und Rolle der Medien in der Geschichte der böhmischen Länder. Die Tagung endete mit Rundgang durch den historischen Stadtkern von Olmütz, die Tagungsteilnehmer besuchten in Olmütz auch die Ausstellungsräume des Erzbischöflichen Palastes und des Kunstmuseums.

Einige Beiträge aus diesem Seminar stehen Ihnen auf der Homepage der Bibliothek des Museums für Kunstgewerbe zur Verfügung: <http://www.knihovna.upm.cz/inex.htm>.

Übersetzt von Miroslav Papoušek

Expozice času ve Šternberku

Radim Himmler, Vlastivědné muzeum v Olomouci

Vlastivědné muzeum v Olomouci spolupracuje od října 2004 s Městem Šternberk na projektu „Expozice času“. Dlouhodobým cílem tohoto projektu je zpřístupnění nově rekonstruovaného objektu v ulici Čs. armády (bývalý Dům osvěty). Zde by měla být po skončení oprav znovu vystavena významná část sbírky historických hodin Vlastivědného muzea v Olomouci. Tato sbírka byla již v minulosti spjata s městem Šternberk, když zde od roku 1964 fungovalo jako součást tehdejšího Krajského vlastivědného ústavu v Olomouci jediné specializované muzeum hodin v Československu. Rozsáhlá expozice, která čítala téměř 250 exponátů, sídlila od roku 1973 na šternberském hradě, kde se těšila hojnému zájmu návštěvníků. V souvislosti se změnou správce hradu byla expozice na přelomu let 1999 a 2000 zrušena a sbírka hodin se vrátila do depozitářů olomouckého muzea a její část byla uplatněna v expozici „Od orloje k hodinám“.

Město Šternberk reagovalo na novou situaci záměrem znovu navázat na zažité spojení „Šternberk – město hodin“. Toto označení se opírá jak o tradici hodinářské výroby spojené s podnikem Chronotechna, tak i o reminiscence na dřívější Muzeum hodin. Již v roce 2001 bylo na zakázku Města Šternberk zpracováno pražskou agenturou Createam výtvarné libreto budoucí „Expozice času“. Výtvarné pojetí se neomezilo pouze na chronologický vývoj hodinových strojů a umělecký vývoj jejich schránek, ale pojalo téma času v širších souvislostech přírodních i společenských věd s přihlédnutím k nejnovějším trendům muzejní prezentace. V roce 2003 byla zpracována za koordinace brněnské firmy Eurovision žádost o grant z „Rámcového programu na podporu kultury Evropské komise - Culture 2000“. Tento grant byl pak v dubnu 2004 Evropskou komisí přiznán a projekt se tak stal jediným úspěšným žadatelem o podporu z programu Culture 2000 v celé České republice.

Součástí rozsáhlého, rok trvajícího projektu (říjen 2004 – říjen 2005) je kromě vlastních příprav budoucí expozice řada doprovodných aktivit, na kterých se budou kromě již zmíněných podílet zainteresované instituce z Česka (Národní technické muzeum, Moravské zemské muzeum – Dětské muzeum, Univerzita Palackého, Gymnázium Šternberk ad.) i ze zahraničí, zejména z partnerských měst Šternberka:

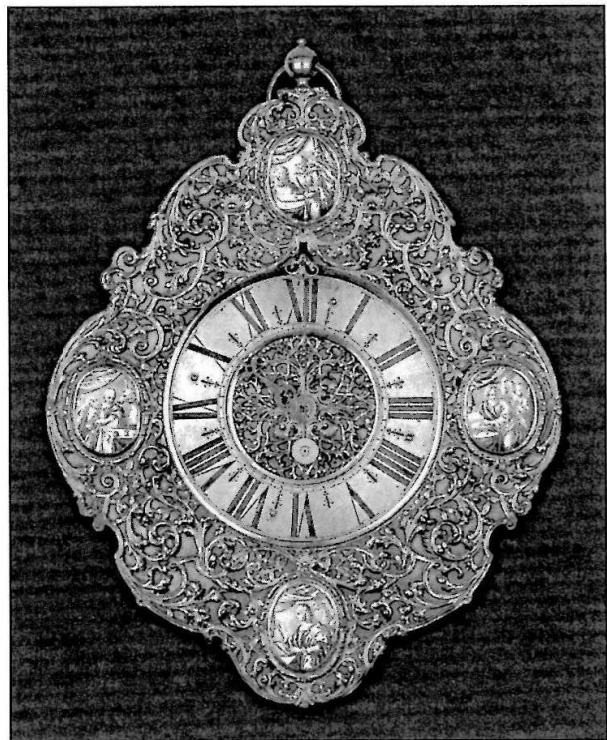

Stolní hodiny světové, sign. Josef Radda in Olmütz, 60. léta 19. století. Foto Pavel Rozsival.

německého Lorsche a švédské Kungsbacky. Mezi doprovodné aktivity projektu je zahrnuta pilotní putovní výstava propagující Expozici času se zastávkami v Kungsbacke, Šternberku, Olomouci a Lorschi, dále animace virtuálního prostoru Expozice času a také odborný seminář na téma „Muzeopedagogika v čase“, který se bude konat v Lorschi v září roku 2005. Součástí projektu je i vlastní internetová stránka <http://time.sternberk.cz>, na které bude prezentován průběh projektu i jeho doprovodných aktivit.

Culture 2000

Nástěnné hodiny Kartušové, sign. Wegelin Augsburg, kolem roku 1700. Foto Pavel Rozsival.

Resümee

Zur „Exposition der Zeit“ in Sternberg

Radim Himmler, *Das Heimatkundemuseum in Olmütz*

Das Heimatkundemuseum in Olmütz arbeitet mit der Stadt Sternberg an einem großen Projekt „Die Exposition der Zeit“ seit dem Oktober 2004 zusammen. Das langjährige Ziel des Projektes ist, das neue in stand gesetzte Gebäude in der Čs. armády-Strasse in Sternberg für die Öffentlichkeit zugänglich zu machen. Nach der Beendigung der Reparaturen sollte hier wieder ein bedeutender Teil der historischen Uhrensammlung aus den Beständen des Heimatkundemuseums in Olmütz ausgestellt werden. Die Stadt Sternberg beabsichtigt mit ihrem Plan, an den von alters her bekannten Begriff „Sternberg – die Stadt der Uhren“ anzuknüpfen. Diese Bezeichnung stützt sich sowohl auf die Herstellungstradition der Uhren im Sternberger Unternehmen Chronotechna als auch auf Anklang an das hier früher bestehende Uhrenmuseum. Im Jahr 2003 wurde unter Koordination mit der Firma Eurovision aus Brünn ein Ansuchen um die Zuteilung eines Grants aus dem „Rahmenprogramm zur Unterstützung der Kultur der Europäischen Kommission – Culture 2000“ ausgearbeitet. Dieser Grant wurde der Stadt Sternberg von der Europäischen Kommission im Oktober 2004 zugeteilt, wobei die Stadt Sternberg zum einzigen erfolgreichen Gesuchsteller um die Unterstützung aus dem Programm „Culture 2000“ in der ganzen Tschechischen Republik wurde.

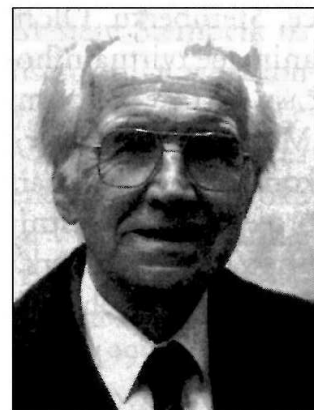
Den Bestandteil dieses umfangreichen und ein Jahr dauernden Projektes (vom Oktober 2004 bis zum Oktober 2005) bilden außer Vorbereitungsarbeiten an der zukünftigen Exposition zahlreiche Begleitaktivitäten, an denen viele Institutionen aus der Tschechischen Republik (Das Nationalmuseum für Technik in Prag, das Mährische Landesmuseum in Brünn – das Kindermuseum, die Palacký-Universität in Olmütz, das Gymnasium in Sternberg usw.) und auch aus der Ausland (namentlich die Partnerstädte der Stadt Sternberg: Lorsch aus der Bundesrepublik Deutschland und Kungsbacky aus Schweden) teilnehmen werden.

Übersetzt von Miroslav Papoušek

Bohuslav Smejkal – intelektuál s duchovní dimenzí

Bohumír Kolář, místopředseda Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci

Knihovník a bibliofil Bohuslav Smejkal patří k nejvýznamnějším osobnostem kultury nejen v samotné Olomouci, ale na celé Moravě; v mnoha směrech zaujímá přední místo i v kontextu kultury národní. Maturoval na Slovanském gymnáziu v Olomouci roku 1943, po válce se věnoval studiu práv. Poúnorové poměry mu znemožnily působit v tomto oboru. Čtyři desítky let sloužil čtenářům a návštěvníkům Státní vědecké knihovny v Olomouci jako vedoucí knihovnických služeb a posléze jako zástupce ředitele knihovny. Za ta léta poznal a byl prospěšný tisícům čtenářů; patřili mezi ně téměř všichni dnešní vysokoškolsí učitelé, představitelé města, kulturních a jiných olomouckých institucí. Byl nejen knihovníkem z povolání, ale po celý život byl také milovníkem krásných knih, výtvarného umění a zároveň i významným publicistou. Bohuslav Smejkal se v intelektuální svěžesti dožívá 11. května požehnaných 80 let.

Profesionální dráhu bibliotékaře zahájil v knihovně olomoucké Obchodní a živnostenské komory a v roce 1949 po jejím zrušení přešel do knihovny Univerzitní, v jejích službách setrval až do konce svého aktivního působení. Ani poté se však postu bibliotékaře nevyhýbal. Několik let ještě působil v arcidiecézní knihovně na olomouckém arcibiskupství, kde se věnoval zpracování a pořádání knihovního fondu.

Bohuslav Smejkal publikoval již jako student Slovanského gymnázia, nejdříve v Našinci, později v mnoha knihovnických a regionálních periodikách. Nejvíce jeho kulturně orientovaných příspěvků pravděpodobně vyšlo ve zpravodaji Kdy-kde-co v Olomouci, a to od roku 1972 až do doby nedávné. Publicistická činnost Bohuslava Smejkala mnohokrát vyústila do podoby závažných seriálů; k nim patří Cimelia olomuciana (1974 – 1975), Olomouc očima výtvarníka (1976), Současná Olomouc (1976), Osobnosti Olomouce (1990 – 1995), Olomouc v díle výtvarníků (1993 – 1995). Redakčně se letošní jubilant po celá desetiletí podílel na vydávání Zpráv Spolku českých bibliofilů v Praze, samotišských ročenek (1994 – 2004) a Střediska VSMO.

K mnoha publikacím, kterými Bohuslav Smejkal významnou měrou přispěl k obohacení regionální literatury, patří tituly Poutní chrám na Svatém Kopečku (1946), Bedřich Václavek a Studijní knihovna v Olomouci (1962), Státní vědecká knihovna v Olomouci 1945 – 1965 (1965), Státní vědecká knihovna v Olomouci 1566 – 1966 (1966), Bedřich Václavek a Zemská univerzitní knihovna v Brně (1977), Národní umělec Bohumír Dvorský, personální bibliografie (1982), Pocta dělníku knihy – O.F.B. (1985), Olomouc – městská památková rezervace (1986), Sto let české veřejné knihovny v Olomouci 1889 – 1989 (1989), 850 let obce Samotišky (1991), Svatý Kopeček, poutní chrám (1994), Antonín Marek Machourek, katalog výstavy (1997) a Pohledy do historie Svatého Kopečka (2001).

Společenské a spolkové aktivity Bohuslava Smejkala jsou příkladné a vždy znamenaly pro kulturní Olomouc a region Hané velké obohacení. Jubilant se 35 let věnuje činnosti olomoucké skupiny Spolku českých bibliofilů, je vůdčí osobností olomouckého Klubu

kronika

přátel výtvarného umění, přispívá k činnosti Matice svatokopecké a je iniciátorem mnoha kulturních událostí a setkání, což významně ovlivňuje kvalitu kulturního života v Olomouci. K jeho osobním přátelům patřil Mořic Remeš, Oldřich Menhart, Karel Svolinský, Otto F. Babler, Jaroslav Seifert, Václav Renč, František Dvořák a další. Samotišský jubilant k nim plnohodnotně patří, neboť bez nadsázky může být definován stejně jako oni: *persona grata*.

Olomouc vzdala panu Bohuslavu Smejkalovi upřímný hold udělením Ceny města Olomouce za rok 1998 v oblasti kultura, Státní vědecká knihovna letošní personální výstavou a vydáním bibliografie, Spolek českých bibliofilů udělením čestného členství a Vlastivědná společnost muzejní udělením pamětní medaile a uspořádáním slavnostního jubilejního večera v Muzeu umění. Bohuslav Smejkal se stal jednou z nejváženějších a nejrespektovanějších osobností Olomouce.

Resümee

Bohumil Smejkal, ein Intellektueller mit Geistesdimension

Bohumír Kolář, *Vizepräsident der Heimatkundlichen Museumsgesellschaft in Olmütz*

Der Bibliothekar und Bibliophile Bohuslav Smejkal gehört zu den bedeutendsten Persönlichkeiten der Kultur nicht nur von Olmütz sondern auch von ganz Mähren. Er nimmt eine führende Stellung auch im Kontext der nationalen Kultur ein. Er maturierte am Slawischen Gymnasium in Olmütz im Jahr 1943, nach dem Krieg widmete er sich dem Jusstudium. Die politischen Verhältnisse nach dem Februar 1948 verhinderten ihm, in diesem Fach zu wirken. Vier Jahrzehnte diente er den Büchereibesuchern der Wissenschaftlichen Staatsbibliothek in Olmütz als Leiter des Büchereiausleihesystems und später als stellvertretender Direktor. Er war nicht nur Bibliothekar von Beruf sondern auch sein ganzes Leben hindurch Liebhaber der schönen Bücher, der bildenden Kunst und zugleich auch bedeutender Publizist. Bohuslav Smejkal vollendet in geistiger Reife am 11. Mai sein gesegnetes achtzigstes Lebensjahr.

Die publizistische Tätigkeit Bohumil Smejkal fand manchmal ihren Ausgang in Form von wichtigen Serienartikeln, zu denen gehören: *Cimelia olomuciana* (1974–1975), *Olmütz mit Augen eines bildenden Künstlers gesehen* (1976), *Zeitgenössische Stadt Olmütz* (1976), *Persönlichkeiten der Stadt Olmütz* (1990–1995), *Die Stadt Olmütz im Werk der bildenden Künstler* (1993–1995). Der diesjährige Jubilar nahm ganze Jahrzehnte hindurch an den Redaktionsarbeiten bei der Veröffentlichung der Jahresberichte des Vereines der tschechischen Bibliophile in Prag, der Jahresberichte der Gemeinde Samotischek (1994–2004) und des Zentrums der Heimatkundlichen Museumsgesellschaft in Olmütz teil.

Zu den manchen Publikationen Bohumil Smejkal, die die hiesige Regionalliteratur bedeutend bereicherten, gehören z. B. *Die Wallfahrtskirche auf dem Heiligen Berg* (1946), *Bedřich Václavek und Die Studienbibliothek in Olmütz* (1962), *Der Nationalkünstler Bohumír Dvorský, Personalbibliographie* (1982), *Olmütz – städtische Denkmalsreservation* (1986), *100 Jahre der tschechischen öffentlichen Bibliothek in Olmütz 1889–1989* (1989), *850 Jahre der Gemeinde Samotischek* (1991), *Der Heilige Berg, die Wallfahrtskirche* (1994) und *Rückblicke in die Geschichte des Heiligen Berges* (2001).

Der Jubilar ist 35 Jahre in der Olmützer Gruppe des Vereines der tschechischen Bibliophile tätig, er gehört zu den führenden Persönlichkeiten des Klubs der Freunde der bildenden Kunst, er trägt zur Tätigkeit des Heiligenberger Kulturvereines und ist Initiator mancher kulturellen Ereignisse und Begegnungen, was die Qualität des Kulturlebens in Olmütz ausdrucksvoll beeinflusst. Die Stadt Olmütz brachte dem Herrn Bohumil Smejkal ihre aufrichtige Huldigung durch das Verleihen des Preises der Stadt Olmütz für das Jahr 1998 auf dem Gebiet der Kultur dar.

Übersetzt von Miroslav Papoušek

O činnosti Vlastivědné muzejní společnosti v Olomouci v roce 2004

Bohumír Kolář, místopředseda Vlastivědné společnosti v Olomouci, Vladimír Zicháček, předseda Vlastivědné společnosti v Olomouci

Několik slov úvodem

Vlastivědná společnost muzejní v Olomouci (dále VSMO) byla v roce 2004 poměrně aktivní a činorodou společenskou organizací, a to nejen ve vztahu k předcházejícím létům činnosti, ale i ve srovnání s jinými srovnatelnými organizacemi v regionu. Předpokladem pro existenci VSMO byla skutečnost, že svou činnost organizovala a provozovala pod záštitou Vlastivědného muzea Olomouc, které jí i jejím sekcím bezplatně k užívání poskytlo klubovní místnost v „domečku“, a to včetně vybavení a vytápění. Bezplatně jsou společnosti i sekcemi využívány Václavkův sál a klubovna.

VSMO mohla podle tradice svým členům za roční členský příspěvek pouhých 100,- Kč nabídnout díky velkorysosti muzea celoroční bezplatné vstupy do všech muzejních expozic a na všechny krátkodobé výstavy. Tak byl spolu s právem volného vstupu na pořady všech sekcí VSMO vytvořen pro členy dostatečně široký prostor, v němž nebyla nouze o poznávací a kulturní podněty a zážitky. Být členem Vlastivědné společnosti mohl proto každý považovat ve smyslu spolkovém za obohacující a výhodný.

Z hlediska spolkové struktury a různorodých aktivit zůstávala VSMO jako celek i v roce 2004 spíše spolkem složitě diferencovaným a nepřehledným. Někteří členové VSMO byli členy i pěti nebo šesti sekcí, což členskou základnu jen znepřehledňovalo a znemožňovalo efektivní komunikaci. Ekonomická i personální (pracovní) náročnost v oblasti komunikace s členskou základnou byla a zůstává natolik náročná a zatěžující, že byla realizována během roku 2004 jen jedenkrát, a to výročním oběžníkem, v němž byl uveden přehled plánovaných zájezdů a publikována předpokládaná (plánovaná) činnost jednotlivých sekcí (v některých případech zcela nekonkrétně a obecně s odkazem na pozdější doplnění). Výroční oběžník byl spojen s výzvou k obnově členství a k zaplacení ročního příspěvku na činnost VSMO.

Jistým předělem v činnosti VSMO se stala výroční členská schůze, na níž byl zvolen nový výbor společnosti. Schůze se uskutečnila ve Václavkově sále VMO 27. dubna za poměrně malé účasti členů. Po odloženém začátku schůze proběhla podle stanoveného programu bez zprávy o činnosti, ale s odůvodněním, že tato problematika byla podrobně analyzována na jubilejní chůzi VSMO ke 120. výročí v roce 2003. Zvolen byl výbor ve složení: Miluše Brixová, Bohuslav Červinka, MUDr. Oldřich Juryšek, Ján Kadlec, Mgr. Bohumír Kolář, Astrida Kupková, Bohumila Kühnová, Ing. František Liber, Ing. Jiří Lazebníček, Prof. MUDr. Boris Mrňa, DrSc., Ing. Tomáš Potěšil, Ing. Michal Rec, Prof. PhDr. Ludvík Václavek, DrSc., a RNDr. Vladimír Zicháček.

Na následné výborové schůzi byl zvolen předsedou VSMO RNDr. Vladimír Zicháček, 1. místopředsedou Mgr. Bohumír Kolář, 2. místopředsedou Prof. PhDr. Ludvík Václavek, DrSc., jednatelkou Astrida Kupková, pokladní Bohumila Kühnová a hospodářem

kronika

Ing. František Liber. Ve výboru bylo posíleno zastoupení některých aktivních sekcí (Historická Olomouc). Bohuslav Červinka se ujal zvukové a fotografické dokumentace a archivace významnějších akcí VSMO, což je v činnosti VSMO doslova mimořádný posun.

Nejvýznamnější události roku 2004

Za významný impuls k propagaci VSMO a Vlastivědného muzea pokládáme uspořádání výstavy Tajemství depozitářů ke 120. výročí založení Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci. Výstava byla připravena odbornými pracovníky Vlastivědného muzea, byla umístěna ve Velkém sále VMO a byla velmi poučná, názorná a přehledná. Některými exponáty se na ní podílela i dnešní VSMO. Výstava byla přístupna veřejnosti od listopadu 2003 do února 2004.

Velkou událostí, pořádanou VSMO ve spolupráci se Slovanským gymnáziem byly oslavy 100. výročí zavedení výuky francouzštiny na českých školách v Olomouci. Oslavy se konaly 11. října v Redutě a patřily k nejvýznamnějším událostem v olomouckém školství roku 2004. Přítomen byl i PhDr. Čestmír Císař, ministr školství z let šedesátých.

Nejnáročnějším projektem VSMO v roce 2004 bylo vydání publikace Z paměti literární Olomouce a následné její vydání na CD. Autorsky se na sborníku memoárů, statí a příležitostných textů podílelo 33 autorů, edičně knihu připravil Mgr. Bohumír Kolář, který zpracoval i jmenný rejstřík, graficky publikaci pojednal RNDr. Ladislav Švec a korekturu provedl Mgr. Ludvík Bartoš. Knihu vydalo Nakladatelství OLOMOUC s ilustracemi prof. PaedDr. Zdeňka Příkryla a v obálce Jiřiny Vaclové.

Publikace Z paměti literární Olomouce vyšla pod záštitou primátora Ing. Martina Tesaříka, generálním sponzorem se stala Severomoravská energetika a výraznými částkami k jejímu vydání přispěla Vlastivědná společnost muzejní Olomouc, EUROGEMO a FARMAK. Celkové náklady přesáhly částku sto tisíc. Slavnostní prezentace knihy se uskutečnila ve středu 24. listopadu v Besedním sále Muzea umění Olomouc.

Některé sekce VSMO, které jsou zároveň součástí jiných spolkových subjektů nebo je dokonce tvoří, uspořádaly v oblasti svého působení v Olomouci i celostátní setkání. Platí to o sekci geologické, numismatické, kaktusářské a o sekci esperanta. O průběhu těchto akcí, o jejich náplni a rozsahu nebyla však VSMO podrobněji informována.

Struktura VSMO

V druhé polovině roku se výbor VSMO zabýval především procedurálními záležitostmi, rozdělením kompetencí, hledáním optimálního způsobu financování společnosti a zkoumáním efektivní dělby práce. V tomto směru čeká VSMO mnoho náročných úkolů. Závažným poznatkem je skutečnost, že sekce Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci mají velmi odlišný charakter, a to jak stylem a způsobem práce, tak i vazbami na jiné společenské organizace s právní subjektivitou. Dnes se z tohoto úhlu nazírání jeví sekce vůči VSMO jako útvary se třemi odlišnými vazbami.

V první skupině jsou sekce, které jsou současně zcela samostatnými společenskými subjekty a zároveň fungují jako organická součást VSMO. Důvodem je okolnost, že dvojí podoba usnadňuje jejich činnost a svým způsobem přispívá i k uspokojení zájmových aktivit

členů VSMO. Do této skupiny sekcí patří: sekce geologická, sekce dějin lékařství, sekce Slovanského gymnázia, sekce esperanta, sekce přírodovědná, sekce astrologická a sekce numismatická. V podstatě lze konstatovat, že VSMO tyto kontakty vítá, pokud činnost těchto subjektů nezachází do sfér, které neodpovídají statutu VSMO (pořádání prodejních burz); problematické se mohou jevit akce, které se realizují jménem VSMO, ale bez její součinnosti (několikadenní zahraniční zájezdy apod.). Nevyjasněný je většinou poměr mezi členskou základnou sekce a počtem členů v nezávislém subjektu. V každém případě by měla být VSMO přesně informována, o jakou organizaci se jedná, jaký je její přesný název, její IČO a DIČ, popřípadě její stanovy, hospodaření a jak se prezentuje vůči veřejnosti (pokud tak nečiní jen v rámci VSMO) a jak jsou právně zabezpečeny pojistné náležitosti.

Podle vyjádření předsedy sekce kaktusářské, jímž je Ing. Michal Rec, není kaktusářská sekce žádným souběžným právním subjektem, její samostatnost vyplynula z nepochopení sekce ve výboru VSMO a z přehlížení jejich specifik.

Dlouhodobou ověřenou spoluprací se v tomto uskupení vyznačuje sekce Dějin lékařství a sekce Slovanského gymnázia.

Cestu k obnovení VSMO jako jednotné organizace lze vidět v pečlivém projednání stanov a v jejich aktualizaci s ohledem na cíle, jež si pro svou činnost VSMO stanoví.

Druhá skupina sekcí je tvořena „uzavřenými okruhy zájemců o některý s vlastivědou související vědní nebo jiný obor“. Tyto sekce vesměs neoslovují veřejnost a scházejí se, aby v úzkém kruhu pěstovaly předmět svého zájmu. Takovou sekcí je např. sekce genealogicko-heraldická, sekce astrologická nebo fotografická. Až na výjimky se VSMO o jejich činnosti dovídá zprostředkovaně, většinou z vyžádaných zpráv o činnosti.

Třetí skupinu tvoří sekce, které pokládají za svou náplň pěstování vlastivědného vztahu k Olomouci (regionu) s ohledem na určitou zájmovou oblast nebo vědeckou disciplínu: jedná se o sekci Historická Olomouc, sekci archeologickou, sekci literární, sekci hudební a sekci národopisnou. Tyto sekce se kupodivu liší nesrovnatelnou a nesouměřitelnou intenzitou své činnosti.

Nejméně aktivní je sekce hudební (založena byla poměrně nedávno a víceméně z iniciativy jednotlivce, který odpadl). Aktivně se vlastně ještě neprojevila. Vzhledem k existenci několika hudebních subjektů s vysoce kvalifikovanými odborníky, které v Olomouci hudbu pěstují a propagují, nebyl záměr založit hudební sekci VSMO příliš reálný a v podstatě dodnes existuje jen v rovině záměru.

Sekce archeologická se v posledních letech projevovala tím, že každoročně požádala některé z olomouckých archeologů o přednášku, v níž byly shrnuty výsledky buď dílčího nebo komplexního archeologického bádání na území Olomouce. Většinou byly sekcí během roku pořádány dva muzejní čtvrtky. Nutno zdůraznit, že archeologie je v současnosti vědou velmi aktuální, což souvisí s budováním komunikací a dalších objektů. I když aktivní archeologii v amatérském rovině už dnes pěstovat nelze, o pohotové zprostředkování výsledků archeologického bádání širší veřejnosti by se měla VSMO každoročně postarat.

Obtížné postavení má v současnosti národopis. Po vlnách mimořádného zájmu, jímž vdčíme jak za bohaté sbírky v muzejních depozitářích, tak i za desítky let pěstované lidové kultury v národopisných souborech, došlo k jistému útlumu. Od roku 1990 aktivita národopisné sekce slábne a není nikoho, kdo by ji oživil. Možná by bylo vhodné, než dojde k renesanci v této sféře, jednou za rok uspořádat ve Václavkově sále alespoň jeden folklor-

ně koncipovaný večer. V roce 2005 bude takovým pokusem přednáška Prof. Dr. Zdeňka Prikryla o hanáčtině.

Poměrně aktivní je již řadu let literární sekce VSMO. Předmětem jejího zájmu je literatura v regionu, a jak se ukazuje, lze v této sféře mnohé propagovat a oživovat. Dokládá to i ediční činnost, kterou se sekce již řadu let zabývá. Literární pořady VSMO se konají v Muzeu umění, kde jsou velmi dobré podmínky pro pořádání literárních večerů a kde se sekce setkává s mimořádnou vstřícností.

Z tématické všeobsažnosti těží sekce Historická Olomouc. Je bezpochyby sekci, která oslovuje nejvíce Olomoučanů. Mnoha Olomoučanům dokonce pojmy VSMO a Historická Olomouc zcela splývají. K rozvoji vlastivědy by ale asi přispělo, kdyby akce, které se svým tématem týkají sféry, pěstované jinou sekci, pořádala Historická Olomouc v součinnosti s ní.

Vhled do struktury Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci nám ukazuje, že by bylo vhodné jisté nelogičnosti korigovat a VSMO modernizovat. V tomto úsilí by se nemělo zapomínat, že vědeckou institucí, jež má vlastivědu v popisu vlastní práce, je Vlastivědné muzeum Olomouc s mnoha odbornými pracovišti, ještě stále nedocenenými odborníky a bohatými sbírkovými fondy.

Ve spolupráci s Vlastivědným muzeem je třeba vidět i nejefektivnější cestu k možnému naplnění existence a poslání Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci.

Činnost sekcí VSMO

A nyní ještě několik informací o činnosti sekcí VSMO v roce 2004. Hodnocení nemůže být všeobslhlé, nicméně by mohlo být východiskem, z něhož vyplyne, jak je která sféra činnosti VSMO pěstována a jakým směrem se vlastivědné (zájmové) aktivity v současnosti ubírají. Je totiž zcela evidentní, že aktiva i pasiva roku 2004 korespondují s dlouhodobějšími trendy, jimž by se měla zejména ve výboru VSMO věnovat náležitá pozornost.

» *Sekce archeologická*

Sekce archeologická uspořádala v roce 2004 dvě přednášky v rámci muzejních čtvrtků. Obě se konaly v květnu. 6. května navázal PhDr. Josef Bláha na první část přednášky z roku 2003 Co jedli Olomoučané ve středověku a téma dokončil. O týden později přednášel v muzeu PhDr. Vít Dohnal. Zabýval se moravskými regiony ve středověku z pohledu archeologie.

» *Astrologická sekce*

Hodnocení nebylo zpracováno, kromě četných schůzek členů sekce byla jako veřejná akce připravena ve spolupráci s Vlastivědným muzeem Olomouc ve Václavkově sále přednáška předního českého astrologa Pavla Turnovského Pohledy na současnou astrologii. Přednáška se konala v rámci muzejních čtvrtků a setkala s velkým zájmem olomoucké veřejnosti z mimovlastivědných kruhů.

» *Sekce Dějin lékařství*

Činnost sekce má dlouhodobou tradici i ustálenou formu. Profesně profilovaná sekce má ustálenou členskou základnu s poměrně specifickými zájmy. Sekce uspořádala bě-

hem roku 2004 pět přednáškových odpolední, na každém z nich byly předneseny tři odborné referáty s medicínskou tematikou nebo s tématem medicínsě blízkým. Říjnové odpoledne bylo koncipováno jako Zapletalův – Wondrákův medicínsko-historický den. Přednášky se konaly vždy v klubovně VMO a lektory byli lékaři M. Vykydal, B. Mrňa, P. Maňák, M. Petřek, R. Kašpar, z jiných oborů pak M. Tichák, M. Trapl, R. Halaš a další.

» ***Sekce esperanta***

Sekce esperanta je současně Esperantským klubem. Po celý rok 2004 probíhal v klubovně VSMO kurs esperanta pro začátečníky, schůzky esperantistů se pak konaly každé úterý v klubovně EK na nádraží Olomouc-město. Esperantisté uspořádali v rámci Muzejních čtvrtků přednášku O světovém esperantském kongresu v Praze (4.3.), byli organizátory celostátní konference Českého esperantského svazu (19. – 21. 11. – účast 112 esperantistů) a zúčastnili se akcí spřátelených klubů v Ústí nad Labem, v Brně a jazykového kurzu pro pokročilé ve Skokovech). Záslužné bylo nahrávání audiokazet pro nevidomé a doplňování knihovny o hodnotná díla v esperantu.

» ***Sekce fotografická***

Sekce fotografická vyvíjela v roce 2004 činnost jen uvnitř sekce a nepořádala žádné akce ani výstavu pro olomouckou veřejnost. V poslední době si předávají zkušenosti především v oblasti digitální fotografie. Členové sekce se zúčastňují tzv. mapového okruhu 14 fotografických klubů, kde si vzájemně vyměňují fotografie a hodnotí je.

» ***Sekce genealogická a heraldická***

Sekce uspořádala pro své členy deset schůzek. Jejich obsahem byly jednak odborné přednášky historického charakteru, jednak informace o genealogickém bádání. Sekce má 34 členů a provozuje genealogické poradenství. Sekce vydává studijní materiály a vede vlastní kroniku (za léta 2002 a 2003).

» ***Sekce geologická***

Pravidelně se scházel pouze výbor, terénní činnost byla realizována formou individuálních akcí. Uskutečněno bylo 24 individuálních konzultací. Uspořádáno bylo 23. setkání sběratelů minerálů. Konalo se 25. září v Domě armády. Některé akce byly pořádány v rámci spolupráce geologických pracovišť v muzeích ČR. Činnost se odvíjí od příslušného oborového pracoviště ve Vlastivědném muzeu v Olomouci.

» ***Sekce historická***

V roce 2004 sekce uspořádala přednášku Ing. Jaromíra Buksy Tajemství šifer ve II. světové válce. Přednáška byla provázena diapozitivy. Další akci ani přednášku neuskutečnila. Důvodem bylo opomenutí výboru zabezpečit sekci pro konání Muzejních čtvrtků vhodné termíny. V této souvislosti je třeba poznamenat, že ve výboru neexistuje žádná koordinace a sekce si termíny zabezpečují přímo u odpovědné pracovnice Vlastivědného muzea v Olomouci. Pro první polovinu roku 2005 byl termín pro historickou sekci rezervován.

kronika

» *Sekce Historická Olomouc*

Patří k neaktivnějším sekcím VSMO a sdružuje 235 členů. Sekce připravila celkem 20 pořadů vlastivědného charakteru. Ty byly zaměřeny na poznání olomouckého místopisu, na prohlídku historických objektů, měly charakter vlastivědných vycházek a odborných přednášek. Lektory byli odborní pracovníci Vlastivědného muzea, Památkového ústavu, Státního okresního archivu a pod. Z hlediska vlastivědy je sekce Historická Olomouc nezastupitelná, navíc si prostředky ke své činnosti získává a eviduje sama.

Sekce se v druhé polovině roku 2004 pokusila upozornit příslušné orgány Statutárního města Olomouc a zastupitelské orgány místní části Chválkovice na bezúspěšný stav pomníku kpt. Arnošta Rypky (biografii zpracoval Ing. Otto Babler) v aleji pod Samotiškami a vyvinula aktivitu na doplnění pomníku barokního sousoší Anděl a poutník (restaurováno René Tikalem) o chybějící atribut (poutnická hůl s křížkem) včetně části pravé ruky podle fotografie, uchované v archivu Bohuslava Smejkal. Iniciativa se setkala s ohlasem a renovace pomníků bude podle možností uskutečněna. Iniciátorem celé akce byl nový člen výboru Bohuslav Červinka.

» *Sekce hudební*

V roce 2004 nevyvíjela sekce žádnou činnost.

» *Sekce kaktusářská*

Sekce uspořádala v roce 2004 pro své členy sedm schůzek, na nichž přednášeli s velkým ohlasem přední čeští kaktusáři. Novinkou byla fotografická soutěž o nejlepší fotografický snímek roku 2004. S velkým zájmem se setkal červnový zájezd na jižní Moravu a červencový třídní zájezd do severních Čech. Sekce vlastní odbornou knihovnu a doplňuje ji o hodnotné publikace. V roce 2005 oslaví sekce 50. výročí založení Kaktusářského klubu v Olomouci.

» *Sekce literární*

Literární sekce VSMO byla hlavním garantem publikace Z paměti literární Olomouce a věnovala přípravě nového titulu velkou pozornost a velký objem práce. Kromě toho připravila 10 literárních večerů, na nichž hosty byli Alois Volkman, Bohuslav Smejkal, Jaroslav Mazáč a Dušan Žváček, Rostislav Valušek a posléze i neformální skupina PRSK (Příkryl, Rusek, Stibor, Kolář). Jubilejní večery byly dále připraveny k výročí Vojtěšky Baldessari Plumlovské (*1854), Bohuslava Ignáce Červinky (*1904) a Václava Renče (†1973). Představeny byly také dvě publikace: Slovník myšlenek a Z paměti literární Olomouce. Velmi úspěšný byl literárně a umělecky zaměřený zájezd na Českomoravskou vysočinu.

» *Sekce národopisná*

V roce 2004 nevyvíjela sekce žádnou činnost.

» *Sekce numismatická*

Olomoucká pobočka České numismatické společnosti má 66 členů, z nichž více než 40 jsou členové VSMO. V této konstelaci uspořádala sekce 10 schůzí s odbornými přednáš-

kronika

kami, stala se spolupořadatelem velké aukce u příležitosti 75. výročí založení olomoucké pobočky ČNS a uspořádala v rámci činnosti VSMO zájezd do Kremnice, Ostřihomi a do Komárna. Společně s ČNS vydala medaili se zaniklou olomouckou synagogou.

» ***Sekce přírodovědná***

Činnost sekce probíhala i v roce 2004 v kooperaci s olomouckým odborem Zeměpisného sdružení Brno. Činnost spočívala především v přednáškách (4) a exkurzích (4). Sekce spolupracovala na instalaci houbařských výstav ve Vlastivědném muzeu v Šumperku a na výstavě Hortikomplex Olomouc. Členové přispěli svými sběry pro zdar výstavy, pořádávané Mykologickým klubem při MJAK v Přerově. Sekce dále zabezpečovala každé pondělí houbařskou poradnu ve VMO a věnovala se příležitostně publikační činnosti.

» ***Sekce Slovanského gymnázia***

Sekce soustavně spolupracuje s ředitelstvím SGO, soustavně aktualizuje adresáře absolventů SGO, bývalé České reálky a Dívčího RRG. V průběhu roku 2004 došlo k 48 změnám. Nejvýznamnější akcí byly oslavy 100. výročí zavedení výuky francouzštiny na českých středních školách v Olomouci a připomenutí PhDr. Ferdinanda Špíška v Redutě 11. října za přítomnosti vzdělané olomoucké veřejnosti. Přítomen byl i bývalý ministr školství z let šedesátých PhDr. Čestmír Císař.

Zájezdy VSMO v roce 2004

Vlastivědná společnost muzejní v Olomouci uspořádala v roce 2004 tři vlastivědné zájezdy.

První směřoval do lednicko-valtického areálu na jižní Moravě, druhý byl koncipován jako zájezd numismatiků do Kremnice, Ostřihomi a Komárna, třetí byl zaměřen literárně a byl orientován na Českomoravskou vysočinu. První dva zájezdy ke spokojenosti účastníků vedl Ing. František Liber, literární zájezd provázely výkladem Eliška Blažejová a Vladimíra Cetkovská.

Ocenění ze strany účastníků a ohlas, který zájezdy vyvolaly, naznačují, že zájezdová činnost by i v dalších letech měla být v rámci VSMO systematicky rozvíjena.

Resümee

Zur Tätigkeit der Heimatkundlichen Museumsgesellschaft in Olmütz im Jahr 2004

Bohumír Kolář, *Vizepräsident der Heimatkundlichen Museumsgesellschaft in Olmütz* – Vladimír Zicháček, *Vorsitzender der Heimatkundlichen Museumsgesellschaft in Olmütz*

Die Heimatkundliche Museumsgesellschaft in Olmütz (siehe weiter VSMO) zeigte sich im Jahr 2004 als ziemlich aktive und tatkräftige gesellschaftliche Organisation, und das nicht nur in Bezug auf die vorangegangene Jahre ihrer Tätigkeit sondern auch im Vergleich mit anderen vergleichbaren Organisationen der Region.

VSMO konnte ihren Mitgliedern dank der Großzügigkeit des Museums für einen jährlichen Mitgliederbeitrag von bloßen 100 Tschechischen Kronen ganzjährige kostenlose Eintritte in alle Museumsexpositionen und in alle

kronika

kurzfristigen Ausstellungen schon traditionell bieten. Mit dem Recht des freien Eintritts in die Veranstaltungen aller Sektionen von VSMO wurde also für ihre Mitglieder ein genügend breiter Raum geschaffen, in dem kein Mangel an Erkenntnissen und Kulturerlebnissen herrschte. Jeder konnte also seine Mitgliedschaft in der Heimatkundlichen Museumsgesellschaft für bereichernd und vorteilhaft im Vereinssinne halten.

An der Jahresvollversammlung am 27. April wurde ein neuer nachfolgender Ausschuss von VSMO gewählt: Miluše Brixová, Bohuslav Červinka, MUDr. Oldřich Juryšek, Ján Kadlec, Mgr. Bohumír Kolář, Astrida Kupková, Bohumila Kühnová, Ing. František Liber, Ing. Jiří Lazebníček, Prof. MUDr. Boris Mrňa, DrSc., Ing. Tomáš Potěšil, Ing. Michal Rec, Prof. PhDr. Ludvík Václavek, CSc. und RNDr. Vladimír Zicháček. Der zuletzt genannte wurde zum Vorsitzenden von VSMO durch den Ausschuss gewählt. Die Vertretung der agilen Sektionen im Ausschuss wurde gekräftigt (Sektion Historische Stadt Olmütz). Herr Bohumil Červinka verpflichtete sich, bedeutende Aktionen von VSMO auf Bild- und Tonträgern zu dokumentieren und das Archiv zu verwalten, was einen außerordentlichen Fortschritt in der Tätigkeit von VSMO darstellt.

Für einen bedeutenden Impuls zur Werbung von VSMO sowie des Heimatkundemuseums halten wir die Veranstaltung der Ausstellung „Geheimnis der Depositare oder der 120. Gründungstag des Vaterländischen Museumsvereines in Olmütz“. Die Ausstellung organisierten die Facharbeiter des Heimatkundemuseums in Olmütz. Sie war im Großen Saal des Heimatkundemuseums untergebracht und war sehr belehrend, anschaulich und übersichtlich. Auch VSMO stellte zahlreiche Gegenstände zur Verfügung. Die Ausstellung fand vom November 2003 bis zum Februar 2004 statt. Zu bedeutenden Ereignissen gehörte die Jubiläumsfeier anlässlich des 100. Jahrestages der Einführung des französischen Sprachenunterrichts an den tschechischen Schulen in Olmütz, welche die VSMO in Zusammenarbeit mit dem Slawischen Gymnasium organisierte. Die Feier fand im Redutensaal am 11. Oktober und gehörte zu den bedeutendsten Ereignissen des Olmützer Schulwesens im Jahr 2004. Anwesend war auch Herr PhDr. Čestmír Císař, Kulturminister in den 60er Jahren.

Das anspruchsvollste Projekt von VSMO war die Veröffentlichung der Publikation „Aus Gedächtnis der literarischen Stadt Olmütz“, die nachfolgend als CD-ROM herausgegeben wurde. Dieses Sammelbuch beinhaltet Memoiren, Abhandlungen und Gelegenheitstexte von 33 Autoren. Mgr. Bohumír Kolář leitete Redaktion und bereitete auch das Personenregister vor, RNDr. Ladislav Švec führte graphische Bearbeitung durch und Mgr. Ludvík Bartoš machte Korrektur. Das Buch wurde vom Verlag OLOMOUC mit Illustrationen von Prof. PaDr. Zdeněk Přikryl und mit Umschlagsillustrationen von Jiřina Václavá herausgegeben.

Einige Sektionen von VSMO, die zugleich als Teil anderer Vereinssubjekte tätig sind oder sogar ein anderes Vereinssubjekt bilden, veranstalteten Treffen ihrer Interessenten aus der gesamten Republik. Es waren die Geologische-, Numismatische- und Kakteenzüchtersektion und auch die Esperantosektion.

Übersetzt von Miroslav Papoušek

Výstava k jubileu 120. výročí založení VSMO

Veronika Sovková, Vlastivědné muzeum v Olomouci

V loňském roce jsme si připomenuli 120. výročí založení Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci (VSMO). Jen ve stručnosti si připomeňme jeho historii.

Byl bezprostředním předchůdcem jednoho z dnešních největších muzeí na Moravě, a sice Vlastivědného muzea v Olomouci (VMO). Původní název výše zmíněného spolku byl Muzejní spolek olomoucký a vznikl v roce 1883 z iniciativy profesorů olomouckého Slovanského gymnázia s cílem podpořit české kulturní a vědecké dění v tehdy převážně německé Olomouci. Jeho zakladateli a stěžejními osobnostmi byli Jan Havelka, Jindřich Wankel, Ignát Wurm a Vincenc Prasek. V roce svého vzniku (1883) založil spolek i své spolkové muzeum, a to jako první české muzeum na Moravě! Jeho sbírky tvoří dodnes podstatnou část sbírkového fondu Vlastivědného muzea v Olomouci. V počátcích činnosti se nejvíce rozvíjely obory archeologie a národopisu, postupně se však začaly prosazovat i další: numizmatika, literární historie, přírodopis atd. Spolek rovněž vydával již od ledna 1884 svůj časopis, který se záhy stal významným odborným i osvětovým periodikem s vysokou úrovní. Vedle pořádání výstav ve spolkovém muzeu a publikační činnosti ve „svém“ časopise rozvinul spolek ve velké míře i činnost osvětovou. Jeho tehdejší náplň je tedy téměř totožná s dnešní činností VMO. Významně se zasloužil o rozvoj a historické bádání olomouckého regionu a oblasti Hané, přispěl k prohloubení národního cítění u široké veřejnosti. Ač se musel potýkat s mnoha problémy včetně přežití obou světových válek, přestal jako samostatná instituce existovat až v roce 1951, kdy se jeho spolkové muzeum spolu s dalšími paralelně existujícími olomouckými muzei stal součástí Krajského vlastivědného muzea v Olomouci. Položil významné základy pro rozvoj kulturního a vědeckého života našeho regionu. Agenda spolku, pozůstalosti jeho zakladatelů stejně jako mnoho dalších písemností jsou dnes uloženy v archivu Vlastivědného muzea v Olomouci. V rámci jednotlivých fondů pak dnešní Vlastivědné muzeum v Olomouci vědecky zpracovává, odborně peč-

Slavnostní zahájení výstavy v předzáří Velkého sálu.
Foto Pavel Rozsival.

Ukázka z instalace výstavy. Foto Pavel Rozsival.

Část výstavy věnovaná fondu lapidárium ve VMO. Foto Pavel Rozsival.

je a v neposlední řadě veřejnosti v podobě výstav a expozic prezentuje svěřené dědictví, které dále svou činností rozšiřuje. Na samotnou spolkovou činnost Vlasteneckého muzejního spolku navázala v roce 1968 Vlastivědná společnost muzejní v Olomouci, která v rámci 17 sekcí sdružuje zájemce o jednotlivé vědní obory, pořádá přednášky, exkurze, poznávací přírodovědné i historické výlety do okolí apod.

A právě v loňském roce uspořádalo Vlastivědné muzeum v Olomouci ve spolupráci s Vlastivědnou společností muzejní v Olomouci rozsáhlou výstavu připomínající celou historii Vlasteneckého spolku muzejního i olomouckého muzejnictví. Této problematice bylo věnováno několik úvodních panelů. V samostatném oddíle pak byly návštěvníkům představeny i tzv. „staré sběry“, tedy předměty, které byly začleněny do muzejních sbírek v počátcích spolkového muzea, tedy v 80. – 90. letech 19. století. Následovala prezentace dnešní činnosti Vlastivědné společnosti, která divákům představila všechny své sekce dělené dle oborů. Současně se Vlastivědné muzeum v Olomouci představilo veřejnosti jako kulturní instituce tak, jak působí dnes. Seznámilo návštěvníky se svou činností a především jim ukázalo všechny fondy, o něž pečuje, a to jak z oblasti společenskovední, tak přírodovědné. Veřejnost mohla na této jediné výstavě shlédnout stovky exponátů. Právě svým rozsahem vystavovaných předmětů a svým celkovým záběrem byla výstava jedinečná a návštěvníci tak mohli spatřit doposud nejvíce sbírkových předmětů prezentovaných na jediné výstavě. Divácky velmi atraktivní byla ukázka práce konzervátorské dílny, v ně-

kronika

kolika samostatných vitrínách byly návštěvníkům ukázány sbírkové předměty ve stavu před konzervátorským zásahem a po něm.

Slavnostní listopadové vernisáži předcházela výroční schůze Vlastivědné společnosti, vernisáž samotná pak proběhla za mimořádné účasti více jak 150 návštěvníků, ve slavnostní atmosféře promluvil tehdejší předseda Vlastivědné společnosti prof. Musil, dále ředitelka Vlastivědného muzea PhDr. Hošková, CSc., vedoucí Historického ústavu VMO Mgr. Kubešová a hlavní garantky výstavy Mgr. Hrbáčková a Mgr. Sovková. Výstava byla návštěvníkům přístupná do konce února roku 2004.

Resümee

Zur Ausstellung anlässlich des 120. Jahrestages der Gründung des Vaterländischen Museumsvereines in Olmütz

Veronika Sovková, *Das Heimatkundemuseum in Olmütz*

Letztes Jahr haben wir feierlich den 120. Jahrestag der Gründung des Vaterländischen Museumsvereines begangen. Er war unmittelbarer Vorgänger eines der größten Museen in Mähren und zwar des Heimatkundemuseums in Olmütz. Der Museumsverein ist aus der Initiative der Professoren des Slawischen Gymnasiums im Jahr 1883 entstanden. Ihr Ziel war Förderung des kulturellen Lebens und der wissenschaftlichen Tätigkeit der Tschechen in der damals überwiegend deutschen Stadt Olmütz. Seine Mitgründer und Hauptpersonen waren Jan Havelka, Jindřich Wankel, Ignát Wurm und Vincenc Prasek. Der Museumsverein errichtete sein Vereinsmuseum bereits im Jahr seiner Gründung (1883), und das als das erste tschechische Museum in Mähren! Seine ehemaligen Bestände bilden heute einen wesentlichen Teil des Sammlungsfonds des Heimatkundemuseums in Olmütz. Auch wenn er viele Probleme während seiner langjährigen Existenz lösen wusste, wurde er im Jahr 1951 liquidiert. Sein Vereinsmuseum zusammen mit anderen in Olmütz bestehenden Museen ist zum Bestandteil des neu errichteten Kreismuseums für Heimatkunde in Olmütz geworden. An die Vereinstätigkeit des Vaterländischen Museumsvereines knüpfte im Jahr 1968 die jetzige Heimatkundliche Museumsgesellschaft. Sie vereinigt in ihren 17 Sektionen Mitglieder, die sich für einzelne Wissenschaftsgebiete interessieren, und veranstaltet Vorlesungen, Exkursionen sowie naturhistorische und historische Erkennungsausflüge in die Umgebung von Olmütz usw. Das Heimatkundemuseum in Olmütz organisierte voriges Jahr in Zusammenarbeit mit der Heimatkundlichen Museumsgesellschaft in Olmütz eine umfangreiche Ausstellung, die die ganze Geschichte des Vaterländischen Museumsvereines und des Olmützer Museumswesens zeigte. In einem selbständigen Ausstellungsabteil wurden auch Sammlungsgegenstände aus den alten Beständen ausgestellt, die aus den Beständen des Vaterländischen Museumsvereines aus den 80er und 90er Jahren des 19. Jahrhundert stammen. Nachfolgend wurde hier die Tätigkeit der heutigen Heimatkundlichen Museumsgesellschaft und ihrer Fachsektionen präsentiert. Das Heimatkundemuseum in Olmütz zeigte der Öffentlichkeit seine vielfältigen Tätigkeits- und Wirkungsbereiche und machte die Besucher mit seinen sämtlichen Sammlungsfonds bekannt. Die Besucher konnten Hunderte von ausgestellten Exponaten sehen. Die Einzigartigkeit dieser Ausstellung bestand in großem Umfang der präsentierten Musealstücke und brachte dem Museum wieder zahlreiche Besucher.

Übersetzt von Miroslav Papoušek

Žena, žena ...

Veronika Sovková, Vlastivědné muzeum v Olomouci

Velmi úspěšnou výstavou loňského roku, a to nejen divácky, ale i ohlasem v okolních muzeích, se ve VMO stala výstava „Žena, žena...“ s podtitulem Život měšťanské ženy v 19. a na počátku 20. století autorem Mgr. J. Kunzfeldové, Mgr. X. Sofkové a Mgr. V. Sovkové. Výstava byla otevřena v červenci 2003 a návštěvníkům byla přístupná do října téhož roku v Severním sále Vlastivědného muzea.

Autorky se snažily o zachycení života měšťanské ženy v 19. a na počátku 20. století v co největší šíři. Proto byla výstava koncipována jednak tematicky, jednak chronologicky od období narození přes věk dětství, dospívání až po úlohu zralé ženy v domácnosti. Celkově byla výstava rozčleněna do následujících devíti celků, které výše popsané chronologické i tematické dělení výstavy splňovaly: prvním oddílem byl dětský pokoj, který představoval narození dítěte a dětský svět, následoval nainstalovaný školní koutek, třetí úsek se věnoval uvedení mladé dívky do společnosti a jejímu sňatku, čtvrtý úsek byl věnován záležitostem kolem pořízování výbavy, velmi zajímavou další kapitolou bylo ženské sportování, šestý úsek se věnoval neméně atraktivnímu dívčímu školství s přihlédnutím k Olomouci, sedmá kapitola byla pro ženy od nepaměti typická - oblast kuchyně - následovaná tzv. „královstvím paní domu“, tedy salonem, o jehož chod se ženy staraly. Poslední (devátá) část výstavy pak byla nazvána „svět za oknem kuchyně“ a představila divákům významné společensky, kulturně či vědecky aktivní ženy 19. století s akcentem na olomoucký region. Z nich pro Olomoucko uveďme Miloslavu Procházkovou, která po smrti svého manžela stanula v čele známé Národní knihtiskárny Kramář-Procházka a navíc vydávala časopisy Domácí hospodyně, Včelka a Náš kroj, dále Josefínu Černochovou, jež se v době emigrace svého manžela zapsala výrazně do dějin olomoucké žurnalistiky. V neposlední řadě vzpomeňme ještě Vlastu Havelkovou, výraznou osobnost počátků olomouckého spolkového muzea, jeho čelní pracovníci v oblasti národopisu, dceru jednoho ze zakladatelů spolku, dr. Wankla a manželku dalšího ze zakladatelů, středoškolského profesora J. Havelky.

Nainstalovaná výstava ve VMO. Foto Pavel Rozsival.

kronika

Výstava byla zahájena dobovou módní přehlídkou. Modelky na ní předvedly nejen vycházkové šaty, ale i tehdejší spodní prádlo. Foto Pavel Rozsívál.

Výše popsaným členěním byly návštěvníkům představeny velmi zajímavé exponáty, jež se dané problematiky týkaly. Ačkoliv VMO vlastní ve svých fondech nemalé množství sbírkových předmětů, přeci jen při tak velkém a tematicky poměrně úzce zaměřeném projektu, navíc ve snaze představit návštěvníkům skutečně to nejlepší, oslovily autorky výstavy i kolegy z jiných muzeí. Došlo tak ke spolupráci s Muzeem Komenského v Přerově, Muzeem Novojičínka v Novém Jičíně a Regionálním muzeem ve Vysokém Mýtě, od nichž byly na výstavu zapůjčeny některé sbírkové předměty. Tímto autorky výstavy svým kolegům za zapůjčení předmětů ještě jednou děkují.

Výstava „Žena, žena...“ byla vybrána jako veřejná zakázka k získání podpory Olomouckého kraje v rámci Operačního programu Olomouckého kraje 2003 Opatření č. 11 pro realizaci kulturní akce mimo město Olomouc. Díky tomu byla výstava převzata a realizována v těchto dalších kulturních institucích Olomouckého kraje: ve Vlastivědném muzeu Jesenicka v Jeseníku (výstava zde návštěvníkům byla přístupná od počátku února do konce března 2004), v Městském muzeu a galerii v Hranicích (červen – září 2004) a v Městském kulturním středisku v Kojetíně (říjen – listopad 2004). V rámci výše zmíněného programu podpory byla poskytnuta dotace na vydání katalogu výstavy. Mimo tento program byla výstava zapůjčena i do Muzea Prostějovska v Prostějově a do Masarykova muzea v Hodoníně, jež o výstavu projevila zájem.

Resümee

Zur Ausstellung „Frau, Frau ...“

Veronika Sovková, *Das Heimatkundemuseum in Olmütz*

Die Ausstellung „Frau, Frau ...“ mit dem Untertitel „Das Leben der Bürgerfrau im 19. Jahrhundert und zu Beginn des 20. Jahrhunderts“ gehörte zu den erfolgreichen Ausstellungen des Heimatkundemuseums in Olmütz und fand einen starken Nachhall nicht nur bei ihren Besuchern sondern auch in umliegenden Museen.

kronika

Ihre Autorinnen Mgr. J. Kunzfeldová, Mgr. X. Sofková und Mgr. V. Sovková bemühten sich um Erfassung des Lebens der Bürgerfrauen im 19. Jahrhundert und zu Beginn des 20. Jahrhunderts in einem möglichst breiten Umfang. Die Ausstellung war thematisch und auch chronologisch konzipiert und zeigte die wichtigsten Zeitabschnitte im Leben jeder Frau, von der Geburt, über die Zeit der Kindheit und des Reifens bis zur Aufgabe der Frau im Haushalt.

Die Ausstellung war als öffentlicher Auftrag zur Erteilung der Unterstützung vom Olmützer Kreis im Rahmen des Operativprogramms des Olmützer Kreises 2003 Maßnahme Nr. 11 für Realisation einer Kulturaktion außerhalb der Stadt Olmütz ausgesucht. Dank diesem Umstand wurde die Ausstellung in diesen nachfolgenden Kulturinstitutionen des Olmützer Kreises realisiert: im Heimatkundemuseum des Altvatergebirges in Freiwaldau, in Museum und Galerie der Stadt Mährisch Weißkirchen und im Städtischen Kulturzentrum in Kojetein (vom Oktober bis zum November 2004). Im Rahmen des erwähnten Unterstützungsprogramms wurde eine Zuwendung für die Herausgabe des Ausstellungskatalogs erteilt. Die Ausstellung wurde außerordentlich auch dem Museum von Prossnitz und Umgebung in Prossnitz und dem Masaryk-Museum in Göding geliehen.

Übersetzt von Miroslav Papoušek

OBSAH

I. HLAVNÍ ČLÁNKY

Digitalizace rukopisů Sbírkové knihovny VMO 3

Digitalisierung der Manuskripte aus der Sammelbibliothek des Heimatkundemuseums in Olmütz

Jana Habustová

Drobné památky Olomouce. II. část. Paměť míst zachovaná v krajině olomouckých předměstí 13

Kleindenkmäler der Stadt Olmütz, Teil II.

Das Gedächtnis der Stellen, das in der Landschaft der Vorstädte erhalten blieb

Ján Kadlec

Barokní fáze výstavby kostela Narození Panny Marie v Konici a její možné autorství 30

Zur barocken Bauphase der Kirche Mariä Geburt in Konitz und zur Frage nach der Autorschaft

Zuzana Křenková

Inter arma silent musae – k historii koleje piaristů ve Staré Vodě. 38

Inter arma silent musae – zur Geschichte des Piaristenkollegiums in Altwasser

Irena Marie Kubešová

II. DROBNOSTI

Olomoucký orloj z roku 1574 49

Olmützer Kunstuhr aus dem Jahr 1574

Ing. Jiří Bartušek

Vánoce na pohlednicích 1. světové války. K příležitosti 90. výročí zahájení Velké války. 54

Weihnachten auf den Postkarten aus dem Ersten Weltkrieg. Anlässlich des 90jährigen Jubiläums des Ausbruchs des Großen Krieges.

Veronika Hrbáčková, Jaroslava Kunzfeldová

K ošetřování ikon ze sbírky Vlastivědného muzea v Olomouci 60

Zur Pflege der Ikonen aus den Beständen des Heimatkundemuseums in Olmütz

Otakar Ruček

Secesní sklo 65

Jugendstilglas

Xenie Sofková

Japonský meč II. Tsuka 71

Japanisches Schwert II. Tsuka

Milan Stecker

František Šesták z Vyšehorek a krejcar z roku 1762 jako numismatická kuriozita	73
Franz Schestag aus dem Dorf Allerheiligen und ein Kreuzer aus dem Jahr 1762	
als eine numismatische Kuriosität	
<i>Jan Štěpán</i>	

III. KRONIKA

Výstava map a glóbů z kartografické sbírky olomouckého muzea	75
Zur Ausstellung „Karten, Atlasse und Globen im Spiegel der Jahrhunderte – von der Kunst bis zur Technik	
<i>Ludmila Drtílková</i>	

Seminář knihovníků muzeí a galerií v Olomouci 6. – 8. 9. 2004	80
Zum Seminar der Bibliothekare der Museen und Galerien in Olmütz, 6.9. 2004 – 8.9. 2004	
<i>Jana Habustová</i>	

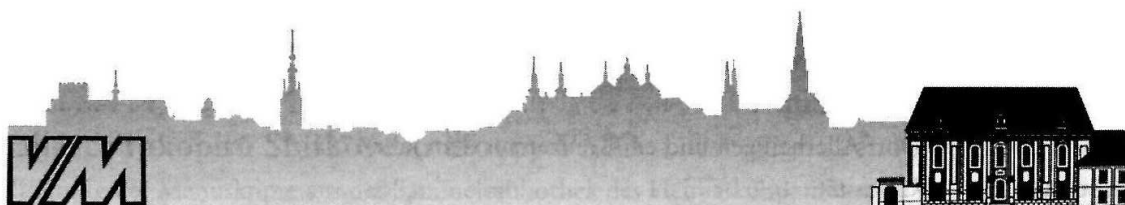
Expozice času ve Šternberku	82
Zur „Exposition der Zeit“ in Sternberg	
<i>Radim Himmler</i>	

Bohuslav Smejkal – intelektuál s duchovní dimenzí	84
Bohumil Smejkal, ein Intellektueller mit Geistesdimension	
<i>Bohumír Kolář</i>	

O činnosti VSMO v roce 2004	86
Zur Tätigkeit der Heimatkundlichen Museumsgesellschaft in Olmütz im Jahr 2004	
<i>Bohumír Kolář</i>	

Výstava k jubileu 120. výročí založení VSMO	94
Zur Ausstellung anlässlich des 120. Jahrestages der Gründung des Vaterländischen Museumsvereines in Olmütz	
<i>Veronika Souková</i>	

Žena, žena	97
Zur Ausstellung „Frau, Frau ...“	
<i>Veronika Souková</i>	

VLASTIVĚDNÉ MUZEUM V OLOMOUCI

Náměstí Republiky 5, Olomouc, 771 73

Tel.: 585 51 51 11, fax: 585 22 27 43

e-mail: vmo@vmo.cz

Internet: www.vmo.cz

Návštěvní doba:

Duben – září mimo pondělí od 9 do 18 hodin,
říjen – březen mimo pondělí a úterý od 10 do 17 hodin

Služby poskytované VMO:

Pronájem výstavních prostor pro pořádání výstav
organizacím i soukromým osobám.

Pronájem přednáškového sálu.

Konzultace s odbornými pracovníky
poskytované studentům středních a vysokých škol.

Odborné poradenství v rozsahu zastoupených oborů.

Terénní průvodcovská činnost (Přírodovědný ústav).

Přednášková činnost.

Péče o kulturní dědictví, jeho zhodnocení a prezentace.

Činnost v oblasti archeologické památkové péče.

Pokyny pro autory:

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci otiskují původní vědecké články a odborné práce přírodovědných i společenských oborů. Dále uveřejňují drobná odborná sdělení z uvedených oborů, recenze, články k jubileím atp.

Přednostně jsou uveřejňovány práce související s programem Vlastivědného muzea v Olomouci.

Úprava rukopisů

Rukopis musí obsahovat (1) nezkrácené jméno a příjmení autora, (2) český název příspěvku a jeho cizojazyčný překlad, (3) text odpovídající ČSN 0202 – úprava rukopisu pro sazbu. Příspěvky jsou psány strojem, černou páskou po jedné straně kancelářského papíru (ne průklepového) formát A4 (210 x 297 mm), 30 řádek na stránku s 60 úhozy na řádku. Text začíná 25–30 mm od horního okraje a 25 – 30 od levého okraje stránky; ukončen je nejméně 15 mm od dolního okraje. Titulky, ani žádná jiná slova v textu nepište velkými písmeny. Hierarchii titulků označte na okraji textu (např. T-1, T-2, T-3). Používejte kulaté závorky. Poznámkou „pet“ na okraji listu lze navrhnout petitové partie.

Tabulky zařaďte za rukopis na zvláštních listech a označte je názvem a vysvětlivkami. Obrazové přílohy je nutno co nejvíce přizpůsobit zrcadlu Zpráv (tj. 165 x 240 mm). Kresby musí být tuší na bílém nebo průsvitném papíru. Síla čar a velikost písmen popisu musí být úměrná předpokládanému zmenšení. Fotografie (jen černobílé) musí být ostré a kontrastní na lesklém papíru. Na zadní straně je označte jménem autora, zkráceným názvem práce a číslem obrázku. Popisky k obrázkům (součást formátu!) jsou přiloženy na zvláštním listu s označením Obr. (fig.) – číslo – název (popř. datum a autor nebo pramen). Články mohou být zpracovány i na PC AT v prostředí WORD, AMI PRO nebo T602 (kódování v LATIN 2). Text musí být psán bez zarovnání vpravo, bez ohledu na počet úhozů v řádku. Při zpracování je nutné používat tabelátoru („Tab“ na klávesnici), ne mezerník. K disketě nezapomeňte přiložit vytištěný text, popřípadě poznámky.

Při psaní společenskovědních příspěvků je doporučeno používat poznámek (tj. číslo bez závorky nebo kroužku vysunuté nad řádek).

V přírodních vědách doporučujeme používat jména autora a letopočet v závorce. Základní pravidla citací obsahuje ČSN 01 0197 (Bibliografické citace). Seznam literatury obsahuje jen citované práce. Je-li tomu tak, je nutno tuto skutečnost výslovně uvést.

U původních prací připojte cizojazyčný souhrn, který informuje o obsahu práce a nových poznatcích. Připojte jej v některé ze světových řečí u všech článků, které mohou mít význam pro zahraniční čtenáře, neboť Zprávy VMO jsou odbírány i v cizině.

Po dohodě s redakcí je možno přijmout i celý cizojazyčný příspěvek s českým souhrnem.

Na konci příspěvku uveďte plnou adresu autora včetně akademických titulů a poštovního směrovacího čísla (4).

Rukopis musí být dodán ve dvou exemplářích.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci
ročník 2004, číslo 288

Vedoucí redaktor: PhDr. Miloslava Hošková, CSc.

Odpovědný redaktor: Mgr. Irena Marie Kubešová

Odborný a výkonný redaktor: Mgr. Irena Marie Kubešová

Grafická úprava: Jaroslav Závora

Grafická úprava obálky: Hana Mikulková

Adresa redakce: Vlastivědné muzeum v Olomouci

Náměstí Republiky 5, 771 73 Olomouc, ČR

Tel.: +420 585 51 51 11

Fax: +420 585 22 27 43

E-mail: vmo@vmo.cz

Vydává: Vlastivědné muzeum v Olomouci

Pre-press, tisk: SSV STUDIO

Mitteilungen des Heimatkundlichen Museums in Olomouc

Jahrgang 2004, Heft Nr. 288

Redaktion: PhDr. Miloslava Hošková, CSc.

Mgr. Irena Marie Kubešová

Anschrift der Redaktion:

Heimatkundliches Museum in Olomouc

Náměstí Republiky 5, 771 73 Olomouc, CZ

Tel.: +420 585 51 51 11

Fax: +420 585 22 27 43

E-mail: vmo@vmo.cz

Reports of Museum of National History and Arts in Olomouc

Volume 2004, Number 288

Editor: PhDr. Miloslava Hošková, CSc.

Mgr. Irena Marie Kubešová

Address:

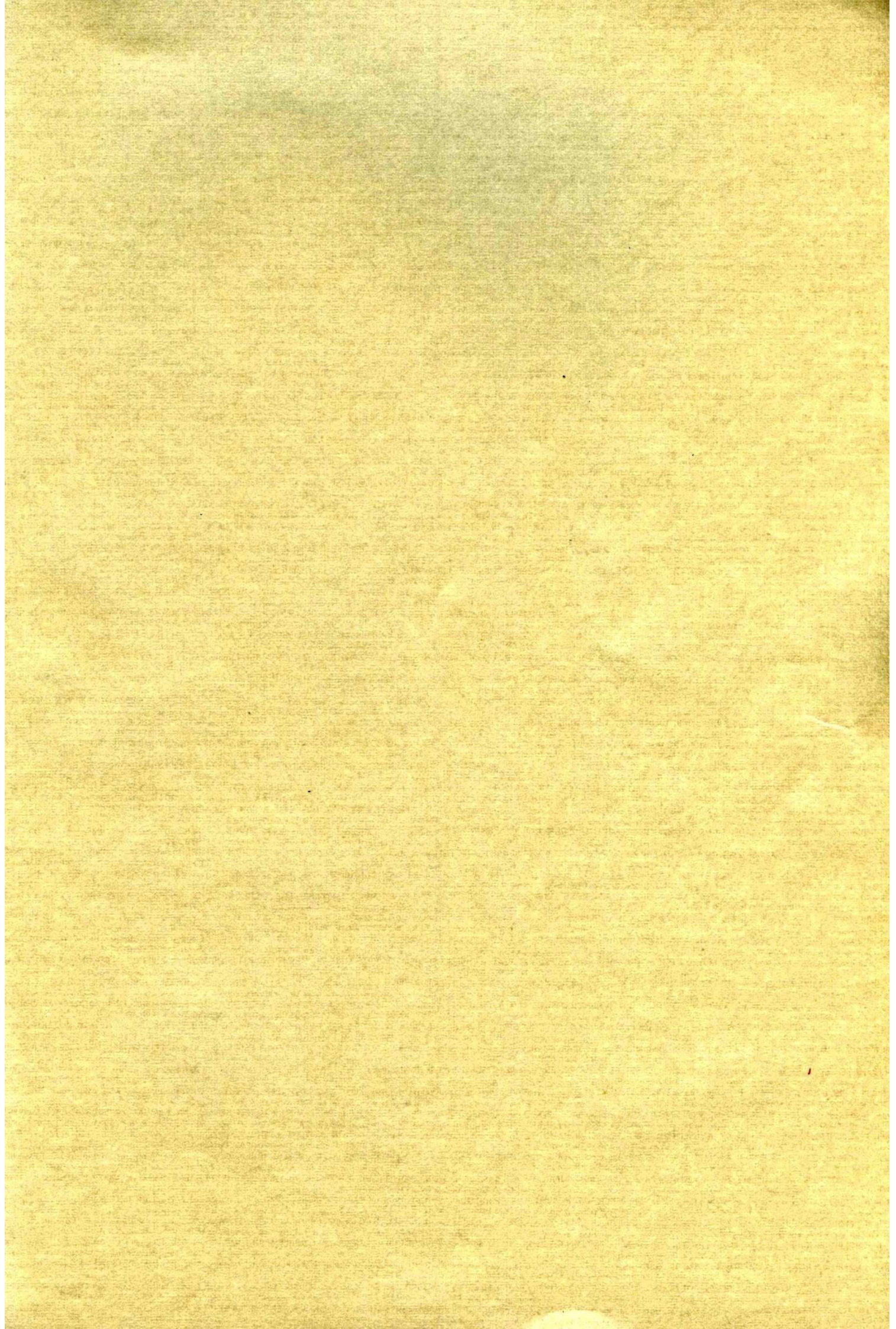
Museum of National History and Arts in Olomouc

Náměstí Republiky 5, 771 73 Olomouc, CZ

Tel.: +420 585 51 51 11

Fax: +420 585 22 27 43

E-mail: vmo@vmo.cz

ISBN 80-85037-30-0